

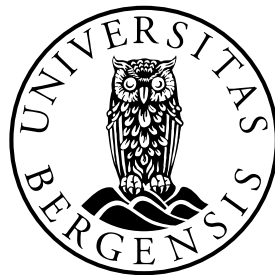

Urbanisering i Fjell kommune

Masteroppgave - Institutt for sosialantropologi - Universitetet i Bergen

Alf Helge Greaker

VÅREN 2016

Innhold

Innhold.....	2
Forord	5
A INTRODUKSJON	6
Tema og felt.....	6
Urbanisering	7
Metodisk tilnærming	8
Med familie i feltet	9
Anonymisering.....	9
Inndeling av oppgaven	10
B HISTORIE OG DAGENS KONTEKST	13
Tidsdybde	13
Livsgrunnlag og bosetting.....	14
Befolkningsvekst og innvandrere	15
Impulser fra Bergen og handel	16
Kristendom, pietisme og sosialetisk imperativ.....	16
Etterkrigstiden og Fjell i dag	19
«Bygdeforstad» og Sotrabraua.....	19
Anti-urbane strømninger.....	20
Urbaniseringen av Straume	22
Sotra Kystby	23
Regional og nasjonal byutvikling	24
Stril og strilalandet	25
Avrunding	26
C Å SPORE URBANISERING OG BY	28
Hva er urbanisering?	28
Antropologisk forståelse av byen	28
Kombinasjon av urbane elementer	29
<i>Byen og bydannelse</i>	30
Makt og politikk.....	31
Urbanisering må betraktes relativt	31
Avrunding	32
D POLITIKK OG PLANLEGGING	33

Lokalpolitiske forhold	33
Folkemøter	34
Nordre Bildøy og "work-shop"	35
Urbanisering i andre deler av strilalandet.....	36
Konflikten om Straumssundet.....	38
«Bevar Straume»	41
Konkluderende drøfting – politikk og planlegging	42
E MØTEPLASSER OG LEVD LIV	46
Møteplasser.....	46
KRISTENLIVET.....	47
«Det er Jesus-fokus fra første øyeblikk» - Betesda-menigheten	47
Konkluderende drøfting - kristenlivet	50
UNGDOMMENS MØTEPLASSER	53
Basecamp	53
Ungdomsklubben	54
Konkluderende drøfting - ungdommenes byrom.....	54
ÅPEN BARNEHAGE – EN GLOBAL MØTEPLASS.....	56
Konkluderende drøfting - en global møteplass.....	57
I NATURLANDSKAPET	59
Senior og junior på tur.....	59
Cecilie, en mor i turlaget	60
Konkluderende drøfting - i naturlandskapet	60
DUGNAD	63
Opprydning i Liavika	63
«Ett liv – Ett lag – Ett øyrike» - Nest-Sotra	64
Konkluderende drøfting - dugnad	66
I HJEMMET.....	70
Hos Marianne og familien	70
Konkluderende drøfting - hjemmet.....	71
OPPSUMMERING DEL E.....	74
F STRAUME SOM BYROM OG STED.....	76
VALG AV BOLIG OG BOSTED.....	76
Terskler for boligkjøp.....	76
Sen-urbanister og ungdom.....	77
Geriatrisk homogenisering	80

Fremtiden og forventninger	81
DET MANGFOLDIGE BYROM.....	83
Barnas byrom	84
Byrytmer	85
Urbant territorium og transport.....	86
Ungdomskriminalitet.....	89
STRILENS NYE ROLLER	91
«Strilapylso» – besøk på elevbedriftsmesse	91
«Å gjera stril ta seg»	92
Ung ledertrening	93
Strilen i kultur og idrett	95
HVA STRAUME VIL «BLI KJENT FOR»	97
Bruk av arkitektur og kunst	98
OPPSUMMERING DEL F	101
NOEN OPPSUMMERENDE ORD	102
KILDER.....	105

En stor takk til alle på universitetet gjennom mange år, men ikke minst svært tålmodige og dyktige veileder, Mary-Bente Bringslid, som har hjulpet meg i havn de siste årene.

Jeg hadde heller aldri kommet i havn uten min utrolig snille, omsorgsfulle og forståelsesfulle kone. Jeg kunne nesten like gjerne vært på to års feltarbeid i utlandet med deg som alenemor for våre to gullgutter. Tusen takk fra en pappa dere ennå ikke har opplevd uten å ha «ei oppgåva å skriva på universiteten». Spesielt takk for at dere kunne være med i feltet ved flere anledninger. Det har gitt meg perspektiver og informasjon jeg eller ikke hadde kommet over på egenhånd.

Oppgaven er dedikert til kull 2015, som de av dere som måtte lese noe av dette, skjønner. Dere har vært snille med «family guy»-en og eldstemann.

Alle på universitetet, fra en rekke institutter, fakulteter, forsamlinger og organisasjoner (og kantiner!) fortjener en stor hyllest. Etter et par tiår, med fire rektorater og et nytt studentsenter på veien fra Ex.Phil, har UiB blitt en del av livet. Hvem vet om jeg klarer å skille helt lag.

Tusen takk!

- *Alt makter jeg i ham som gjør meg sterk Fil. 4, 13.*

A INTRODUKSJON

Fjell sokn heitte Sotr eller Sotrar sokn, etter øyi Sotra som alt i Edda av Snorre er kalla Sotr. Sotra vart i 1610 skrive Saatter, i 1611 Satter, i 1723 Sartor osb. Frå 03.11.1917 heiter prestegjeldet no Fjell (Trengeid 1937: 14 – 15).

Denne oppgaven er basert på omtrent 8 måneders feltarbeid, fra januar til september 2014, med deltakende observasjon i Fjell kommune. Det er en av tre øy-kommuner vest for Bergen, i Hordaland fylke, på vestkysten av Norge. Naturen er typisk for vestnorsk kystlandskap med

lynghei og svaberg. For folk har fisken, havet og havets ressurser fra første stund og frem til i dag, spilt en avgjørende rolle. Samtidig har Fjell svært lenge mottatt urbane inntrykk fra sin nærmeste fastlandsnabo, storbyen Bergen.

Fig.: Fjells kommunevåpen, til venstre, beskrives: «har en sølv-måke over svarte fjell med en sølv-elv på blå bakgrunn; symboliserer hav, øyer og fjell og henspiller på naturen i kommunen»¹. Havet og kystkultur går også igjen i de to andre kommunevåpnene vest for Bergen; Sund, i midten og Øygarden, til høyre.

Tema og felt

Jeg har valgt tematikk av to overordnede årsaker.

For det første har jeg lenge vært fascinert av byen – byrommet - med alle sine materielle og immaterielle sider, i negativ og positiv forstand. I det jeg studerte av urban antropologi før masteroppgaven, fant jeg det urbane ofte fremstilt gjennom noe negativt, problematisk eller konfliktfylt. Jeg har ofte følt at antropologer i urbane kontekster, har tatt utgangspunkt i minoriteter (helst marginaliserte eller undertrykte på et vis, som for eksempel flyktninger, kriminelle ungdomsgjenger, underbetalte arbeidere eller stakkarsliggjorte urfolk) som møter demoniserte forvaltere av et maktapparat eller «kapitalismen». Dette er en uvitenskaplig spissformulering fra min side, men som jeg viser til i oppgaven, er det sjeldent å komme over positive beskrivelser av norsk byliv. Antropologiske studier av norske forhold, har ofte vært fra det rurale, distriktet og «bygda» (for eksempel Barnes (1957) og Bringslid (1990)).

Bacheloroppgaven skrev jeg imidlertid med utgangspunkt i et unntak som Marianne Gullestads

¹ Store Norske Leksikon: <https://snl.no/Fjell%2Fkommune>

Livet i en gammel bydel (1979). Hennes innfallsvinkel og fokus på det *hverdagslige*, levde liv i en norsk, urban kontekst, fikk jeg stor sans for. Sammen med verk som *Kitchen-table society* (Gullestad 1984) og Bestors *Neighborhood Tokyo* (1989), har dette vært til inspirerende.

For det andre er norsk byutvikling og *urban transformasjon*, svært dagsaktuelt. Det er ikke bare selve bykommunene, men også nabokommunene, som opplever en stadig økende vekst, på flere vis. Storbyer som Bergen sees på som deler av større regioner, og i offentlig forvaltning er det vanlig å snakke om *storbyregioner* og *Bergensregionen*². Flere av tettstedene³ i Norge, både i og utenfor storbyregionene, har såkalte urbaniseringsprosjekter på gang, og ønsker å tilføre med mer urbant liv, som tettere boligmasse og et utvidet kultur- og fritidstilbud. Dette gjelder også i Bergensregionen og Fjell.

Jeg er interessert i å bidra til å kaste lys over hva *urbanisering* og *bydannelse* kan ha å si for et lokalsamfunn. Både det materielle og immaterielle, som vilkår for sosialt liv, vil være viktige aspekter ved en slik *urbaniseringsprosess*. Denne prosessen kan betraktes gjennom utvalgte *urbane indikatorer* for å se om det oppstår en kollektiv enighet om byen som entitet.

Urbanisering

For å kunne studere en urbaniseringsprosess ville jeg se meg ut et sted med befolkningsvekst og med nye byutviklingsprosjekter på gang. Jeg kunne ha valgt en bydel i Bergen, eller et tettsted eller kommune i Stavangerregionen. Fjell skilte seg likevel ut som et fristende valg av felt.

For å komme til Fjell reiser de aller fleste med bil eller buss fra Bergen og fastlandet, over Sotrabraua og passerer etter et par kilometer det største tettstedet og kommunesenteret, Straume. Fjell har lenge vært en forstadskommune til Bergen med mye liv som forbindes med det rurale, «bygda» og distriktet. Store deler av befolkningen bor spredt, gjerne rundt mindre tettsteder. De mest sentrale områdene rundt kommunesenteret, Straume, er imidlertid utgangspunktet for omfattende byplaner gjennom storprosjektet «Sotra Kystby». Dette prosjektet bruker jeg som utgangspunkt for å drøfte urbaniseringen av Fjell. Gjennom Sotra Kystby vil «bygda» møte «byen» på flere måter, og nær alle sektorer i lokalsamfunnet, som kulturliv, lokalbefolkningen og næringsliv, blir berørt av disse planene.

2 Se for eksempel *Ta heile Noreg i bruk - Distrikts- og regionalpolitikken* (St.meld. 13 (2012 – 2013)) og *Storbymeldingen - Om utvikling av storbypolitikk* (St.meld. nr. 31(2002–2003)).

3 Statistisk Sentralbyrå sin definisjon av «tettsted»: «En hussamling skal registreres som et tettsted dersom det bor minst 200 personer der, og avstanden mellom husene ikke overstiger 50 meter.» (www.ssb.no). «Tettsted» er visst et sær-norsk begrep.

Til forskjell fra tidligere, hvor urbane impulser har kommet via Bergen, så skal Fjell nå selv «bli by», transformeres, og tilføres urbane kvaliteter (se for eksempel Fjell kommune 2006: 2).. Urbaniseringen handler altså ikke bare at «byen», Bergen, nærmest «eser ut» og kommer og inntar Fjell. Dette handler vel så mye om at Fjell selv skal *transformeres* og «gjøre by av seg». For å kunne drøfte en slik transformasjon og møtet mellom «bygda» og «byen», «nytt og gammelt», er det nødvendig å drøfte hva som er *ruralt* og hva som er *urbant*. Dette gjelder både materielle og sosiale forhold. En synlig *urban indikator* er for eksempel den omfattende, nye boligbyggingen, som reflekterer ønsket om å fortette og transformere eksisterende boareal, fremfor mer spredt bebyggelse. Dette må betraktes i en nasjonalt kontekst med føringer for blant annet bærekraftig byutvikling.

Metodisk tilnærming

Jeg har drevet deltakende observasjon på i ulike sosiale møteplasser. I hovedsak har jeg tilbrakt mest tid i området rundt tettstedet og kommunesenteret Straume, men også fulgt sosiale aktiviteter og informanter på Bildøy og på tettstedet Ågotnes. Møteplassene har stort sett vært offentlige og tilgjengelige for de aller fleste, i tillegg til at jeg har blitt kjent med og besøkt folk hjemme hos dem selv. På denne måten ville jeg få «stikkprøver» av sosialt liv, representasjoner og verdier som er viktige for lokalbefolkningen i dag. På den måten har det vært mulig, på ulike måter, å si noe om hvordan urbaniseringsprosessen utarter seg.

Selv om jeg hadde enkelte kontaktpersoner i feltet fra før, har jeg «hoppet inn i» feltet mitt og latt det balle på seg deretter, etter «snowball»-metoden. Informantene mine har kommet til etter hvert som jeg har oppsøkt møteplassene. På et tidlig tidspunkt undersøkte jeg mulighetene for å anskaffe et mindre sted å overnatte, hybel eller kjellerstue, for å komme nærmere feltet og informantene. Det viste seg å være svært vanskelig og de to (!) ledige kjellerhyblene kostet 8-9 000 kr i leie per måned. I ettertid forstod jeg at i tillegg til at leieobjektene er få, er prisene tilpasset en betalingsvillig oljesektor. Jeg pendlet til feltet som tross alt ikke er lengre unna enn knappe 20 minutters busstur fra Bergen sentrum.

Tilgangen på materiale og informanter har ikke vært vanskelig. Møteplasser som åpen barnehage, ungdomsaktiviteter, dugnader, Sartor senter med flere, kunne hver for seg vært felt og tema for egne masteroppgaver. Jeg har hatt mange ulike informanter, i alle aldre i et forsøk på få det

antropologen Marianne Gullestad har kalt «experience near views». Ved å forholde seg til mange informanter, i stedet for noen få lokale «eksperter», kan materialet bli kaotisk og uoversiktlig, men samtidig kan det gi en mer erfaringsnær innsikt, eller «experience near views» (1991: 480 – 481).

Med familie i feltet

Å ha med egen familie i feltet har antropologer gjort flere ganger tidligere. Marianne Gullestad bosatte seg på Nordnes, og Les Back og Ruth Behar (se Schwanhausser 2016) la vekt på at familiemedlemmenes egne sosiale liv ble viktige deler av det etnografiske arbeidet da de gjorde feltarbeid i en urban kontekst. Både ektefellen min og sønnen min, Oskar⁴, som fylte 2 år i løpet av feltarbeidperioden, var med ved flere anledninger.

I utgangspunktet var dette for å kunne kombinere studier med familietid, men dette fikk også andre positive konsekvenser. For det første er jeg overbevist om at jeg ble mottatt på en helt annen måte ved flere av de sosiale møteplassene. Å ta med egne barn for eksempel i åpen barnehage eller på det ukentlige familiearrangementet «Myldredagen», var jo nettopp arrangørens hensikt. Gjennom Oskar og familien, ble jeg «en av dem», ofte antatt for å være far i farskapspermisjon. Hadde jeg vært barnløs i slike tilfeller ville jeg sikkert ha blitt godt mottatt, men samtidig blitt litt mer «utenfor», og heller kategorisert «studenten», og ikke «far».

For det andre var det lett å komme i snakk med andre foreldre, som utgjorde en stor andel av informantene mine. Vi hadde for eksempel til felles nærmest utømmelige tema om barn og hverdagens trivialiteter.

For det tredje oppdaget Oskar aspekter ved byrommet som jeg ellers neppe hadde observert, som for eksempel at lekeapparatene på en lekeplass overhodet ikke var mulig å klatre i for en 2-åring. Han fikk meg også som far, til selv å kjenne følelsen av trafikken som en trussel når vi gikk ute på parkeringsplasser og langs veiene; en trusselfølelse jeg delte med flere av informantene mine.

Anonymisering

Feltet, Fjell kommune, er bevisst ikke anonymisert. Antropologen John Barnes (1957) var tydelig på at feltet hans var den gang Bremnes kommune (i dag en del av Bømlo), mens den norske antropologen Marianne Gullestad identifiserte feltet sitt som var Nøstet og Nordnes (1979). Jeg anser det som en verdi i seg selv å kunne gi en skildring av et identifiserbart byrom, blant annet fordi arbeidet lettere kan brukes som sammenlikningsgrunnlag og på andre måter nyttiggjøres av

⁴ Navnet er fiktivt

andre. Jeg har gjengitt navngitte personer der hvor dette er offentlig tilgjengelig informasjon, mens informantene ellers er anonymiserte.

Inndeling av oppgaven

I fagboken *Sensing the City – a companion to Urban Anthropology* (2016) drøftes et etnografisk og analytisk skille mellom antropologi *i* byen, og antropologi *av* byen. Skillet er ikke absolutt, de to tilnærmingene er snarere avhengig av hverandre. Hovedpoenget er at antropologiske studier *i* byen har hovedfokus på etnografi og feltarbeid, mens antropologiske studier *av* byen har et mer overordnet og tverrfaglig fokus. Innledningsvis står det «*Anthropology of the City originated from Europe. It aims at locating the subjects of urban ethnographies in terms of their larger social and historical context and also in terms of the built environment and urban landscape*» (Schwanhäuser 2016: 13). Byen kan altså forstås bedre, også antropologisk, gjennom en mer tverrfaglig tilnærming, og ved å dra veksler på fagdisipliner som litteraturvitenskap, sosiologi og arkitektur (Ibid 2016: 13).

Jeg støtter meg til dette og ønsker å plassere urbaniseringen av Fjell både i en historisk og politisk kontekst. Min faglige bakgrunn fra bachelornivå består, foruten sosialantropologi, blant annet av samfunnsøkonomi og religionsvitenskap. I tillegg har jeg vært samfunnsengasjert og politisk aktiv siden tenårene, og har erfaring fra det å være folkevalgt i Bergen bystyre og Hordaland fylkesting. Dette har vært nyttig i arbeidet, for eksempel når jeg har analysert religiøse møteplasser eller gått gjennom kommunale og regionale plandokumenter og fulgt den lokalpolitiske diskursen.

I **Del B** presenterer jeg noe av øygruppen Sotra og Fjell kommune sine historiske og geografiske sider. Utvalgte historiske hovedtrekk er tatt med både som bakgrunnsinformasjon, og for å illustrere noen *kontinuiteter* som preger samtidens Fjell. Naturressurser har vært viktig for livet på i Fjell, både økonomisk og sosialt. Ressurser fra havet har vært både utgjort store deler av livsgrunnlaget og samtidig vært en delårsak til hvordan verdier og viktige samfunnsnormer, som verdsettingen av *egalitet*, har blitt dannet. Kristendom og pietisme har vært, og er, et bærende samfunnsэлеment i Fjell, blant annet innen politikk og kulturliv som jeg tar for meg i del D og E. Å være *stril* er uløselig knyttet til Sotra. Denne identitetsmarkøren kan betraktes som en rural indikator som historisk har vært i opposisjon til det urbane Bergen. Strilen spiller fortsatt en viktig rolle, både kulturelt og materielt i urbaniseringsprosessen, blant annet i utformingen av byrommet. Dette kommer tilbake til i del F. I dag er *befolkningsvekst* og *tilflytting* de mest

grunnleggende faktorene for urbaniseringen. Det omfattende og langsiktige urbaniseringsprosjektet *Sotra Kystby*, har vært sentralt i feltarbeidet på flere måter. Fjell har mange rurale kvaliteter, mens tettstedet og kommunesenteret Straume i flere år har vært dominert av et kjøpesenterområde med både og service- og kulturtilbud. Gjennom Kystby-prosjektet skal Straume gjennomgå en omfattende transformasjon, hvor blant annet parkeringsplasser skal bli til mer attraktive uteområder og sosiale møteplasser, flere boliger skal bygges og nye kulturtilbud som kino, skal tilføres. Urbaniseringen får altså konsekvenser i både materiell og sosial forstand, og må forstås i en regional og nasjonal kontekst.

I **del C** begynner jeg med å si noe om hva som kan være karakteristisk for antropologiske studier av byen og det urbane. At noe ruralt, «bygda» skal transformeres til «by» gjør historikk og tidsdybde relevant. Urbaniseringsprosessen kan betraktes i lys av noen historiske *kontinuiteter* og *transformasjoner*. For å kunne spore det urbane er det mulig å se etter fenomener og symboler som gjerne opptrer i urbane kontekster, *urbane indikatorer*, som eksempelvis kan være et relativt høyt befolkningstall eller kulturtilbud på kveldstid, flere ganger i uken. Gjennom stedsdannelse og meningskonstruksjon kan man spore fremveksten av urbant liv og eventuelle utfordringer.

Politikk og planlegging er tema for **del D**. Det er i kommunestyret de avgjørende og juridisk bindende planene har blitt vedtatt. Gjennom å observere politiske møter var det mulig å betrakte urbaniseringsprosessen på et litt mer overordnet nivå. Som eldre kirkebøker, er dagens politiske saksdokumenter en god kilde til innsikt i både materielle og immaterielle sider ved lokalsamfunnet. Etske verdier og politiske holdninger som blant får betydning for urbaniseringsprosessen, var mulig å spore ved å følge behandlingen av for eksempel boligplaner, offentlige høringer og konfliktsaker. Slike saker kan ha avgjørende konsekvenser for enkelpersoners livssituasjon. Dessuten kunne sentralt plasserte informanter innen både plan- og politisk sektor, både nyansere og utfylle urbaniseringsdiskursen sett i en regional kontekst. Historiske anti-urbane holdninger gjenspeiler seg i samtiden, blant annet i hvordan motstanderne av urbaniseringsplanene re-producerer anti-urbane-holdninger.

Ulike rekke sosiale møteplasser, med ulike målgrupper og aktiviteter, innendørs- og utendørsaktiviteter som dugnadsarbeid er tematikken for **del E**. Gjennom å ha deltatt på møteplassene har det vært mulig å spore ulike sider ved urbaniseringen. Sosiale aktiviteter i regi av kristne organisasjoner, menigheter og bedehus står for en rekke arrangementer og møteplasser i Fjell. Disse møteplassene er både globale og blir preget av urbaniseringen, for eksempel ved at

menigheter skal finne nye lokaler eller at foreldre fra hele verden møtes. Frivillig arbeid, *dugnad*, blir utført i mange sammenhenger og store deler av kultursektor er helt avhengig av dette.

Gjennom dugnadsarbeid skapes tilhørighet og identitet, som jeg eksemplifiserer. Dugnad kan illustrere en av utfordringene med urbaniseringen, ved at tilflyttere, kan ha andre motiv for å stille opp. *Åpen barnehage* er en møteplass med småbarn og foreldrene som målgruppe, en kategori mange av de nye tilflytterne til Fjell er i. Her treffes både norske og utenlandske tilflyttere og det utveksles mye uformell informasjon. I tillegg til at jeg fikk besøke flere småbarnsfamilier privat, ga dette meg innsikt i hvordan denne viktige tilflyttergruppen (småbarnsfamilier, unge voksne) forholdt seg til valg av bosted, flytting, egne og barnas fremtid. Alt dette kan relateres til urbanisering.

Selv om naturressursene spiller en helt annen rolle i dag enn tidligere, er naturen fortsatt viktig på flere måter. Minner, hendelser og historier er knyttet til naturlandskapet, for eksempel gjennom turgåing og dugnadsarbeid. For informantene mine som var tilflyttere, kunne de oppleve naturrommet som et møtested for å bli kjent med nye mennesker.

Del F er den delen som er det nærmest en antropologisk studie *av* byen. På bakgrunn av de foregående delene, drøfter jeg noen flere måter å betrakte urbaniseringen av Straume på. Valg av bolig kan avgjøres av flere faktorer, og strategisk boligbygging må ta høyde for en rekke ulike målgrupper. Byen kan produseres på ulike nivåer, noe barns stedsproduksjon er et eksempel på. *Transportmuligheter* er et viktig urbant element, og kan bidra til egalitet og produsere ulike *urbane territorier*. Strilen kan på flere måter vise seg å være dynamisk kontinuitet, som også kan inkluderes i byen. Symboler både fra natur og strilekultur er allerede tatt i bruk i byrommet og skal videreføres gjennom Sotra Kystby på flere vis, kommersielt og arkitektonisk.

B HISTORIE OG DAGENS KONTEKST

Fortiden var tydeligvis en svært viktig dimensjon for informantene mine. Da jeg presenterte meg selv i feltet var responsen ofte «Da må du snakke med den og den. Han (eller hun) vet godt hvordan det var her før». Uten at jeg hadde forklart tematikken for oppgaven eller etterlyst noen informasjon, virket det som om mange tok det for gitt at jeg skulle skrive fyldig om fortiden og «gamle dager». Historien er en viktig temporal dimensjon som også kan hjelpe til med å kontekstualisere og forstå den lokale urbaniseringsprosessen.

Tidsdybde

Antropologen Eldar Bråten (2013) argumenter hvorfor historie og *tidsdybde* er viktig, og jeg vil trekke frem noen av hovedmomentene hans. Bråten mener at antropologer generelt underutnytter historisk materiale, som for eksempel tingbøker, som kan reflektere historiske verdier og normer i lokalsamfunnet. Det samme kan sies om offentlige saksdokumenter i moderne forvaltning. I slike dokumenter kan det være mulig, som med gamle jordskifte- og tingbøker, å spore sider ved nåtiden, som verdier og praksis. Derfor har jeg, i tillegg til å ha fulgt en rekke møter i Fjell kommunestyre sine organer, tatt for meg en utvalgte planer med saksdokumenter og referater.

Sosiale praksiser og fenomener har en temporal og historisk dimensjon, som kan være viktig å belyse ved å gi analysen en *tidsdybde*. Alle prosesser er *temporale*, har en tidsdimensjon. Urbaniseringsprosessen kan knyttes til både eldre og nyere historie, og blir viktig for den totale konteksten. Urbaniseringen av Fjell kan belyses og forstås gjennom nasjonale og lokale diskurser og narrativer.

Etter hvert som jeg skaffet meg et lokalhistorisk overblikk gjennom sekundærkilder (lokalhistoriebøker), oppdaget jeg at enkelte fenomener kan ha hatt lange historiske tradisjoner, både som periodevise og uavbrutte fenomener (kontinuiteter). Dette gjaldt både materielle og sosiale sider i Fjell, som for eksempel bruken av naturressurser eller kristendommen som sosial aktør. Flere siden ved dagens urbanisering i Fjell er preget av slike kontinuiteter.

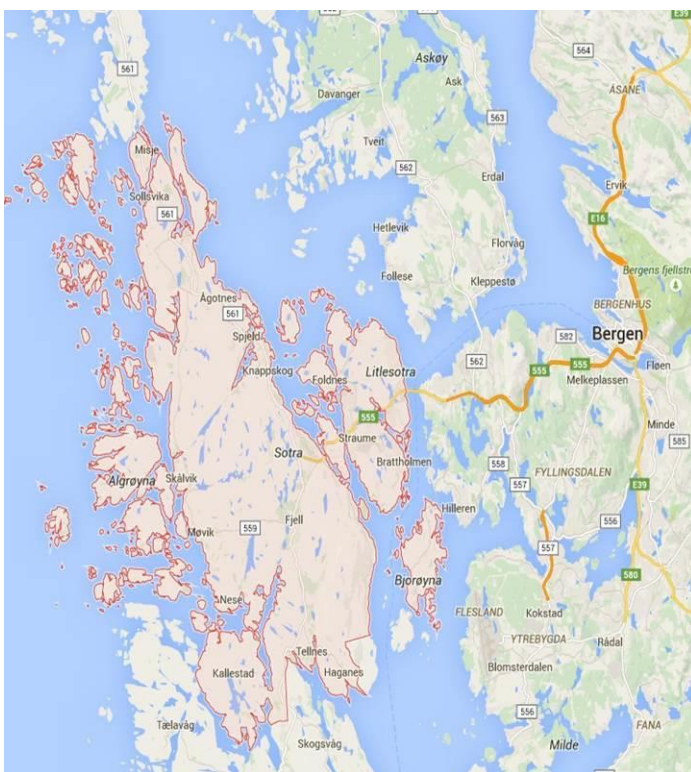
Urbaniseringen kan betraktes som temporale møter, hvor «nytt» møter noe «gammelt». Representasjoner av det rurale, for eksempel «uberørt natur» eller «pietisme», møter nye representasjoner som «urbant sentrum» og «uteliv». Noen ganger kan dette møtet være

konfliktfylt, for eksempel når byen bygges i sjøkanten, mens andre ganger kan det heller føre til et mer harmonisk samkvem, som at parkeringsplasser blir fjernet fra gatenivå til fordel for gående. Som jeg blant annet vil vise i del F kan ulike symboler og tolkninger av fortiden blir brukt i den kommersielle markedsføringen av og i det urbane byrommet.

En dimensjon Bråten ikke nevner men som jeg synes er viktig å få frem, er *fremtiden*.

Urbaniseringsprosjektet *Sotra Kystby* er i seg selv er et godt eksempel på hvordan fremtiden implementeres i nåtiden, både i form av forventninger, prospekter, som politisk diskurs og som en økonomisk faktor knyttet til flyttemotiver og boliger

Livsgrunnlag og bosetting

Fjell er en øykommune på vestlandet, og har Bergen som nærmeste nabokommune. Av øygruppen Sotra, ligger Fjell på øyene Litle Sotra, Bildøyna, og nordre del av Store Sotra, i tillegg til mer enn 500 mindre øyer, holmer og skjær. Historikeren Øystein Geber har Fjell og Sotra vært befolket kontinuerlig siden (Geber 1996: 99).

Fig.: Utsnitt som viser Fjell kommune, i rødt (ill.: Google Maps).

Tilgangen til havets ressurser var avgjørende, spesielt fisken: «Dei

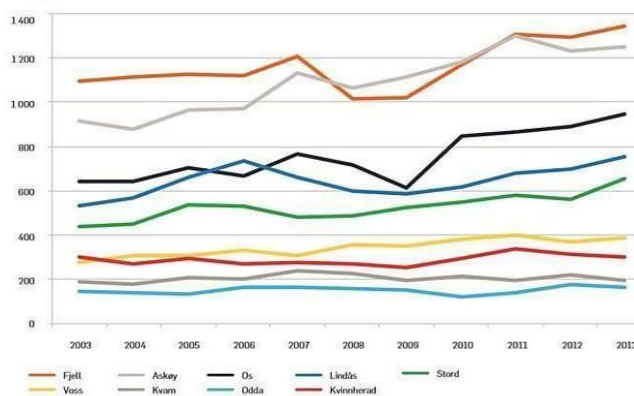
budde heilt i strandkanten, for det var om å gjera å ha god hamn og godt utsyn. Det viktigaste var at staden låg ved ein straum, men ikkje kvar som helst i straumen. Fisket er best på den smalaste staden, der tidvatnet får straumen til å fossa» (Geber 1996: 108 - 109). Som jeg skal ta opp er det å ha god tilgang til naturen fortsatt en viktig verdi, både i arealplanleggingen og boligmarkedet. Lokalhistorikeren Frode Fyllingsnes (1996) peker på at havets ressurser har vært årsaken til at sult sannsynligvis aldri forekom. *Landskyld*, en avgift som leilendinger måtte betale til jordeiere, kunne også betales i fisk, noe det var god tilgang på, og ble vanlig betalingsmiddel mellom 1500 - 1700-tallet. Dette, sammen med en begrenset tilgang på jord, har antagelig vært en viktig årsak til

svært lav gjeldsbyrde for den enkelte, og små sosiale forskjeller siden dette kunne utjevne ulik tilgang til jord. Selv om det er noe usikkerhet i det historiske materialet, tyder mye på at det var en stor grad av sosial *egalitet*, som vedvarte gjennom middelalderen og leilendingstiden. Fyllingsnes sier at også gjennom jordfordeling er det tydelig å se at egalitetstankegangen var sterkt. Jordlappene hadde varierende kvalitet, men det var viktig at «alle» fikk noen gode og noen dårlige teiger; «Ein prioriterte altså rettferdsomsyn framfor rasjonell gardsdrift» (1996: 289). Tanken om sosial rettferdighet og likebehandling, som Trond Thuen (2005) har kalt *egalitetsprinsippet*, står fortsatt sterkt i dag, som en langvarig, historisk kontinuitet.

Befolkningsvekst og innvandrere

Flyttemønster

Vekst i tilflyttinga i dei fleste regionsenterkommunane

Kjelder: SSB statistikkbanken, statistikk.beset.no

Figuren viser tal innflyttarar til foreslåtte regionsenterkommunar i Hordaland 2003-2013.

fra (HFK 2014a: 14)

befolkningsveksten stort sett har vært jevnt stigende siden 1700-tallet, noe som ikke har vært like tydelig i områder som Fana, Åsane og Os (Fyllingsnes 1996: 268). Fjell har i dag over flere år hatt en sterk befolkningsvekst, også sett i nasjonal sammenheng, hvor kommunen har vært en av de raskest voksende i landet. Det bor noe over 24 000 innbyggere⁵ i kommunen fordelt på 147 kvadratkilometer. Andelen eldre vil fremover vokse betraktelig⁶. Til tross for det har Fjell lenge hatt lav arbeidsledighet og mange sysselsatte innen de maritime næringene⁷ som olje- og gasssektor. Dette er globale næringer som er årsaken til at Fjell har tilflyttere fra hele verden, som jeg observerte ved en rekke anledninger. For mange av informantene mine, spesielt innvandrerne,

Fig.: graf som viser at Fjell (oransje) vokser raskt i regionen (Ill.:Hordaland fylkeskommune 2014a)

Vekst, både økonomisk og befolkningsmessig er en av de desidert viktigste årsakene til at urbaniseringsplanene eksisterer.

Historisk er dette ikke noe nytt i Fjell. Selv om dette har gått i bølger, har de historiske trendene på vestlandet vært litt forskjellig fra resten av landet.

Spesielt for Fjell er at

⁵ 24 427 per 1.januar 2015 (2,4% økning fra 2014), fra *Årsmelding - Fjell kommune 2014*

⁶ Alle tall gjeldende for 2013, fra HFK 2014b *Hordaland i tal*. Fjell kommune har over tid hatt en befolkningsvekst på over 2% per år. SSB definerer alt over 1,9% vekst som «høy vekst». Landsnitt er 1,6% for 2013 (www.ssb.no).

⁷ Maritim næring: «Alle virksomheter som eier, opererer, designer, bygger, leverer utstyr eller spesialiserte tjenester til alle typer skip og andre flytende enheter (Maritimt Forum 2014: 27).

har maritim sektor spilt en avgjørende rolle for hvorfor de har flyttet til Fjell. Det er nok også en forklaring på at, til tross for at flere hadde veldig varierende nivå av norsk-kunnskaper, så hadde informantene ofte høy utdanning⁸.

Impulser fra Bergen og handel

Fjell har aldri vært noen «bakevje», tvert om. Historikerne forklarer dette den sentrale plasseringen i seilingsledet til metropolen Bergen. Via storbyen Bergen har Fjell i alle fall siden jernalderen (500 f.v.t. - 1000 e.v.t.), mottatt både urbane og utenlandske impulser i følge Geber (1996). Dette har skjedd gjennom maritim virksomhet og *handel*. Økonomen Ola Honningdal Grytten, som blant annet har skrevet historien om Sartor Senter på Straume (2004) skriver hvordan handel har vært, og er, et fundament og en kontinuitet i Fjells historie; fra bronsealderen, gjennom viking- og hansatiden, frem til etableringen av kremmerier og handelssteder, og til våre dagers supermarkeder. Først og fremst gjennom fiskehandel, hvor Fjellsokningen brakte fiskeprodukter med båt til Torget i Bergen, skriver Grytten (2004: 19 - 22). Handelen, har blant annet gjennom formelle handelsprivilegier, hatt direkte påvirkning på Fjell sine byrom. Handel er annen sentral kontinuitet ved Fjell, som har vært, og er, en sterkt medvirkende faktor, med tanke på utformingen og utvikling byrommene på Straume, som jeg skriver i avsnittet om Sotra Kystby.

Kristendom, pietisme og sosialetisk imperativ

Pietisme, av «*pietas*» - fromhet, gudfryktighet.

Det er me gleden me kan nemna at Fjell står som ein avgjort nr. 1 når det gjeld jolegaver til sjømennene våre. Ei av årsakene til dette er nok at det er mange frå Fjell som reiser i utenriksfarten, men det har nok hatt mykje å seia at tre av sokneprestane våre i den seinare tid har gjort teneste som sjømannsprestar nemlig Storesund, Danielsen og Utkilen. Men først og fremst er det den store offervilje hos folket i Fjell til all misjon og alt kristeleg arbeid (Trengeid 1970: 111).

Det innledende sitatet av prest og bygdehistoriker Nils Trengeid beskriver hvordan kristendommen og tanken om det å skulle bidra med noe samfunnsnyttig, har holdt seg lenge,

⁸ Innvandrere i Fjell er godt utdannet og er statistisk sett med på å øke snittet for innbyggernes utdanningsnivå av befolkningen over 16 år, har 23,2% (17 665 personer) høyere utdanning, mens samme tall for innvandrere i Fjell er 28,8% (1 439), som er gir differanse på 5,5%-poeng (snitt for Hordaland: 2,0 %-poeng).

frem til i dag. Mange av informantene mine og andre, assosierer både vestlandet og *strilen* med det å være praktiserende kristen. Kristendommen er en lang historisk kontinuitet, som ved siden av handel, har knyttet Fjell til omverdenen, også globalt. Pietistisk kristendom har de siste hundreårene nærmest smeltet sammen med og blitt en del av identitetsmarkøren *stril*.

Kristendommen er nok en impuls som har knyttet, og fortsatt knytter, Fjell til omverdenen. I følge Fyllingsnes kom kristendommen tidlig til kysten på sør-vestlandet og Sotra, sannsynligvis før år 1000, muligens med irske og britiske misjonærer. Det er uklart når den første kirken ble oppført men noen kilder omtaler kirke i Fjell i 1338 (Fyllingsnes 1996: 181, 184). Spesielt har *pietismen* og *pietistbevegelsen* sine idealer, preget Fjell fra 16 - 1700-tallet, helt frem til i dag.

Pietistbevegelsen var et nord- europeisk fenomen, og for pietistledere som den tyske Philipp Jakob Spener (1635 - 1705) og August Herman Francke (1663 - 1727) var det sentralt å praktisere kristendom gjennom å delta i samfunnet og være til hjelp for de som trengte det. I følge religionshistorikerne Tarald Rasmussen og Einar Thomassen skulle pietismen være en «... *sosialt aktiv* fromhetsreform. Trosfornyelsen måtte komme til uttrykk i ekstra innsats for de nødlidende, for fattige og foreldreløse (vaisenhus), for syke og trengende» (2002: 296). Denne solidaritetstanken sammenfalt gjerne godt med egalitetstanken som allerede ble praktisert gjennom for eksempel jordfordeling.

Hvorfor fikk pietismen fra 1800-tallet av, så god grobunn i Fjell? Grytten peker på at Sotra ikke var et fabrikk-samfunn med en stor hjørnesteinsfabrikk med arbeidere som gav grunnlag for en betydningsfull fagbevegelse. Der fagforeninger kunne være en samlende faktor andre steder i landet, fikk de kristne organisasjonene noe av den samme funksjonen på Sotra.

Arbeiderbevegelsen «... var betydningsløs på Sotra, mens lekmannsbevegelsen var blitt en folkebevegelse, preget av nøkternhet, pågangsmot, foretaksomhet og sosial omsorg. Det var svært ofte representanter for denne bevegelsen som stod i spissen for nytenking og nyetablering i næringsliv og politikk» (2004: 37). Pietismen har nok både forsterket og vedlikeholdt egalitetstanken.

Like relevant er det å trekke frem den norske *Haugebevegelsen* og *haugianismen*, startet av predikanten og forretningsmannen Hans Nielsens Hauge (1771 - 1824), som videreførte disse idealene, inkludert det sosiale engasjementet for fattige. Pietismens og haugianismens tydelig pålegg om å engasjere seg solidarisk på denne måten kan kalles et *sosialetisk imperativ*. Mine kristne informanter som drev ulike typer frivillig arbeid, enten det var for unge i utsatte situasjoner eller eldre med helseproblemer, var handlet ut i fra et slikt imperativ, og begrunnet sitt engasjement som noe kristent og bibelsk fundert.

Haugianismen var en lekmannsbevegelse⁹, hvor andre enn prestene kunne forkynne og lede. Det la grunnlaget for *bedehusbevegelsen, frikirkevirkosomhet og indremisjon*¹⁰. Siden da har bedehus vært sentrale, sosiale institusjoner på sør-vestlandet (som har blitt beskrevet av blant andre antropologen John Barnes (1957) og hans arbeid fra Bømlo). Svært mange av informantene mine, unge som eldre, har hatt en eller annen tilknytning til bedehus på et tidspunkt i livet, selv om de kanskje ikke betraktet seg selv som troende kristne. Selv om antall bedehus er færre enn for noen tiår siden, er frikirkelig kristendom en sterk kontinuitet i Fjell. Både i bedehus og frikirker er det mye *dugnadsbasert* og *frivillig* arbeidsinnsats, ikke bare for egen virksomhets skyld, men også utadrettet mot resten av samfunnet. Dette frivillige arbeidet er bibelsk fundert og skiller seg på den måten noe fra annen dugnadsarbeid. Kristent, frivillig arbeid er en kontinuitet, med pietistiske og haugianske røtter som sammen med misjonsarbeid, holdes i hevd i Fjell i dag. Som jeg skal vise, har urbaniseringsplanene innvirkninger på kristenlivet på flere måter, og næringslivet har både tidligere og nå, samarbeidet med menigheter og frikirker. Også innen oppvekst og utdanning gjør kristendommen seg sterkt gjeldende. Mange av ungdomsinformantene mine hadde gått, eller gikk, på Danielsen skole¹¹, en privat, kristen skolestiftelse. På Bildøy ligger dessuten Indremisjonsforbundet sin Bibelskole, som ble bygget i 1983. Her har elever fra hele landet gått, og flere av informantene mine har vært involverte i skolens virksomhet, for eksempel som lærere.

I 2013 etablert Sotras første metodistmenighet seg, på Ågotnes¹². Selv om metodistkirken har et annet geografisk opphav enn luthersk kristendom og pietismen, nærmere bestemt USA og England, har metodistkirken lenge hatt sammenfallende engasjement innen sosial rettferdighet og pietistiske idealer som avholdssak. Grunnleggeren av metodistbevegelsen, presten John Wesley (1703 – 1791) sine befalinger, er også sosialetiske imperativ: «Do all the good you can. By all the means you can. In all the ways you can. In all the places you can. At all the times you can. To all the people you can. As long as ever you can». Dette var godt kjent blant informantene mine i metodistkirken og årsaken til at menigheten startet opp arrangementer for lokalmiljøet, også de som ikke var kristne. Med tanke nærheten til Bergen kan det nesten virke rart at ikke det har blitt

9 «Lekfolk, lekmann, ikke-geistlig, altså ikke presteviet, verdslig person. Begrepet lekfolk brukes også om personer som er ufaglærte innen et fagområde.» (Store Norske Leksikon: <https://snl.no/lekfolk>)

10 Haugianismen slo ikke like god rot på hele Sotra, i følge informanter i indremisjonsmiljøet. Antall bedehus og aktivitetsnivå har alltid vært høyere i Fjell enn eller for Sotra.

11 Danielsen skole er en privat, kristen barne- og ungdomsskole med avdeling på Straume. Ungdomsskoletrinnet ble etbalert i 2001 og har per i dag rundt 400 elever (www.Danielsen-skoler.no) som er en betydelig andel i av kommunen totale elevtall.

12 Etter at Dissenterloven kom i 1845 var Metodistkirken den første frikirken som ble organisert i Norge. Metodistbevegelsen kom fra USA, med sjømannen Ole P. Petersen, til Fredrikstad i 1849 (Haddal 1977: 24).

etablert en metodistmenighet på Sotra tidligere. Imidlertid har metodistkirkene i Norge alltid vært et urbant fenomen, og først og fremst etablert seg i arbeiderstrøk i byene¹³. At en metodistmenighet etablerte seg på Sotra, kan derfor ses på som en *urban indikator*.

Etterkrigstiden og Fjell i dag

Næringslivet har stått sterkt gjennom hele etterkrigstiden frem til i dag. Allerede for haugianerne var det «å gjøre noe vettugt», en viktig verdi som fikk økonomiske konsekvenser. «Mange næringsvirksomheter som ble startet av Haugianere ble finansiert ved hjelp av gaver fra venner i alle deler av landet»¹⁴ skriver Haugeinstituttet, og dette gjaldt også for Fjell. I mange år frem til 50-tallet var det marin og maritim næringsvirksomhet i området rundt tettstedet Ågotnes, nord i Fjell, men denne næringen ble redusert da fiskeflåten ble modernisert med introduksjonen av kraftblokk og kunstmaterialer. Industrien fikk en kraftig oppsving som oljebasert næring fra 70-tallet av, blant annet grunnet etableringen av Coast Center Base (CCB)¹⁵. I dag er dette en svært viktig arbeidsplass, både med tanke på økonomisk omsetning og arbeidsplasser, inkludert hos en rekke underleverandører med tilhold i regionen. CCB og næringene tilknyttet baser sysselsetter mennesker fra hele verden, og mange de aller fleste av informantene med innvandrerbakgrunn var kommet til Fjell på grunn av den oljebaserte næringen.

«Bygdeforstad» og Sotrabrua

I *Norsk Byhistorie - urbanisering gjennom 1300 år* kan man lese at fra 50-tallet av og de følgende tiårene, ble områdene rundt de store byene i Norge mer og mer forstadspreget (Helle m.fl. 2006: 451). Dette gjaldt områder som Os og Askøy og Sotra. En viktig hendelse i Fjell i moderne tid var åpningen av *Sotrabrua* i 1971. Dette fikk vesentlige konsekvenser relatert til mitt tema. Erik, en pensjonert planlegger forteller: «Utbyggingen av Bergen på 60 og 70-tallet skjedde fort og gale. Det var en 'ut av sentrum'-holdning hos alle. Boligområdene, som Landås og Loddefjord, ble preget av familier som stod der uten fritidstilbud, ungdomsklubber og slikt. 70-90 kvadratmeter var standard den gang men det regnes jo for lite i dag. Så kom kravet 'Jeg vil ha mer. Enebolig, takk!', og da Sotrabrua stod ferdig var Fjell klar med 'hver Bergenser, sin enebolig', som på Hjelteryggen. Mindre leiligheter ble ikke bygget, den gang som nå».

13 Den første metodistmenigjeten ble stiftet i Sarpsborg i 1856. Rundt 1960 hadde metodistkirken 62,1 % av sine tilhengere i byer (Knudsen 1986: 158). I Bergen ble metodistkirken, «Centralkirken», stiftet i 1879. I Fyllingsdalen (Bergen) åpnet en metodistkirke i 1987.

14 Hauge-instituttet: www.haugeinstituttet.no

15 CCB har vært i drift siden 1973 og har bygget opp betydelig kompetanse innenfor service- og forsyningstjenester, teknisk vedlikehold og havnedrift. Basen som omfatter totalt 650 mål, totalt 1000 lm kaier. CCB er hovedbase for forsyningsaktivitetene for flere petroleumsfelt i Nordsjøen (info fra CCB nettsider:

<http://www.coastcenterbase.no/index.php?mapping=22>)

Som tidligere i historien var det *handel* som la premissene for hvordan tettstedet og etter hvert byrommet ble utformet. Brattholmen mistet sin betydning som knutepunkt da ferjetrafikken ble utviklet, og trafikken ble ledet om Straume og til *Sotrabraua*. Sotrabraua har blitt et *temporalt referansepunkt* for mange av informantene mine, og flere sa at det var med Sotrabraua at «ting begynte å skje her ute», noe som er stemmer både økonomisk og befolkningsmessig.

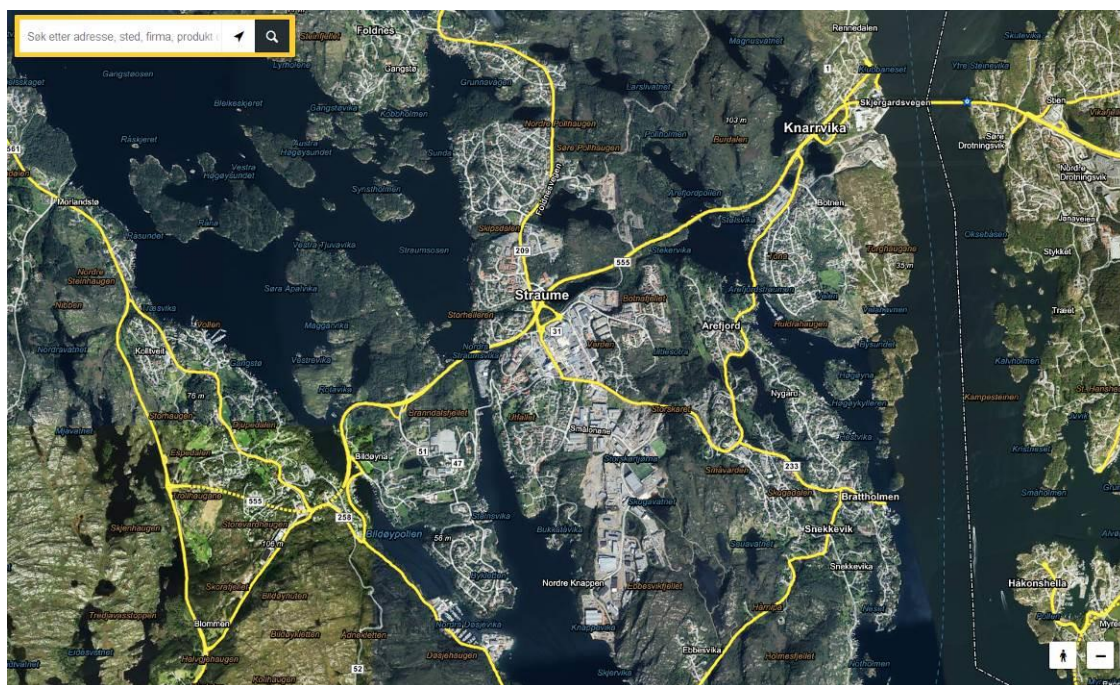

Fig.: Oversiktskart over sentrale deler av Fjell. Helt til venstre sees litt av Store Sotra, og bebyggelsen rundt Kolltveit. I midten er Bildøy, hvor blant annet Sotra Videregående Skole ligger. Merk den ubebygde delen nord for hovedveien, Rv 555(gult). Til høyre er Litle Sotra med tettstedet kommunesenteret, Straume. Bebyggelsen er for det meste spredt og dominert av eneboliger og tomannsboliger. Øverst til høyre sees fastlandsforbindelsen til Bergen, Sotrabraua (Ill.: www.gulesider.no/kart, 01.10.2015).

Anti-urbane strømninger

Denne utviklingen av bygdeforstaden som jeg kaller det, bør forstås i en nasjonal kontekst med anti-urbane strømninger over lengre tid. På seniorkaféen som jeg besøkte ofte kunne jeg i samtaler om urbaniseringsplanene høre noen si: «Vi vil ikke ha noen Aker Brygge her». Samtidig

som måtte spørre meg selv om hva som er galt med Aker Brygge¹⁶, så jeg denne ytringen i sammenheng i et større, nasjonalt narrativ.

Så sent om i 1991 skrev Gullestad om at nordmenn hadde behov for positive og gode representasjoner av byliv. Andre, for eksempel Sørhaug (1986), Brox (2013), Thuen (1995) og Grytten (2004) har pekt på rendyrkingen av utvalgte aspekter ved norgeshistorien som har skullet symbolisere «nordmannen». I sammenheng med nasjonsbyggingen fra slutten av 1800-tallet, handlet dette narrativet om at nordmannen hørte til på bygda. Sørhaug har kalt dette den sosialdemokratiske fortellingen om Norge hvor «Byen er bygdas erklærte hovedfiende [...] Byens dialekter har blitt som stygge og/eller mangelfulle. Folkeminnevitenskapen har inntil nylig neglisjert bylivet [...] Norge har i en viss forstand betydd Valdres og Telemark [...]» (1986: 71). Trond Thuen omtaler det samme fenomenet: «Det norske» ble knyttet til «bygda», bondeliv og motkultur, mens nasjonalromantikkens mot-debattanter, altså det «u-norske», ble assosiert med en urban elite» (1995: 59). Store deler av bylivet og kysthistorien, som Sotra er en del av, ble derimot ikke en del av dette narrativet, og har også blitt underkommunisert, i følge Grytten (2004).

I Norge ble disse negative forestillingene om byen forsterket med byggingen av etterkrigstidens drabantbyer og «bomaskiner». Disse byrommene ble, delvis med rette kritisert utover 60-tallet, blant andre i den danske arkitekten Jan Gehl sitt verk *Livet mellom husene* (1971). Byhistorikeren Ola Svein Stugu (2006) skriver om hvordan tilflytting til byene, og fraflytting fra bygdene, ble sett på som en utfordring utover 70-tallet, og hvor svaret ble: desentralisering og byspredning. Samtidig ble bygdeliv (igjen) trukket frem som noe mer positivt enn byliv. Såkalt *distriktpolitikk* oppstod i kjølvannet av dette, lenge før man fikk en offisiell storbypolitikk. Dette ble fulgt opp med gjennom forskjellige «distriktpolitiske virkemidler» over flere tiår, som for eksempel skatteinsentiver, politisk styrt lokalisering av statlige institusjoner og arbeidsplasser. Den sterkt økende privatbilisme gjorde det mulig med til å spre byen geografisk, som i Fjell sitt tilfelle, og mange fikk muligheten til å pendle. Servicetilbud og varehandel spredde seg også, fra bykjernen utover til andre tettsteder, som igjen medvirket til at det ble satset på bilbaserte kjøpesentre, som Sartor senter. Fjell og omegnskommunene til Bergen ble en del av «den funksjonelle byen», altså det sammenhengende arbeids- og boligmarkedet.

16 Aker Brygge er et område midt i Oslo sentrum, langs sjøen, hvor verftet Akers mekaniske verksted holdt til frem til 1982. Det har blitt gjennomført omfattende utbygginger og renoveringer for milliarder av kroner over flere tiår. I dag er Aker brygge kjent for svært dyre boliger og kontorer, men også som populært uteområde, handleområde og for kunst- og kulturliv. Se for eksempel www.akerbrygge.no.

Fjell er representativt for flere av de langsiktige, negative, konsekvensene av en slik nasjonal bystrategi, som et overbelastet veinett, manglende positive kvaliteter ved byrommet et stort transportbehov. Derfor må urbaniseringen av Straume må forstås i lys av en nasjonal kontekst, hvor urbanisering blir trukket frem som noe positivt og en miljøvennlig løsning på disse utfordringene.

Urbaniseringen av Straume

I kommunesenteret, Straume, det største tettstedet i alle de tre øy-kommunene. Hverken Fjell kommune eller tettstedet Straume har formell bystatus. Her ligger rådhuset, lokalavisen og en rekke offentlige tjenester lokalisert. I sentrum er det flere bygg som er både fire og fem etasjer i høyden og de nyeste boligblokkene er mye høyere enn dette. Arkitekturen vil jeg si er «mangfoldig». I tillegg bensinstasjon, bank og et par andre næringsbygg er det kjøpesenteret, *Sartor Senter*, med selve senterbygget og parkeringsarealene på bakken som dominerer det fysiske byrommet. Sartor senter er et av Norges 10 største kjøpesentra og er utvidet flere ganger siden åpningen, og er nå en sentral del av urbaniseringsplanene i storprosjektet *Sotra Kystby*.

Fig.: sentrale deler av Straume i 2014. Bak Shell-stasjonen skimtes Sartor Senter hvor også bussterminalen og et stort parkeringshus er lokalisert. På Straume er en rekke offentlige funksjoner samlet, som både helsetilbud, bibliotek, rådhus og kirke. Veien «deler» området og parkeringsplasser har til nå brukt mye av arealet, men i forbindelse med utbyggingen av Sotra Kystby skal mye av gatearealet transformeres til mer åpne og bilfrie plasser (ill.: privat).

Sotra Kystby

Sotra Kystby er et stort urbaniseringsprosjekt som omfatter store arealer og omfattende utbygginger og prosessen skal vare over flere tiår. Selv om det finnes planer om utbygging av tettsteder som Ågotnes, nord i Fjell, skal urbaniseringen - *det nye byrommet* – for det meste dreie seg rundt tettstedet Straume, og områder på Bildøy. Her skal det «tilføres urbane kvaliteter», og transformeres til fremtidige *kystbyen*.

En av informantene mine har vært sentral i planleggingen og forteller om forløpet til storprosjektet Sotra Kystby: «Vi måtte ta grep og gjøre noe som var forutsigbart for lokalsamfunnet. Tidligere var ‘byen’ noe negativt. Flyttet man ut hit var det for å bygge på hjemgården sin, nesten som en ‘anti-urban’ reaksjon. Da fylket pekte oss ut som regionsentrum var det flere som skjønnte at Straume måtte bli noe mer enn bare et stort handelssentrum». En politiker fortalte meg noe tilsvarende og la til: «Dessuten er det veldig få som er uenige i at det er Straume som er ‘hovedstaden’ på Sotra». I følge disse ligger altså mye lokalt til rette for å videreutvikle og transformere Straume til by. Urbaniseringen må også forstås i en kontekst hvor også nasjonale byutviklingsstrategier gjør seg gjeldende.

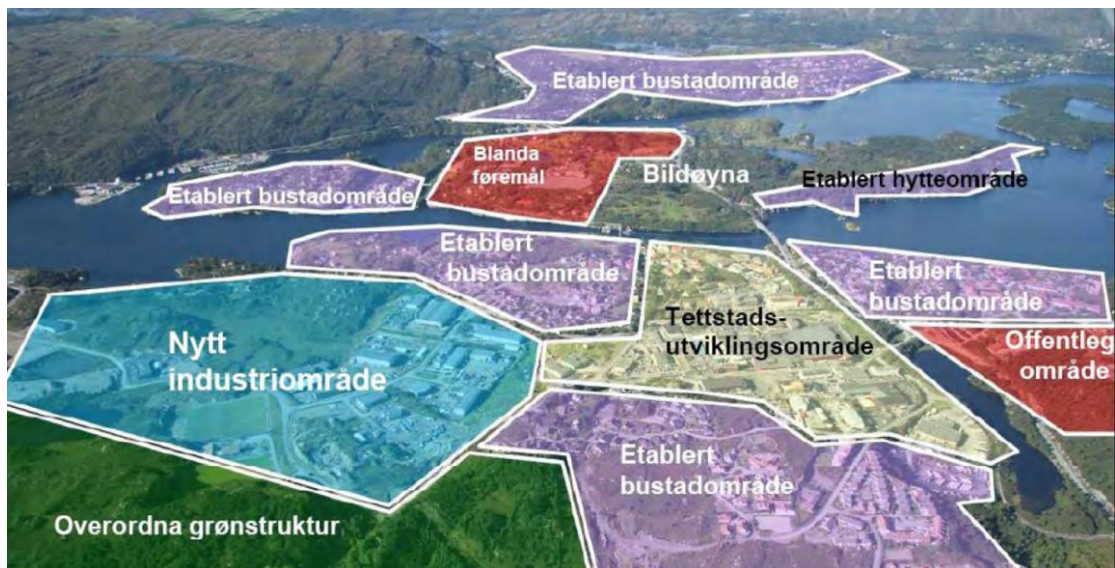

Fig.: I forgrunnen Litlesotra og Straume; i bakgrunnen Bildøyna og Store Sotra. Kystbyen utgjør bare deler av hva denne illustrasjonen viser. Sentralt er «Tettstads utviklingsområde» rundt Straume og Norde del av Bildøyna. Planene involverer alt fra boligbygging, infrastruktur, næringsarealer, kultur, reiseliv, barn og unge, friluft- og idrettsliv med mer (ill.: AppsPro/Sotra Kystby 2013: 8-9 og Fjell kommune 2012: 6)

30. mars 2006 vedtok Fjell kommunestyre *Kommunedelplan for Straume 2005 – 2016*, og oppfølgingen *Områdereguleringsplan for sentrum av regionsenteret Straume* i 2011, den største reguleringsplanen i Fjells historie. I tillegg har det blitt laget illustrerte brosjyrer og prospekter over hva som skal skje. I disse står det blant: «Visjonen er å gjere Sotra Kystby til eit av Nordens mest attraktive regionsentrum – bygd på trivsel, aktivitet, estetikk og bærekraftige løysingar. Nå er kystbyen i ferd med å reise seg på Straume og Bildøy i Fjell kommune. I åra som kjem vil Sotra Kystby vekse fram gjennom ei kontinuerleg urban utvikling» (Sotra Kystby 2013: 3).

Både i følge informantene mine, lokalmedia og etter min egen gjennomgang av del politiske saksdokumenter, er inntrykket at dette store prosjektet har vært, størrelsen tatt i betraktning, en lite konfliktfylt prosess. En av de kommunale planleggerne sa: "Foruten noen tilleggsforslag ble denne betydningsfulle planen, bemerkelsesverdig nok, vedtatt enstemmig! Konfliktnivået har ikke vært mer enn forventet, kanskje heller mindre enn forventet". Konflikter og motstand har det vært, som jeg tar opp i del D, men totalt sett er det interessant at når de endelige vedtak skulle fattes, var det stor enighet om planene.

Regional og nasjonal byutvikling

Urbaniseringen av Fjell skjer ikke uavhengig av hva som skjer andre steder. Både regionalt (Hordaland fylke) og nasjonalt er det de siste årene vedtatt planer for hvordan såkalt stedsutvikling og urbanisering bør skje på.

I følge de lokale planene skal elementer fra lokalhistorien, lokalkultur og kystlandskapet ivaretas og gjøres synlig i det nye byrommet. Dette er også i tråd med hva Hordaland fylkeskommune sier i sin første vedtatte strategi for tettstedsutvikling, *Regional plan for attraktive senter i Hordaland – senterstruktur, tenester og handel*: «Sentrumsutvikling skal byggje på stadens historie, særpreg og landskapstrekk. Sentrum skal ha høg arkitektonisk kvalitet og inkluderande møteplassar. Sentrum skal ha gode parkar, leikeplassar og allment tilgjengeleg areal for fysisk aktivitet» (Hordaland Fylkeskommune 2014c: 18).

I 2000 varslet daværende miljøvernminister fra Venstre, Guro Fjellanger, den første stortingsmeldingen som inneholdt prinsippet om *bærekraftig byutvikling* (St.melding nr. 23 (2001-2002) del 1.1 og 5.1.). Bærekraftig og helhetlig byutvikling har i ettertid blitt slått fast som et førende prinsipp i en rekke regionale¹⁷ og lokale vedtak og har vært førende for utviklingen av

¹⁷ Se for eksempel Hordaland Fylkeskommune 2014c, 2015c, St.meld. nr. 23 (2001-2002), St.meld. nr. 31 (2002–2003), Opus Bergen 2011, Fjell kommune 2006, Fjell kommune 2011

Straume og Sotra Kystby¹⁸. Å urbanisere bærekraftig innebærer blant annet å unngå «eplehagefortetting», et metaforisk begrep som har dukket opp i denne diskursen¹⁹, og som sikter til det å bygge byen utover, med arealkrevende eneboliger, garasjer og (eple)hager. I stedet skal byen bygges innover²⁰ på allerede tilgjengelig areal: *fortetting*. Fortetting blir brukt som et strategisk virkemiddel for å forhindre ytterligere bilbasert byspredning, som er mye av årsaken til køer på Sotrabrua. som noe uønsket siden det, i bysammenheng, innebærer Fortettingspotensialet for Straume er høyt, og dette skal også gjøre det lettere å etablere et bedre kollektivtilbud og et mer samlet servicetilbud.

Stril og strilalandet

Stril, muligens av verbet *strila*, «streve og ro» (Store Norske leksikon: www.snl.no)

Identitetsmarkøren *stril* er umulig å løsrive fra et antropologisk studie av Sotra. Når jeg spurte folk om hva det betydde å være *stril*, refererte mange til det de hadde hørt om, eller lært på skolen: «det folket som kan ro til Bergen på en dag». De historiske nettsidene *Bergen byarkiv* definerer *stril* som «Person som hører til bonde- og fiskerbefolkningen på Strilelandet omkring Bergen, især på øyene (havstril)»²¹. Med andre ord var *strilene* de som bodde utenfor Bergen i omtrent en dagsreises avstand. Området rundt ble altså *strilalandet*. Harald Nordstrand beskriver avgrensene *strilalandet* geografisk: «Havstrilen sitt rike strekker seg fra Austevoll i sør og så langt nord som til Fedje (1998: 7). Det tilsvarer omtrentlig Sotra - kommunene, Askøy og noen kommuner i Nordhordland.

Stril er konnotert til det rurale – «bonde- og fiskeribefolkningen» – som en opposisjon til *bymannen* og byen Bergen. Disse møttes på fisketorget i Bergen, hvor *strilene* har solgt fisk i hvert fall siden middelalderen. Bergen, og spesielt Torget, var et byrom for konfrontasjon, hvor det var byfolk som brukte begrepet *stril* og da på en nedsettende måte. Opposisjonen kunne også forstås som en økonomisk konflikt med Strilekrigen²² og skattekonflikt som en historisk

18 Riktignok brukes begrepet «bærekraftig stadutvikling» i *Områderegeringsplan for sentrum av regionsenteret Straume* (Fjell kommune 2011), men prinsipper, mål og virkemidler er de samme.

19 På et internettsøk dukker «eplehagefortetting» opp i debattinnlegg fra hele landet, inkludert Fjell, i diskusjoner om byutvikling.

20 Tanken om å «vokse innover» ble formalisert ved «Lov om fornyelse av tettbygde strøk» i 1976 (Stugu 2006: 481)

21 Fra www.bergenbyarkiv.no

22 Strilekrigen: etter en rekke oppløp i Bergen våren 1765, samlet bønder fra Nordhordland og Midthordland seg til protest mot ekstraskatten som ble innført 1. oktober 1762. Den rammet den fattige bonde- og fiskerallmue i distriktene rundt Bergen særlig sterkt (www.snl.no).

kuliminering. Det å være fra strilalendet kunne også i etterkrigstiden være årsak til å bli mobbet for mobbet i byen. En av mine eldre informanter husket godt hvordan hun og moren gruet seg litt da de måtte til byen i etterkrigstiden. De prøvde å finne de peneste klærne, og stort sett skjedde det ingenting, men «Det kunne ofte være barna på gaten som var de første til å komme med slengbemerkinger til oss, for eksempel herme etter dialekten vår», mintes hun. Over tid har dette endret seg gemyttelig opposisjonen er betydelig mer gemyttelig. *Torgdagen* som ble startet i 1977²³, er et av flere kulturelle uttrykk for at stril og strilekultur har blitt noe mer positivt, både sett fra strilene sitt synspunkt og bymannens.

Fig.: Fra Torgdagen 2015 i Bergen, som har blitt en viktig kulturell hendelse. Symboler fra strile- og kystkulturen fremheves, materielt som for eksempel i fiskebåter og klesdrakter, og immaterielt som i musikk (Ill.: privat).

I følge noen er en delforklaring til denne positive endringen, at mye av den maritime og petroleumsrelaterte industrien havnet på strilalendet. Bergen byarkiv skriver «Ågotnes, Sture og Mongstad har mange bergensere nå slått seg ned og blitt striler de også». Fjell, og andre strilekommuner, står for en betydelig verdiskaping og har en høyt utdannet befolkning, inkludert blant innvandrene. Nye jobbmuligheter sammen med Sotrabroa og fokuset på Fjells kvaliteter som bygdaforstad, har nok gjort mye for at strilen i dag er identitetsmarkør som blir brukt med. Dette kommer godt til synlighet, spesielt i kulturlivet, som jeg tar mer opp i del F.

Avrunding

Urbaniseringen av forstadskommuner som Fjell, har i dag blitt satt mer i sammenheng med at de er en del av et større område, en storbyregion²⁴. Fjell har mange rurale kvaliteter ved seg, som spredt bebyggelse, identitetsmarkøren stril men ikke minst at det hersker en kollektiv oppfatning av at Fjell er «bygd» og distrikt. Rettferdig distribusjon av naturressurser har også dype historiske røtter, og denne egalitetstanken kan fortsatt spores blant annet i dagens diskusjoner om tilgangen

²³ Bergens Tidene har publisert et filmopptak av den første *Torgdagen*, med mange kjente kulturpersonligheter som initiativtakere, blant andre Johannes Kleppevik. <http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Den-forste-Torgdagen-3079376.html> (sitert 15.05.2015). Se også www.torgdagenibergen.no.

²⁴ Se *Storbymeldingen - om utvikling av storbypolitikk* (St.meld. nr. 31 (2002–2003))

til sjøen og grøntområder. Som jeg skal vise står kristenlivet og frivillig sektor for mye sosialt liv som blant annet bidrar til urbane kvaliteter som mangfold, stedsdannelse og identitetsskaping.

Likevel, på flere vis er Fjell tett integrert med Bergen, historisk, økonomisk. Fiskehandel blitt erstattet med arbeidspending, som er en stor trafikal utfordring; mens kulturelt har Fjell blitt påvirket av dialekttrekk fra Bergensk og «strilemusikk» har blitt anerkjent i byens kulturliv. Sentralt i denne sammenheng er befolkningsvekst og tilflytting. Det skaper en rekke utfordringer med tanke på boligbygging, infrastruktur og servicetilbud. Et hovedpoeng her er, slik stortingsmeldingen om storbypolitikk og de lokale urbaniseringsplanene beskriver, er at storbyens utfordringer, angående for eksempel infrastruktur, boligbygging, arealbruk, miljø og levekår, er vel så mye forstedenes utfordringer. Politikerne og planleggerne prøver, både nasjonalt og lokalt, å besvare disse utfordringene gjennom urbanisering og prosjekter som Sotra Kystby. Bygdeforstaden skal nå selv bli by.

Fig.: kvaliteter som sauehold, gårdsbruk og spredt bebyggelse kan betraktes som rurale indikatorer. Bildet til venstre er Straume sentrum hvor Sartor senter skimtes i bakgrunnen. De to andre er fra Bildøy, som også skal gjennomgå omfattende transformasjon. (Ill.: privat).

C Å SPØRE URBANISERING OG BY

Hvordan kan en antropologisk studie i byen foregå. Først kan vi starte med å se på hva som definerer en by. I Norge har byer blitt definert både fysiske og politisk av ulike instanser opp igjennom historien. Tidligere markerte bymurer eller byporter, som Bergen har hatt, et tydelig skille mellom byen og «bygda» utenfor. En periode var det Kongen og nasjonale myndigheter som definerte og tildelte byer privilegier, mens i dag kan kommunestyrene selv, etter noen kriterier, avgjøre om de skal ha bystatus eller ikke.

Store Norske Leksikon sin bydefinisjon, gjengir hva mange forskere er enige om kjennetegner byer; folketallet er over en viss størrelse; at bosettingen/bebyggelsen er konsentrert; næringslivet og aktiviteten skal være bymessig, det vil si ikke høre til jord- og skogbruk. Dette utgangspunktet vil jeg bruke til å se noe mer byens sosiale sider.

Hva er urbanisering?

Hva er så *urbanisering*, å gjøre noe til by - *bydannelse*? *Store Norske Leksikon* definerer dette som: «Byvekst, bydannelse; endringer i sysselsetting, bebyggelsens karakter og infrastruktur som fører til økende bypreg»²⁵. OECD sin definisjon av «urbanization» lyder: «Urbanization: 1) increase in the proportion of a population living in urban areas; 2) process by which a large number of people becomes permanently concentrated in relatively small areas, forming cities²⁶». Disse to definisjonene peker på at noe er endring i form av *transformasjoner* og *prosesser*. Slike endringer samsvarer med konteksten Fjell er i, og de uttalte, maktpolitiske målene for prosjektet Sotra Kystby. Både befolkningsvekst, fortetting, ombygging og å «tilføre urbane kvaliteter» er grunnleggende sider ved den lokale urbaniseringsprosessen. og kan sies å være *urbane indikatorer*.

Antropologisk forståelse av byen

Begrepet *bydannelse* må også forstås som å inkludere de sosiale og immaterielle sidene ved urbanisering. Antropologene Rivke Jaffe og Anouk de Koning (2016) har en historisk gjennomgang av hvordan antropologiske studier i urbane kontekster utviklet seg.

Med den såkalte *Chicago School* ble sosiale, urbane studier rundt 1910, og de følgende tiårene, en betydningsfull fagtradisjon med mange profilerte forskere, som sosiologen Louis Wirth (1938).

25 *Store Norske Leksikon*. <https://snl.no/by> (sisert 01.10.2015)

26 Glossary of Environment Statistics, Studies in Methods, Series F, No. 67, United Nations, New York, 1997

Wirth pekte blant annet på at byen kan kjennetegnes ved sin *tetthet, størrelse og heterogenitet* (eller mangfold, diversitet). Han pekte på befolkningsvekst, sosiale endringer og heterogenitet som indikatorer på urbanisering. Med *tetthet* siktet Wirth til befolkningstetthet, men dette kan også bety at mennesker i byen ofte er tettere på hverandre, for eksempel ved at man passerer hverandre på et fortau, bor tettere eller oftere risikerer å havne i en kø. Heterogenitet, eller *mangfold*, finnes i både fysisk og sosial forstand i en by. For eksempel vil det være et mer mangfoldig utvalg av butikker, service- og kulturtilbud, eller flere typer møteplasser og mennesker med ulike nasjonaliteter. Dette handler med ord om flere *valgmuligheter*.

Geografen Doreen Massey sammen med John Allen og Steve Pile, legger i boken *City Worlds* (1999) til grunn en sosial forståelse av byen hvor blant annet *erfaringer, skala, intensitet, narrativer* (historier), *mobilitet* og *identitet* er grunnleggende. Dette er faktorer eller indikatorer som jeg også legger til grunn for å spore urbaniseringen i Fjell. Pile peker også på materielle kvaliteter, som store bygninger eller kartplaner som definerer byen. *Størrelse* kan omhandle både den rent fysisk bygningsmasse eller organisasjonsliv som i betydningen at flere personer involvert i en by.

Kombinasjon av urbane elementer

Disse urbane fenomene (eller indikatorene) gjør i seg selv ingen by, men det er når det oppstår en viss *kombinasjonen* av disse indikatorene at man si at det foregår bydannelse (Pile 1999: 6), for eksempel at det finnes en kombinasjon av forskjellige typer bygninger, typer transportmidler og arkitektoniske uttrykk. Å definere en by basert på enkeltfaktorer som kommunegrenser eller befolkningstall er utfordrende, blant annet fordi det sier lite om byens sosiale sider som opplevelsen av, og erfaringen med, det urbane liv²⁷. Wirth sa at byen kunne være *a way of life*, og forstod altså byliv som noe sosialt konstruert. I forlengelsen av det sier Jaffe og de Koning at en by altså kan oppstå der man blir enige om at «dette er byen» (2016: 4). Straume opplevdes i følge informantene mine, sjeldent som spesielt urbant eller ha noe urbant «way of life», og resten av Fjell har mange rurale kvaliteter. Kombinasjonen, eller tilstedeværelsen av flere urbane elementer/indikatorer på samme tid, kan altså være et skille mellom bygda Fjell og det urbaniserte Fjell.

27 Det finnes mange norske eksempler på at kommunegrenser ikke er noen god by-definisjon, for eksempel Karmøy kommune, som har hele tre byer (Kopervik, Åkrehamn og Skudeneshamn). Topografi, landskap og fysisk byrom er også problematisk å forholde seg til. Beveger man seg fra Stavanger til Sandnes kan det være vanskelig å se hvor den ene byen slutter og den andre begynner.

Noe tilsvarende legger Jaffe og De Koning til grunn for å definere *urban antropologi*, som «anthropology that engages explicitly with the question of how social life is structured by, and experienced within urban contexts. [...] features such as size, density, heterogeneity, anonymity and inequality» (2016: 3 – 4).

Byen og bydannelse

Frem mot i dag har sammenhengen mellom både *urban space, place and built environment* samt *globalisering* fått mer betydelig mer oppmerksomhet (Rivke og Jaffe 2016: 13). Geografen Tim Creswell, som har skrevet mye om sted og mobilitet, sier at forskjellen mellom *space* og *place* (eller *rom* og *sted*) er:

Place, in contrast, is commonly understood as a bounded form of space that has concrete physical features, is shaped by human experience and imbued with meaning. [...] Places tend to have concrete material characteristics, for instance in the form of architecture or natural features. In addition, space becomes place when it is lived in. It is made meaningful in different ways: first, through our everyday embodied experiences and the attachments and connections we form to places, and second through the often politicized discourses that also define the meaning of place.

Cresswell (2004), gjengitt i Jaffe og De Koning (2016: 24)

Hovedpoenget her er at *place* – sted – blir til ved å gjøres til noe meningsfylt gjennom forskjellige sosiale praksiser. Det sosiale by- eller gatelivet på Straume består i alt fra moren med barnevogn på inn til åpen barnehage, aktiviteten rundt de nye torgbodene eller joggerne som har brukt turløypene i nærheten. Eller det kan dreie seg om dugnadsarbeid, fortellinger på tur, idrett eller hverdagslige aktiviteter som å gå til skolen. Et mangfold av slike praksiser er med på å skape like mange *erfaringer* og *historier* (eller historier, narrativer, minner) om byen. Slik skjer stedsdannelse eller *bydannelse*, gjennom at byen blir noe meningsfylt, en sosial entitet. Dette er også antropologen Gro Ween i sine betraktninger av hvordan praksis skaper sted. Kombinasjonene og mengden av stedproduserende historier og erfaringer, kan skille det urbane fra det rurale. (2012: 228).

Massey (1991, 2005) forstår også sted som møter, relasjoner og historier, og må betraktes *globalt*. Steder er ikke lukkede systemer, men er *åpne*; mennesker og impulser fra hele verden kan møtes, enten det gjelder i form av arbeidsinnvandrere eller globale, religiøse og kulturelle impulser. Arbeidsmarkedet i Fjell er et godt eksempel på dette, mye på grunn av oljerelatert sektor.

Makt og politikk

Makt og politikk ble utover 70- og 80-tallet blitt en viktig innfallsvinkel til hvordan byer kunne forstås og defineres. Makt og politikk-perspektivet forsterket seg utover 90-tallet da det, i følge Jaffe og De Koning (2016), sammenfalt med en antropologisk *spatial turn*. Dette førte til mer fokus på relasjonen mellom «urban space», *byrommet*, og sosialt og kulturelt byliv. Denne «spatial turn» var særlig påvirket av Henri Lefebvre og filosofen Michel Foucault. For sistnevnte var definisjonsmakten over gitte sannheter («regimes of truth») om samfunnet, og maktutøvelse gjennom (by)rommet, sentralt. Også for Linda Lien (2012) og Setha Low (2000) er dette maktperspektivet interessant; hvem kontrollerer og definerer bydannelsen? Low skiller mellom *sosial konstruksjon* og *sosial produksjon* av det offentlige rom, «public space». Med konstruksjon sikter hun først og fremst til den formelle planleggingen og fysiske utførelsen av det offentlige rom, mens produksjon skjer gjennom det Cresswell er sitert på; historier, relasjoner, hverdagslig sosialt liv (2000: 128) og er bydannelse.

Siden både sosial konstruksjon og bydannelse forhandles og etter Masseys forståelse har en ukjent og åpen fremtid, blir engasjement *makt, politikk og planleggingen* svært relevant dimensjon å drøfte. Selv om politikk og planlegging er tema for del D, er dette tematikk som vil gjenspeile seg gjennom alle deler av oppgaven. Å se på byrommets utforming gjennom arkitektur og kunst, kan belyse sider ved urbaniseringen av Fjell, noe som jeg kommer tilbake til i del G.

Urbanisering må betraktes relativt

En representant på Arbeiderpartiet sitt landsmøte i 2015 sa følgende om hva som er en stor by: "Alle byer er store. Der de er! Oslo er stor i Norge, men liten i Europa. Kristiansand er mellomstor i Norge, og stor der den ligger". Dette oppsummerer egentlig det jeg vil argumentere for: at bydannelse, og hva som er by, må betraktes *relativt*, i forhold til sine omgivelser og kontekst. Hannerz argumenterte også for en relativ forståelse av storby: "One Indian census definition of urban density - one thousand inhabitants or more per square mile - turns out to apply to much Japanese farm country" (1980: 67). Også de lokale visjonene legger opp til en relativ forståelse: «Planane legg ikkje opp til at Straume skal bli ein veldig stor by, men at Straume skal finne si naturlege rolle som regionsenter i vest. Bergen vil også i framtida vere storbyen i fylket»²⁸. Sett i en vestlandsk kontekst og hvordan Straume oppfattes per i dag, innebærer urbaniseringsplanene en betydelig, *relativt*, stor transformasjon mot det urbane. Selv om Fjell er

28 Fra rådmannens kommentarer i saken *Fjell kommune (2011): Områderegeringsplan for sentrum av regionsenteret Straume. Fjell kommune*.

en del av en storbyregion, vil Straume blir urbanisert og bli en by av en betydelig størrelse der den kommer til å ligge.

Avrundning

Antropologiske studier av byen handler om å få en oversikt over et komplekst, sosialt liv der man kan spore en viss kollektiv enighet om hvor byen er, eller for å si det som Jaffe og de Koning: «Urban anthropology tries to capture the complex social and cultural lives that people develops in cities, and documents how they negotiate heterogeneous, unequal and constantly changing urban landscapes» (2016: 5). De urbane indikatorene som jeg har nevnt her samsvarer godt med den lokalpolitiske forståelsen av hva urbaniseringen innebærer, materielt og sosialt: «Det urbane er kjenneteikna av det samansette, at fleire ting skjer på same tid, på same stad, at det er aktivitet på ulike tider av døgnet og at byrom og bygg har ulike kvalitetar, aktivitetar og funksjonar» (Fjell kommune 2011: 20); «Leggje til rette for varierte aktivitetar i sentrum med detaljhandel, kultur, forsamling, bevertning, fritidstilbod og opplevingar [...] Sikre at nye bygg og anlegg med tilhøyrande uteareal får arkitektonisk kvalitet og vert utført i varige materiale med gjennomarbeidde detaljar» (Fjell kommune 2006: 26).

Det er flere mulige og tverrfaglige innfallsvinkler, en antropologisk trend som det har blitt oppmuntret til de siste årene (Jaffe & de Koning 2016, Schwanhauser 2016, Bråten 2013). Som jeg sa innledningsvis, kan det skilles mellom studier *i* og *av* byen, hvor sistnevnte kan sies å dra veksler på flere fagdisipliner, og også jeg vil dra litt veksler på andre fagretninger, som i del F. Et viktig poeng er at for at bydannelse forutsetter *møteplasser*, som jeg tar opp i del E. Derfor har jeg oppsøkt ulike møteplasser i feltarbeidet. På den måten kan både materielle og sosiale aspekter drøftes.

D POLITIKK OG PLANLEGGING

Gjennom lokalpolitikken er det mulig å spore vesentlige sider ved urbaniseringen. Noen saker kan få frem hvordan verdier og normer forvaltes. Som en slags motreaksjon mot å la markedet styre byutviklingen alene, ble det fra 60-tallet av et sterkt fokus på systematisk byplanlegging. Fra da fikk ble også kart og plansjer en mer tydelig posisjon som virkemiddel. Fargebruk, piler og statistikk skulle gi et visuelt inntrykk, og bruken er like aktuell i dag når planleggere og politikere skal presentere arealplaner eller prosjekter som Sotra Kystby.

For antropologen SETHA LOW kommer makt til syne i utformingen av det offentlige byrom, «public space», mens LINDA LIEN noe som gjør politikk relevant. Politiske dokumenter kan illustrere sider ved dagens lokalsamfunn slik BRÅTEN (2013) referer til bruk av historiske dokumenter og kirkebøker. Derfor var jeg til stede som publikummer og fulgte en del av møtene i kommunestyrets organer. Jeg har også gått igjennom saksdokumenter for noen større saker som sosial boligbygging og kommuneplanens arealdel.

Jeg kom i kontakt med politiske informanter på litt forskjellig vis. Noen oppsøkte jeg i kraft av å være kommunestyremedlemmer, men jeg traff også tilfeldigvis på politiske engasjerte i helt andre sammenhenger som i familietilstelninger eller i åpen barnehage.

Lokalpolitiske forhold

Begreper som «staten» eller «myndigheter» kan anonymiserer og demonisere lokalpolitikere som ofte driver politikk på fritiden og deltar ellers i lokalsamfunnet i andre roller. Andre aktører som planleggere, administrativt tilsatte i kommunen, investorer og initiativtakere bak planer som Sotra Kystby, har sine agendaer og roller som noen ganger havne i interessenmotsetninger. Både gjennom mediaoppslag og hverdagslig samtaler, kan man av og til få inntrykk av at politikere er heltidsansatte, dresskledde menn og kvinner som nærmest bor på et rådhus uten kontakt med utenomverden. Slike forestillinger møtte jeg enkelte som hadde. «Det offentlige», «myndighetene», «kommunen» eller «politikkerne» ble et generelt ord som både kan anonymisere og demonisere både engasjerte enkeltmennesker og offentlig forvaltning. Det er gjerne forbundet med noe ruralt, at de partipolitiske skillelinjene er mindre tydelige enn i rikspolitikken. Flere av informantene hadde den oppfatningen at det på mindre plasser, som Fjell, så var personene viktigere enn partitilhørighet.

På seniorkaféen, en møteplass for "godt voksne" og de i pensjonsalder inne på kjøpesenteret kunne ta en prat over en rimelig kopp kaffe: Jevnlig ble det arrangert bingo, turer og trekkspill-dager. Kystbyen og politikk var ofte tema for praten, og fra kaféen var det utsikt rett ut til

byggearbeidet. En eldre dame som jeg snakket med ofte, sa: «Jeg er nå glad for at de som styrer får gjort mye. Ta det med helselandsbyen²⁹, det er jo kjempebra at de har kjøpt eiendommer og planlagt i god tid i forkant. Jeg synes rådmannen og ordføreren har gjort en kjempejobb!». Det var gjerne de som beklaget seg over både det ene og andre, for eksempel som en sa det, at: «Straume ikke er til å kjenne igjen lenger. Alt blir ødelagt av denne stormannsgalskapen». Det virket likevel som om de fleste var fornøyde med hvordan ting hadde utviklet seg. For eksempel bodde den eldre damen, som flere andre av de besøkende på kaféen, i nærheten i noen av de nyoppførte boligblokkene. Når det gjaldt politikk hadde de aller fleste hadde god oversikt over hvem de forskjellige politikerne og utbyggerne var og kunne fortelle både barndomshistorier om dem, hvor de kom fra eller hvem de var i familie med.

Folkemøter

Under feltarbeidet var for eksempel en sak om kommunens skolestruktur og rulleringen av kommuneplanen sin arealdel 2014, eksempler på saker som mobiliserte. Kommuneplanens arealdel er svært omfattende og regulerer blant annet areal for boliger og arbeidsplasser. Vedtakene som gjøres i slike planer skal stå seg i flere år, for å gi alle parter forutsigbarhet, og kan få store konsekvenser for mange enkeltpersoner. Noen har kanskje investert livsverdier i eiendom som de risikerer å ikke få realisert hvis kommuneplanene plutselig endrer arealformålene

og hva de kan bruke eiendommene sine til.

Fjell kommune la opp til at høringene og behandlingen av denne arealplanen skulle gå

over lengre tid, slik at så mange parter som mulig skulle bli involvert. Både rådmannen, ordfører og andre sentrale politikere uttalte ved flere anledninger, viktigheten av at innbyggerne skulle lyttes til og bli inkludert. Det ble arrangert folkemøter på flere steder og det var trykt opp kartplansjer med fargede områder som skulle illustrere kommunes forslag til ny arealdisponering. Disse plansjene var det naturlig nok mange som studerte i detalj, og de ulike fargene kunne i realiteten avgjøre både økonomi og livsverk for de det gjaldt..

²⁹ På Straume er det et område hvor mange helsestjenester (omsorgsboliger, legevakt, ambulanse, distriktpsikiatrisk senter og sykehjem) etter flere års planlegging, er lokalisert i nærheten av hverandre. Dette området skal videreutvikles som "Helselandsbyen" og en del av Sotra Kystby.

Et spørsmål som gikk igjen på folkemøtene var noe sånt som «hva kommer skje med nabotomten?». Dette kunne kanskje være uttrykk for frykt for at noe ukontrollerbart eller uønsket, skulle havne der. Noen fryktet for eksempel at det skulle åpnes for høyhus som kunne ta sollys fra de tilgrensende tomtene. Andre kunne frykte at eiendommen deres skulle bli regulert til LNF³⁰-område. Med en slik binding av arealet, ville det være en omfattende prosess å få oppføre noe som helst på arealet. LNF-regelverket er innført av hensyn til natureninteresser. Imidlertid oppleves det å kunne få innvilget dispensasjoner og tillatelser av forskjellig slag, ofte som «ren lotto», uforutsigbart og urettferdig. Noen av informantene som hadde selv opplevd dette, eller de visste om bekjente.

Nordre Bildøy og "work-shop"

Fig.: Et prospekt av Bildetangen med den tilhørende tittelen «Kystbyen med menneska i sentrum». Denne delen av Kystbyen skal være «sjøvendt», både med tanke på næring og sosialt liv (Ill.: Sotra Kystby 2013).

Nordre Bildøy er i dag kun tilgjengelig på to måter: enten til

fots, eller med båt. Jeg var selv på utflukt der og observerte at utenom noe hyttebebyggelse langs østsiden, er halvøyen denne delen av Bildøy ubyggd. I Kystby-planene er det nordligste neset, Bildetangen, et viktig område for utvidelsen av Sotra Kystby.

Innover langs den ene gangstien er det hytter både langs sjøkanten og lenger oppe på land, og de er av svært varierende størrelse. Enkelte av hyttene ser ikke ut det har blitt gjort noen vesentlige endringer med siden de ble oppført, men både hyttene og tomtenevirker godt vedlikeholdte. Jeg legger merke til at mange av tomtene er inngjerdede og avstengt, med hønsenetting eller rekkverk. Dette skaper en grense mellom det offentlige, stien jeg går på, og den private hyttetomten. Inngjerdingen ser ikke ut til å ha noen annen hensikt enn å stenge allmennheten, "uvedkommende", ute. Nede ved sjøen skimter jeg naust, støpte brygger, båtplasser og utlagte flytebrygger. Ute på nordenden, ved Bildetangen, er det er anlagt brygger. Jeg blir fort i stuss om jeg kan oppholde meg her eller ikke siden. Bryggene er mulig å komme

30 LNF: et planfaglig begrep og står for «landbruks-, natur- og friluftsområder».

ned til uten hindringer fra stien, men rundt omkring er det solstoler, hagemøbler, en gammel grill og fiskeutstyr samt et stort halvtak fundamentert på en mur. Alt i alt, gir dette meg følelsen av at jeg er en uvedkommen på privat grunn.

I fremtiden kommer hele Nordre Bildøy til å bli kraftig transformert, og der det i dag er mye kratt og skog, skal deler av Kystbyen etableres. Prospektene viser hvite, moderne blokker, helt nede ved sjøen, med kaier og et yrende båtliv og et høyhus hvor alt lyses opp av en idyllisk sommersonne. Det kan minne litt om bilder fra «eksotiske land» i feriekataloger. En av de viktigste grepene prospektene skal vise, er at bydelen skal bygges i sjøkanten. En av initiativtakerne forteller at dette er et av de overordnede visjonene med Sotra Kystby: "Det rimer ikke at et kystsamfunn og strilene ikke har kontakt med sjøen så å bygge byen ned til sjøen så vi oss tidlig ut som et viktig mål," forteller han. "Nettopp fordi området var som et blankt ark, og i en tidlig fase av planleggingen, skal vi samarbeide bredt. Vi skal arrangere en 'workshop', hvor vi inviterer både planleggere, ungdommer og andre til blant annet båttur med påfølgende seminarer og idemyldring. Vi vil at folk selv skal være med på å bygge sin egen by. Og det skal være godt å bo på Bildetangen fra dag én!" Dette ble realisert kort tid etter og denne nye måten å arbeide med urbaniseringsprosjekter på fikk oppmerksomhet, både i lokalavisen³¹ og større aviser. Jeg snakket med et par i ungdommens kommunestyre i etterkant. De satte pris på å bli inkludert på den måten, selv om enkelte av dem sa at de kanskje ikke kom til å bo her så mye lengre på grunn av studier. «Men om det blir et slikt sted ved sjøen, men litt uteliv og ting som skjer, så er det jo mer fristende å bo her», som en av dem sa det.

Urbanisering i andre deler av strilalandet

Fjell er bare en av flere kommuner i Bergensregionen og «strilalandet» som opplever en sterk befolkningsvekst. Det viser seg at planleggingsprosessene kan utarte seg svært ulikt, for eksempel med tanke på i hvilken grad lokalpolitikere eller befolkningen involvert.

Fig.:Velforeningens alternative byutviklingsskisse, med mindre fortetting og bygningsmasse: «Illustration for an alternative development of Kleppestø both with and without development on the gas

<https://www.aktuell.no/aktuelt/Leitar-etter-det-gode-liv-142457.html>

station plot. Project Team: Arild Eriksen, Joakim Skajaa, Oda Solberg, Shirin Celine Yazdani. Status: Completed June 2014. Client: Kleppestø Vel. Location: Kleppestø, Norway»

Jeg var til stede på et folkemøte på Kleppestø, på Askøy, hvor temaet var utviklingen av Kleppestø. Arrangørene, en velforening, var sterk kritiske til flere ting ved både forslag og kommunens prosess for den fremtidige planleggingen av Kleppestø og Askøy. En illustrasjon på hvordan «byen» Kleppestø kunne utarte seg, vakte til dels sterke reaksjoner. «Dette er stormannsgalskap,» «Kleppestø blir ødelagt!» «Lokalbefolkningen blir ikke hørt. Vi er overkjørt av byråkrater og fylkespolitikere,» «Ta hele Askøy i bruk,» var noe av det som ble uttrykt både i media og på folkemøtet. De som mente at hele Askøy måtte tas i bruk fryktet blant annet for at tettsted skulle bli prioritert foran de andre «og alt blir sentralisert». I tillegg var det flere av de oppmøtte som mente at kommunen hadde planlagt bak lukkede dører og reagerte på at fylkeskommunen «sånn helt uten videre» hadde utpekt Kleppestø som regionscenter. Dette opplevde mange som en overstyring av hvor og hvordan Askøy skulle utvikles.

Selv om velforeningen virket samlet kritiske til kommunens foreløpige forslag, ble jeg informert av andre oppmøtte om at velforeningen ikke nødvendigvis representerte alle de lokales interesser. «Du vet, noen har eiendommer her og der som man kanskje frykter ikke kan bli brukt til det man har tenkt» ble jeg fortalt.

En av utviklerne bak Sotra Kystby hadde sine meninger om hvorfor situasjonen på Askøy og andre vekstkommuner kan utarte seg forskjellig. «Her på Sotra har vi hatt få tomteeiere å forholde oss til. Med få, blir det lettere å bli enig. Samtidig er utbyggerne lokalt sterke, økonomiske lokomotiver som har gitt urbaniseringsplanene realisme. Dessuten er det veldig få som er uenige i at det er Straume som er ‘hovedstaden’ på Sotra. Sund og Øygarden er innforstått med det, mens på Askøy er det helt annerledes. Eiendomsinteressene og ‘de økonomiske lokomotivene’ er spredt rundt om på hele øya. Der blir man nok ikke enig like raskt i å prioritere ett sted eller å utvikle Kleppestø i fellesskap. Åh nei du! Der vil ingen havne i bakejva». Det gjenspeiler også det jeg opplevde seg på folkemøtet. Informanten min peker også Os og Nordhordland som forskjellig fra Fjell. «Terje Søviknes på Os er veldig engasjert i utviklingsplanene. Han som ordfører, er representert i en rekke sentrale styringsgrupper og utvalg, og er på en måte med planene hele veien. Mens i Nordhordland er det ikke slik. Der er det mer vanlig at det er fagavdelingene og de administrativt ansatte som gjør alt forarbeidet. Politikerne kommer mye senere i prosessen. Da

kan man fort bli å være litt bondefanget; enten å ta det som måtte komme på bordet, eller ingenting».

Til tross for nasjonale føringer for byutvikling, er ikke norsk urbanisering en homogen prosess. Selv om mange av målene med byrommene kan være det samme, som å tilføre mer kultur- og uteliv og boliger, kan altså prosessene utarte seg forskjellige. Det kan være både positivt og utfordrende for Fjell. Det kan være positivt med tanke på å implementere og videreføre symboler og uttrykk fra strilkulturen. Utfordrende, med tanke på å la alle føle seg inkludert. Motstand og kritikk vil alltså oppstå med slike omfattende urbaniseringsprosjekter.

Konflikter kan oppstå mange steder om mange tema. Naturinteresser mot utbygging er gjerne en slikt konflikt som kan oppstå, selv om man i Fjell er opptatt av å ivareta naturens kvaliteter i det nye byrommet. Politikerne ba også om å få en rapport om naturkvalitetene for Bildetangen, for å kunne vurdere ulike avbøtende tiltak der det måtte være naturkonflikter. En mulig fremtidig konflikt som nevnes i en fagrapport, er at utbygging på Norde Bildøy kan gå ut over vilt og rødlistearter³², blant annet hubro (Opus Bergen 2014: ii). Også det å få byen ned til sjøen igjen kan være konfliktfylt, og et konkret tilfelle er saken om Straumssundet, som fortsatt er uavklart lenge etter endt feltarbeid.

Konflikten om Straumssundet

Under høringen til planene for Straume-området kom det inne negative bemerkninger. Flere av disse var kritiske til urbaniseringen og ønsket å bevare «bygda vår» og rurale kvaliteter. Det gjaldt også utfyllingen og utbyggingen av Straumssundet, som skiller Store Sotra og Bildøy fra hverandre. Olav Kobbeltveit, ordførerkandidat for Venstre skrev i lokalavisen: «Det er mangt å seia om innsatsen til Fjell kommunestyre siste perioden, men i to saker står kommunestyret til stryk. Sak nummer ein er den skandaløse vandalismen i Straumssundet. Den treng ikkje ytterlegare kommentar. Den andre er nytt Sotrasamband.»³³

32 Rødlistearter: «Norsk Rødliste for arter» lages av Artsdatabanken og er en oversikt over arter som står i fare for å dø ut i norsk natur.

33 Vestnytt 12.05.2015: <http://www.vestnytt.no/ytringer/lesarinlegg/Kommunestyret-star-til-stryk-306568.html> (sitert 16.05.2015)

Fig.: Straumssundet, dagens situasjon til venstre (mai 2015) og til høyre et prospekt av boligprosjektet «Straume sjøfront» (ill. privat/ Veidekke Eiendom)

Her skal boligprosjektet «Straume sjøfront» bygges og for å få det til, skal sundet fylles ut. Dette prosjektet innebærer byggingen av 250 boliger som skal oppføres på utfylt masse. Utfyllingen ble vedtatt på dispensasjon fra lovverket, og mange parter ble involvert i konflikten, Fjell kommuner, Bergen og omland Havnevesen, Fjell båtlag, hyttelaget, Kystverket, velforeninger og enkeltpersoner. Noe av konflikten handlet om at utfyllingen ble større, og strakk seg lenger ut i vannet enn det var gitt tillatelse til i reguleringsplanen. På ett av folkemøtene jeg var tilstede på, ble det summet i gangene. Her er noe av det som kunne bli sagt, både om saken i Straumssundet, og andre deler av Fjell:

«Du, og det nauset?» «Jævlig vanskelig, har ikke fått noen tilbakemelding ennå, men virker ikke som om det er noe særlig i. Men jeg skal nå høre hva det går i» «Jeg har forstått det nå at de kommer helt ny plan for Foldnesvågen og nordre del av Staumen?»

«Ja, med kommunedelplan slipper de klager».

«Hele vågen der inne er definert som småbåthavn og så får du ikke bygget et naust?! Hæ?»

«Men småbåthavn der er malplassert, ingen vil legge redskap ut i fjorden der? Der tar de så feil. De får ikke legge ut flytebrygger, de anbefaler det ikke».

«Ja, merkelig, naboen min søkte på dispensasjon men fikk nei, mens naboen får lov?»

«Hva er fornuften? Bare tilfeldig».

«De store utbyggerne med penger, de får lov til å fylle ut hele Straumssundet, mens vi småfolk ikke engang får oppføre et naust til robåten vår»

Et av argumentene mot å utfyllingen var at det ville være vanskelig for småbåter å passere. I tillegg til at det skapte reaksjoner på at et såpass somfattende prosjekt skulle få bygge ned i strandsonen. Utfyllingen ble på et tidspunkt stanset, og tiltakshaver måtte trekke utfyllingen noe

tilbake. Selv om Kystverket var kritiske til saksbehandlingen, trakk både de og Fylkesmannen, protestene sine, og godkjente prosjektet som fikk fortsette³⁴.

Det kan være at utfyllingen av Straumssundet kommer til å vise seg å være en dårlig løsning og et negativt naturinngrep. Samtidig er det bred politisk enighet om å bringe folk og byliv nærmere sjøen igjen. Tilgangen til sjøen blir også trukket frem som en positiv og fordyrende kvalitet i boligannonser, både i Fjell og langs resten av kysten. Det å bygge flere boliger nær sjøen virker derfor logisk og positivt, spesielt hvis dette samtidig åpner opp strandlinjen for allmennheten. Jeg tolker imidlertid denne konflikten til å handle om noe mer enn naturinngrep: den handler også om at egalitetsprinsippet blir utfordret. Det å ikke få bygge i strandlinjen, som naust på sin egen tomt, kan være vanskelig å få tillatelse til, og blir ofte møtt med argumentet med at dette privatiserer strandlinjen og er til ulempe for allmennheten. Det finnes en rekke slike saker i kommunestyrene med avslag og klager. Som sitatene fra gangene under folkemøtet kan illustrere, så oppfattes dette som en frustrerende kamp mot et rigid regelverk. En omfattende og omstridt utfylling av Straumssundet forsterket gjerne denne følelsen av urettferdighet ved at «de kan, men ikke jeg». En av informantene som var veldig engasjert i saken, var også med i en aksjonsgruppe som brukte en megetsigende ordlyd:

Ordfører og rådmann viste med dette vedtaket fingeren til innbyggjarane – ikkje berre til dei her på Straume, som i årevis har kjempa for å få lov til å byggja naust og leggja ut flytebyggjer – men til heile kommunen. Forventar likebehandling - Innbyggjarane i Fjell forventar at politikarar og administrasjon behandlar alle likt. Skal alle behandlast som Sartor Holding, er det heretter berre å sprengja først, så får du tilgjeving etterpå – også for store, ulovlege tiltak i strandsona (Bloggposten «Ulovlig utfylling i Straumssundet»³⁵)

Det at enkelte følte seg urettferdig behandlet, kom også til uttrykk på folkemøtet på Askøy. Flere av politikerne der er bevisste på at det kan være svært lite populært å utfordre tanken om egalitet og likebehandling. Derfor arrangeres det folkemøter for store planer på Fjell, nettopp for å gi lokalbefolkningen opplevelsen av å bli hørt. «Men det er forskjell på å bli hørt, og å få viljen sin,» som en av kommunenes ansatte poengterte.

34 Vesnytt 10.02105: <http://www.vestnytt.no/aktuelt/Klagane-mot-Straume-ASjofront-er-avvist-269261.html> (sitert 08.06.2015)

³⁵ <https://tunnelsyn1.wordpress.com/2013/04/01/ulovleg-utfylling-i-straumsundet/>, sitert 01.05.2015

«Bevar Straume»

Selv om planene for Sotra Kystby og reguleringen av Straume sentrum fikk svært brede politiske flertall var det naturligvis protester, også i form av organiserte aksjonsgrupper som «Bevar Straume». I følge flere av mine sentralt plasserte informanter hadde motstanden «dabbet litt av» etter hvert. Det var også min egen erfaring, selv om jeg traff enkeltinformanter som var fortsatt var svært engasjert mot urbaniseringsplanene. Ut i fra hva mostandernes kommuniserer, er det mulig å spore noen sider ved det rurale som verdsettes og ønskes viderført.

Navnet i seg selv «Bevar Straume» kan forstås som at stedet skal bevare det rurale ved seg, som en kontinuitet, og som står i opposisjon til det nye og urbane. Det bekrefter også informantene som jeg traff: «Her kan vi bo spredt. By her? Det er bare stormannsgalskap,» som en av dem sier.

Vanskeligere har det vært å finne ut hva konkret hva som skal bevares. På det spørsmålet svarte en av de aktive i gruppen: «Det handler vel mer å bygge ut slik at fortsatt kan være en bygd». På sosiale medier sier «Bevar Straume» selv at dette handler om det fysiske byrommet: «Nei til høyblokker inntil etablerte boligområder³⁶». Lignende referanser er det å finne i høringsinnspillene til *Områdereguleringsplan for Straume* (Fjell kommune 2011). For eksempel sier Siren O. Clausen: «Er negativ til planen, grunna at Sartor senter blir alt for stort. Hun verdsett dei kvalitetane bygd livet gjev, og meiner at dersom bygda blir by, forsvinn alle desse kvalitetane»³⁷. Gunn Dyrøy sier: «Høgus kan bli eit problem, og skygge over bustader som allereie er etablert»³⁸³⁹. Her blir det henvist til de materielle sidene, det fysiske byrommet, og frykten for at ny bygningsmassen blir for stor. Men enkelte tenker også på hvordan sider ved dagliglivet kan påvirkes, som en annen dame som var aktiv i *Bevar Straume* sa: «De som bor rett bak hvor det skal et nytt, høyt bygg, kommer til å miste sollys mye tidligere på døgnet. Ingen vits å drive hagearbeid da». Dette er det også flere i høringsuttalelsene som uttrykker det. Dessuten er det flere som er opptatt av trafikksikkerheten og at det må bli bedre og tryggere spesielt for barn, å kunne sykle og gå.

Bevar Straume er altså generelt skeptiske til urbaniseringsplanene og vil «bevare bygda». Når jeg prøvde å finne ut hva de mente med det, var svarene er diffuse. Jeg prøvde å finne ut om de

36 Fra facebook siden til «Bevar Straume»: www.facebook.com/pages/Bevar-Straume/143945642329867?fref=ts (sisert 07.06.2015)

37 Høringsinnspill datert 27.10.10 (Fjell kommune 2011)

38 Høringsinnspill datert 02.11.10 (Fjell kommune 2011)

39 Alle henvisninger til «høringsuttalelser» i dette avsnittet er sisert fra saksforelegget til kommunestyrets behandling av *Områdereguleringsplan for sentrum av regionsenteret Straume* (Fjell kommune 2011): www.fjell.kommune.no/PageFiles/9012/Saksfremstilling.pdf

ønsket å fryse Straume slik det fremstår i 2014? Eller om de heller ønsket å spole tilbake tiden til da Straume var bygd, og når det var i tilfelle? 1990? 1950? «Men tenk på kystkulturen vår og den fantastiske naturen ved havet,» sa en da jeg spurte; «det er den vi må ta vare på. Kino og pub er sikkert flott men vi trenger ikke ødelegge alt med en by». I sosiale medier sier «Bevar Straume»: «NCC skriver i sitt prospekt: ‘På Lillesotra bygger vi for deg som ønsker å bo sentralt, men samtidig på landet.’ Hva med de som har bodd her i alle år fordi de ville bo på landet? De ønsker ikke en blokk med 22 leiligheter i sitt idylliske nabomiljø.» og «Viser Høgestølen nr. 1 bak trærne til høyre og eneboligen som stod der Ankerhagen nå bygges. Idyllisk og landlig slik strilene alltid har bodd.»⁴⁰.

Fig. Protestbanner i hekken til en av de tilgrensende eiendommene til Sartor senter. Samme illustrasjon ble brukt på kampanjesider på nettet (ill. privat).

Konkluderende drøfting – politikk og planlegging

De lokalpolitiske forholdene er preget av å være en sfære en såpass liten skala at det er mulig å ha en viss sosial oversikt. Som Steve Pile (1999) har også antropologen Heidi Haukelien (2012) ved å trekke veksler på Fredrik Barth (1994), fremhevet at rollereportoar og skala kan være en måte å skille mellom bygda og byen på. En liten politisk sfære er da en rural kvalitet ved Fjell. I forlengelsen av det vil jeg si at skala også kan måles i *informasjon* om enkeltpersoner, for eksempel om politikernes privatliv og oppvekst. Både under kommunestyremøter og folkemøter hadde publikum en viss sosial oversikt over politikerne: «Det er han som har drevet med det der...», «Hun der husker jeg fra...», «Han er visst sønnen til...», «Hun tror jeg er nabo med...» osv så videre. Det virker altså som om det er mulig å ha en viss oversikt over politikernes privatliv. Noen av informantene mente at «Sotralista» er noe som er typisk for bygder. «Sotralista» har flere representanter i kommunestyret og kaller også seg selv for bygdeliste: «SotraLista (SL) er ei bygdeliste for heile Fjell Kommune. SL er ei samansett gruppe av menneskje som ynskjer å gjera det beste for innbyggjarane i kommunen»⁴¹. Tverrpolitiske lister

40 To sitater fra bildestrømmen «Bevar Straume» på Facebook lagt inn av administrator: www.facebook.com/pages/Bevar-Straume/143945642329867?sk=photos_stream&tab=photos_stream (sitert 10.06.2015)

41 Fra Sotralista sin facebookside: https://www.facebook.com/SotraLista-262823170412901/info/?tab=page_info (sitert 02.10.2015)

med lignende formål finnes også i byer⁴², så slike lister er ikke utelukkende et ruralt fenomen, men i Fjell var Sotralista opptatt av spredt bosetting og var ofte kritiske en deler i store utbyggingssaker.

Fjell er i andre sammenhenger ikke noen småkommune. Det er 45 representanter i kommunestyret som er mellomstort i norsk sammenheng. I en liten kommune skulle en anta at antall saker hvor enkelte politikere ville bli erklært inhabile⁴³, skulle være høyt. Imidlertid var det så lenge jeg fulgte kommunestyret, svært få tilfeller hvor dette skjedde.

I små kommuner og rurale kommuner er det få heltidspolitikere. Også i Fjell gjøres mestparten av det politiske arbeidet som på fritiden, som frivillig, ulønnet arbeid⁴⁴. Forutenom ordførervervet, som var en heltidsstilling, og en varaordfører og komiteledere med deltidskompensasjon, var resten av kommunestyrerepresentantene fritidspolitikere og brukte mye ubetalt fritid på å lese saksdokumenter og delta på en rekke aktiviteter partiene. I bystyret er innslaget av heltidsansatte politikere større, så en høy andel av fritidspolitikere kan sees på en rural indikator. Dette har nylig endret seg i Fjell, og fra 2015 vedtok kommunestyret å opprette flere politiske heltidsstillinger og betydelig høyere godtgjørelser for flere. Dette indikerer noe urbant og nærmere et bypolitisk «way of life».

Definisjonsmakt er som jeg nevnte tidligere et vesentlig aspekt i bydannelse, og de siste årene har kart og plansjer vært viktig i norsk byutvikling. Mange av innspillene og kommentarene på disse møtene handlet om å kunne bruke areal til boliger. «Boligtomter er svært god butikk,» som Erik, den pensjonerte planleggeren sa. «Ydmyhet er verdsatt på strilalandet, men i dag handler også om å bli rik, spesielt etter at oljeindustrien kom. For noen tiår siden, var en jordlapp her ute var null verd og kommunen kjøpte store billige eiendommer den gang, mens i dag får du 34 millioner per mål. Det er en enorm verdistigning på eiendommer. En arealplan som bestemmer hvem som kan bygge ut eller ikke, blir rene lotto! Hvem får verdiøkningen? Tja, det er det fargen på et kart kan avgjøre. Det handler om livsverdier», fortalte han.

Dette er et godt eksempel på hva jeg nevnte tidligere, om maktutøvelse gjennom (by)rommet og som Low (2000), Massey (2003) og Lien (2012) har vært opptatt av. Kartene og politikken blir åsted for forhandlinger og hvor det tenkte byrommet blir projisert på et kart for så i ettertid bli

42 I Bergen bystyre satt for eksempel «Byluftlisten» representert i mellom 2011-15 med 1 representant.

43 Lovbestemmelsene om inhabilitet skal forhindre at personer i blant annet kommunestyret og forvaltning skal ha for sterke personlige forbindelser og interesser i saker. Rregulert i «Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker»

44 Kommunen har kompensasjonsordninger for tapt arbeidsfortjeneste, og faste møtegodtgjørelser. Det er stor enighet om prinsippet om at man ikke skal være avhengig av god privatøkonomi for å engasjere seg politisk.

materialisert. Kartene har også en temporal dimensjon i form av forventninger, rent økonomisk, i form av eiendomsutvikling.

Dette betyr likevel ikke at makten som utøves nærmest blir «tredd nedover» lokalbefolkningen. Gjennom lovverket er all saksbehandling og møtevirksomhet sikret offentlighet og er åpent for allmennheten. Planer skal sendes ut på høring, med gitte frister, og de lokale politikerne understreket flere ganger var at de ønsket å være ombudsmenn- og kvinner, med en lav terskel for at folk skal kunne ta kontakt. Dette begrunnet de med at hvis de ikke lyttet til befolkningen og hørte hva som opptar dem, så ville det ikke være mulig å representere dem. Lien sin beskrivelse fra Ålvik (2012) omhandler også å trekke med lokalbefolkningen med gjennom work-shop, som i tilfellet med Nordre Bildøy. Dette kan sees på som et korrektiv hvor makt utøves «nedenfra» og ikke bare ovenfra gjennom rigide politiske strukturer. Makten utøves også på en annen måte i Fjell enn andre kommuner i regionen. Fjell viser kanskje en mer fleksibel politisk struktur, selv om det kan være snakk om større skala og mer intensitet, både på prosjekter og antall mennesker involvert.

Gjennom motstand kommer det frem at nasjonale anti-urbane-strømninger fortsatt kan reproduseres. Motstanden angår flere sider, både materielle og immaterielle. Noen utrykte motstand mot urbaniseringstempoet, rytmen. Andre utrykker motstand mot selv målet: den fremtidige kysbyen. Som figuren over med protestplakaten viser, setter avsenderen det nye byrommet i direkte sammenheng med (tapt) identitet. Illustrert med skyskrapere i opposisjon mot grønne trær. Hva som skal bevares er vanskeligere, men det var tydelig at forestillingen «bygda» var foretrukket fremfor byen. I disse representasjonene av bygda er tydeligvis ikke blokkbebyggelse noe som hører det rurale til. Underforstått er mindre bygg assosiert med det rurale og som en positiv kvalitet ved stedet som bør videreføres, som en kontinuitet. Høyere og større bygg kan relateres til de urbane indikatorene intensitet og skala (Pile 1999). At noe blir større i ren fysisk forstand vil selvsagt påvirke omgivelsene på en helt annen måte enn rurale bygg vil gjøre.

Samtidig satte mange pris på det urbane livet i Bergen sentrum, med sitt fritids og kulturtilbud. Det er også et poeng at det å bo tett, kan betraktes som en lokal historisk kontinuitet. Det var svært mye sosialt liv i de gamle klyngetunene, og kan minne vel så mye om livet i en blokk eller på Gullestad sitt Nordnes (1979). Flere av høringsinnspillene til de offentlige planene var også positive til urbaniseringen. Jeg tror også vi må ta i betraktning at for de som er motstandere, ofte har lav terskel for å utrykke dette, mens de som er mer positive og synes urbaniseringsplanene er

«spennende» eller «greit nok» i mindre grad har behov for å utrykke dette. Å være positiv på en avdempet og småbeskjeden kan også sies å være en del av norske væremåten.

Selv om Fjell kommune har et befolkningstall jevnstort med flere andre norske byer⁴⁵ og et kommunesenter, Straume, som kan minne om en norsk småby i størrelse og bebyggelse, var det mange informanter som ikke oppfattet dette som spesielt «urbant» eller «by». Det mangler altså kollektiv enighet om at her oppstår byen som Jaffe og de Koning beskrev (2016: 4). Heller ikke i de gjeldende, offentlige planene var Straume omtalt som by, snarere tvert om. Både kommuneplanene⁴⁶ og Sotra Kystby-prosjektet, handler nettopp om å skulle *tilføre urbane kvaliteter* og *transformere* Straume til noe annet enn bare å være kjøpesenter og parkeringsplass. Det handler om å tilføye både sosiale og fysiske urbane kvaliteter.

Å danne et sted – byen - er å fylle det med mening og konstruere det, gjennom sosiale aktiviteter. I dette kapittelet presenterer jeg noen ulike sosiale møteplasser i Fjell som jeg vil argumentere for er med på produsere stedet til noe meningsfylt, en *entitet*. Her er både religiøse og ikke-religiøse møteplasser, og med ulike målgrupper for eksempel med hensyn på alder. Med unntak av avsnittet om det private hjemmet, var samtlige av de arrangementene jeg oppsøkte i utgangspunktet offentlige, «public space», og åpne for alle, uten krav til noe form for medlemskap. Det gjaldt også for aktivitetene i menighetene og de kristne organisasjonene, hvor alle, uavhengig av livssyn eller kirkelig tilhørighet, var velkomne. For alle disse eksemplene er det mulig å spore sider ved urbaniseringen, gjennom møtet mellom nye urbane impulser.

Møteplasser

Bydannelse skjer gjennom relasjoner og impliserer at ulike typer av mennesker møtes. Dermed oppstår *møteplasser*. Sosiologen Ray Oldenburg (1999) differensierer disse i *første-, andre»* og *tredjeplasser*, for å beskrive respektive hjemmet, jobb og fritid. Tredjeplasser beskrev Oldenburg disse som «nøytrale, uformelle omgivelser med lav profil, lange åpningstider og stor grad av stamkunder. Kaféer, biblioteker og frisørsalonger er alle eksempler [...]» (Oldenburg 1999, gjengitt av Tjora 2012: 26). Jeg støtter meg til dette men vil samtidig si at denne beskrivelsen av tredjeplasser, også kan forstås som møteplasser i naturen. En badevik eller tursti kan også ha «lav profil», «lange åpningstider» og «stamkunder».

45 Fjell kommune med sine 24 427 innbyggere (per 01.01.2015) kan sammenliknes med bykommuner som Molde som har ca. 26 400 innbyggere, Harstad ca. 24 700 innbyggere, Kristiansund ca. 24 500 innbyggere og Grimstad ca 22 100 innbyggere. (Tall: www.ssb.no)

46 Se for eksempel *Kommunedelplan for Straume - området 2005 – 2018* (Fjell kommune 2006) og *Områdereguleringsplan for sentrum av regionsenteret Straume* (Fjell kommune 2011)

Jeg vil bruke begrepet *mobiliserende fellesinteresse*. Med det sikter jeg til hvordan en fellesinteresse kan være noe mer enn et passivt medlemskap. En interesse kan mobilisere til å møtes og delta. Dette kan også være en økonomisk mobilisering, i form av gaveinnsamling eller arbeidsinnsats.

KRISTENLIVET

Det var viktig å samles til småmøter, som først skjedde på Landro i 1893, slik at kristenfolket skulle få del i en del av et fellesskap. Senere møttes alle i Fjell på «Venestemna», først på Bjørøy 1925. (Trengeid 1970: 104-105).

Det innledende sitatet av tidligere sokneprest Nils Trengeid, illustrerer at det for kristne har vært og er viktig å møtes og komme sammen. For kristne er troen en mobiliserende fellesinteresse og som jeg viste til i del B, en direkte årsak til at møteplasser som bedehus oppstod. Den dag i dag, er det mye sosial aktivitet som skjer i regi i kristen regi. Det var tydelig i lokalavisens oversikt over arrangementer og møter, som engasjerte mange av informantene mine, både som frivillige og ansatte. Selv om en gudstjeneste eller et religiøst ungdomsmøte kanskje ikke oppfattes som «nøytralt⁴⁷», er dette offentlig og åpent, hvor alle kan komme. Her er det også «stamkunder», familier og enkeltpersoner som kommer på nær alle gudstjenester og møter.

«Det er Jesus-fokus fra første øyeblikk» - Betesda-menigheten

Betesda-menigheten er en svært aktiv frikirke, lokalisert på Straume. På fredagskveldene er det ungdomsmøter som samler alt fra 50-100 ungdommer, hvor de fleste i alderen 14-18 år. Frikirken holder ikke til i et bedehus eller kirkebygg, og det er heller ingen symboler som lysende kors eller bokstaver på utsiden. Det er kun et ubelyst skilt på døren med en logo på. Noen fra ungdommens ledergruppe ønsker alle velkommen deler ut en liten sjokolade eller kjærighet på pinne som velkomsthilsen. Noen voksne karer er vakter. De skal først og fremst passe på at de som vil delta på møtet, ikke har med seg alkohol eller er berusede, og blander seg ellers ikke inn i hvordan møtene blir avviklet. Bønneemnene kan dreie seg om alle slags situasjoner og forhold i hverdagen, både fra skole og fritid, venner eller hendelser i nyhetsbildet. Møtelokalene mørklegges og det hele starter med at bandet og lovsangsteamet spiller moderne, rytmisk lovsang,

47 Hva er «nøytralt» i denne sammenheng? Møteplasser vil alltid fungere appellere til en målgruppe, i kraft av en kvalitet eller aktivitet som er samlende eller mobiliserende, men er dermed også ekskluderende overfor andre som ikke deler denne fellesinteressen eller faller utenfor målgruppen

tydelig inspirert av Hillsong-konseptet⁴⁸. Teksten kommer på storskjerm slik at alle skal kunne synge med, mange reiser seg, gjerne med hendene løftet og øynene lukkede. Så er det kveldens tale, hvor Malin på 21 år, og som har vært aktiv i Betesda i flere år, går opp på scenen. Kveldens tema tar utgangspunkt i en bibelhistorie og et av hovedpoengene hans denne kvelden er hvorfor det er viktig å tørre å stå frem som kristen, og hvorfor det er viktig «å vitne for de som ikke kjenner deg som kristen fra før. Ta med budskapet ut i hverdagen din, der du går på skolen og i fritiden». Etter en runde med mye lovsang, takkes det for oppmøtet, alle blir velsignet og oppfordret om å bli igjen utover kvelden. Under møtet har andre frivillige ungdommer forberedt mat inne i kjøkkenkroken, som nå åpner for kiosksalg.

Gudstjenestene søndag formiddag var populære for barnefamilier. Da hele familien min var med på en av gudstjenestene stakk vi oss ikke ut, og barna var gjerne tema for den første interaksjonen med andre. Barna hadde ofte egne arrangementer som «søndagsskole» underdeler av gudstjenesten. En av lederne fortalte meg i ettertid at de er veldig opptatt av hele familien skal kunne bli en del av menigheten. Også de som var vakter under ungdomsmøtene var gjerne involvert i andre deler av menighetens arbeid. Henrik, på snart 60, var med i Betesda-menighetene siden starten for noe over 10 år siden som han fortalte om: «Alt startet med mindre grupper som samlet seg hjemme hos hverandre, husgrupper som vi kaller det. Noen fikk en visjon om å starte en helt ny menighet her i Fjell. Det er rart å tenke på at det som startet som en husgruppe har blitt det vi er i dag, og skal snart få mye lokaler i det nye senterpåbygget». Henrik er imponert over «hvordan de får til alt dette selv». Han siktet blant annet til ledergruppen og hvordan ungdommene selv har ansvar for all avvikling av møtet: finne tema, sette sammen undergrupper med ansvar for kjøkken, vakthold, møteledere og teknisk utstyr.

I del B beskrev jeg hvordan Metodistkirken i Norge kom til byene og er en urban indikator. I 2014 etablerte den første metodistmenigheten seg i Fjell, på Ågotnes⁴⁹. Flere av de engasjerte var allerede medlemmer av metodistmenigheten Sentralkirken i Bergen. I motsetning til Sentralkirken, holdt den nyoppstartede menigheten ikke til i et kirkebygg, men brukte foajeen i Tranevågen ungdomsskole. Formen på gudstjenestene i metodistkirken er, i motsetning til

48 «Hillsong Church» er en pinsebevegelse med opphav i Australia som har fått avdelinger i byer som London, Los Angeles etc. Musikkonseptet med moderne lovsanger og eget musikkforlag, har blitt en global kjempesuksess, har toppet mange hit-lister og blitt et kristentkulturelt varemerke og storindustri. Se www.hillsong.com

49 Etter at Dissenterloven kom i 1845 var Metodistkirken den første frikirken som ble organisert i Norge. Metodistbevegelsen kom fra USA, med sjømannen Ole P. Petersen, til Fredrikstad i 1849 (Haddal 1977: 24).

Betesda-menigheten, mer høy-kirkelig⁵⁰ og minner mye om gudstjenester ellers i Den norske kirke. Jeg var til stede på flere av gudstjenestene, som på det jevne ble besøkt av rundt 50-70 mennesker i alle aldre. Også barna ble involvert gjennom søndagsskole og sakramenter som barnedåp. Dåpssyn var en av forskjellene fra Den norske kirke, som jeg ble forklart av pastoren: «Det metodistiske dåpssyn⁵¹ åpner for at vi praktiserer både barnedåp og barnevelsignelse, alt etter hva foreldrene selv ønsker. Du trenger heller ikke døpe deg før du blir konfirmert; det kan man gjerne gjøre i etterkant» forklarte han.

Fig.: En metodistgudstjeneste i skolens lokaler, her med barnedåp (ill.: privat).

En dag i uken arrangerte menigheten «Myldredagen», en ettermiddag med aktiviteter for barna, som bålтур, fotball, natursti, karneval og musikkgrupper. I tillegg var det mulighet å kjøpe en rimelig middag, og alt ble utført av frivillige fra menigheten. Dette var en møteplass for alle, uavhengig av tro. «Jeg er aleneforsørger og har en datteren,» fortalte en mor meg «Jeg er ikke kristen og har aldri vært noe gudstjenester, men vi bor i nærheten og synes det er veldig koselig å være med på aktivitetene de stiller i stand for ungene, og for å treffe andre barnefamilier». Innvandrere dukket også opp, som Theresa, som bare snakket engelsk: «Både meg og mannen min fikk jobb på CCB for et år siden. Vi er egentlig katolikker men gudstjenestene her er bare på norsk så de har vi ikke besøkt ennå. Men sønnen vår er 2 år og gleder seg til å komme hit», fortalte hun. Gjennom sønnens aktiviteter lærte hun seg også litt mer norsk og fikk kjennskap til norske matvaner og andre fritidstilbud.

Hjemmet, førsteplassen, blir også inkludert i menighetsarbeidet gjennom *husgrupper*, som både Betesda, metodistmenigheten og andre organiserer. Under forskjellige navn, som husgrupper,

50 Høykirkelig og lavkirkelig, leksikalsk forklaring: «De høykirkelige stilte seg avvisende overfor den ikke kirkelige autoriserte legmannsforkynnelse, ut fra Den augsburgske konfesjon. Den lavkirkelige retning representerte et demokratisk kirkesyn som betraktet embetet som en tjeneste som bare var nødvendigjort av menighetens praktiske behov, og anså forkynnelsen som en rett som prinsipielt tilkom alle kristne i kraft av «det alminnelige prestedømme». (Store Norske Leksikon: <https://snl.no/h%C3%B8ykirkelig>).

51 Det er vanlig å skille mellom tre dåpssyn: det evangelisk-lutherske («barnedåp»), det baptistiske («voksensdåp») og det metodistiske hvor både voksne og barn kan døpes «Barnedåpen innlemmer barnet i troens fellesskap og vekst, og innebærer samtidig medlemskap i den lokale menighet» (fra *En metodistisk forståelse av dåpen*, Metodistkirken: www.metodistkirken.no)

cellegrupper, bibelgrupper, fellesskapsgrupper, har kristne samlet seg hjemme hos hverandre fra kristendommens begynnelse. Slike grupper var viktige både innenfor pietismen og haugianismen⁵². I Fjell har dette vært en tradisjon lenge og Trengereid begrunner dette med fellesskap: «Det var viktig å samles til småmøter, som først skjedde på Landro i 1893, slik at kristenfolket skulle få del i en del av et fellesskap» (Trengereid 1970: 104-105). Dette er altså en historisk kontinuitet også i Fjell, og reproduseres ved at trossamfunn oppfordrer til å bli med i husgrupper for å dele troserfaring, drøfte Bibelen og ikke minst, skape tilhørighet. Slik blir også det pietistiske prinsippet om å være gode forbilder for menighet og samfunn, videreført. En annen konsekvens er at mennesker blir sosialt mobilisert gjennom fellesinteressen i den kristne tro, og møtes også utenfor husgruppene. Henrik kan fortelle at medlemmene i husgruppen han er med i også treffes bare for å spise middag sammen. Jeg fikk også høre av et par nye tilflyttede medlemmer i Betesda at de hadde fått nye venner og kontakter gjennom husgruppene.

Konkluderende drøfting - kristenlivet

Jeg deltok på flere møter og samlinger i regi av andre kristne organisasjoner, og observerte noen interessante fellestrekk som er relevant for urbanisering.

Det ene var at det var mange tilflyttere som deltok, inkludert mange barnefamilier. På spørsmål om hvorfor man kom til et kristent arrangement, svarte mange av informantene at i tillegg til at arrangementet virket interessant var det «lett tilgjengelig», «i nærheten av der vi bor», «ikke så langt å kjøre». Det samme svarte flere på Myldredagen, som ble besøkt av barnefamilier fra nabokommunen Øygarden, lenger nord. Ågotnes ble oppfattet som innenfor akseptabel kjøretid, og avgjørende for at de kom, selv om tilsvarende familiearrangement også ble arrangert på Straume.

Sosialt samvær er selvsagt noe av grunnen til at mange ungdommer deltar fredagskveldene, men som Malin og ungdomslederne understreker så er det viktigste for dem, den kristne tro. «De som vil spille biljard, kan også gå i den vanlige (offentlige) ungdomsklubben. Der har de jo bedre utvalg av spill, musikk, dansegolv og alt det der enn oss. Lage burritos og pizzaer kan man gjøre hjemme og invitere venner. Her er det ikke musikken eller lovsangsteamet på scenen som viktig; det er Jesus-fokus fra første øyeblikk!» Dette er sosial konstruksjon og bydannelse, gjennom religiøse aktiviteter. Siden disse møteplassene er åpne for alle, skjer bydannelsen på tvers av

52 For den tyske teologen og pietistlederen Philipp Jakob Spener (1635 – 1705) var det sentralt å organisere «fromhetsgrupper» innad i menigheten (Rasmussen og Thomassen 2002: 72, 295). Haugianerne holdt husmøter og kalte forsamlingene «vennesamfunn»: «Vennesamfunnene var preget av 'søskenfellesskap' hvor de hjalp hverandre både praktisk og åndelig. Det var en klar sammenheng mellom deres liv og lære» (fra Haugeinstituttet: www.haugeinstituttet.no).

religion. Også de som ikke er kristne er med på å konstruere byen, noe som er relevant med tanke på den politiske diskursen om integrering og innvandring. At hjemmet blir inkludert i denne bydannelsen er med å viske ut grensene mellom bylivet «ute på gaten» og «hjemme i stuen».

Selv om metodistkirken har et annet geografisk opphav enn luthersk kristendom og pietismen, nærmere bestemt USA og England, har metodistkirken lenge hatt sammenfallende engasjement innen sosial rettferdighet og pietistiske idealer som avholdssak. Grunnleggeren av metodistbevegelsen, presten John Wesley (1703 – 1791) sine befalinger, fremmet også et sosialetisk imperativ: «Do all the good you can. By all the means you can. In all the ways you can. In all the places you can. At all the times you can. To all the people you can. As long as ever you can». Dette var godt kjent blant informantene mine i metodistkirken og noe av årsaken til at menigheten startet opp arrangementer Myldredagen. Med tanke nærheten til Bergen kan det nesten virke rart at ikke det har blitt etablert en metodistmenighet på Sotra tidligere. Imidlertid har metodistkirkene i Norge alltid vært et urbant fenomen, og først og fremst etablert seg i arbeiderstrøk i byene⁵³. At en metodistmenighet etablerte seg på Sotra, kan derfor ses på som en urban indikator.

Fig.: Kristne organisasjoner står for en rekke kulturelle aktiviteter. Her er et sommertreff, med møte, grilling og idrettsaktiviteter som alle i alle aldre kan delta på, og en gudstjeneste (ill.: privat).

Selv om Betesda ble startet rundt ti år før mitt feltarbeid, er dette i denne sammenheng for nytt å regne. Mange av medlemmene har svært forskjellige trosbakgrunner og har relativt nylig flyttet til Fjell. Eksempelvis favner Betesda bredt i betydningen av at medlemmene har bakgrunn fra rekke

53 Den første metodistmenigjeten ble stiftet i Sarpsborg i 1856. Rundt 1960 hadde metodistkirken 62,1 % av sine tilhengere i byer (Knudsen 1986: 158). I Bergen ble metodistkirken, «Centralkirken», stiftet i 1879. I Fyllingsdalen (Bergen) åpnet en metodistkirke i 1987.

ulike menigheter, både Sotra og Bergensområdet. I forbindelse med en konfirmantsamling ble det for eksempel presentert hva slags kristen forsamling de kommende konfirmantene hadde. De hadde bakgrunn fra Den norske kirke, pinsekirken Tabernaklet, Credokirken, Kristent fellesskap⁵⁴ eller ulike lokale bedehus. Vi snakker altså om en mangfoldig eller heterogen, sammensatt medlemsmasse, mye grunnet tilflyttere, både i Betesda og Metodistkirken. Dette er også en urban indikator som en årsak av tilflytting.

Antall bedehus har blitt redusert de siste årene som flere av mine informantene, ofte godt voksne som husket de mange små bedehusene omkring i Fjell⁵⁵. Det kan sies å gjøre Fjell mindre mangfoldig. Samtidig er fremveksten av nye menigheter, som Betesda og Metodistkirken, medføre flere *valgmuligheter* innen for eksempel dåpssyn og gudstjenesteformer – lav- og høykirkelig. Sammen med en mangfoldig medlemsmasse, kan dette sies å være en urban indikator.

Uten frivillig innsats hadde ikke disse kristne møteplassene eksistert. Frivillig innsats fungerte både som et sosialt bindeledd og for å mobilisere, og innsatsen hadde ofte stor betydning langt utover menigheten. Jeg beskriver dette mer i underkapitlet «Dugnad». Hovedpoenget her er at denne frivilligheten oppgav alle informantene var bibelsk fundert med rot i et sosialetisk imperativ. For eksempel arrangerte flere menigheter i fellesskap «Godhetsdagen», hvor mange satte av en dag for å hjelpe fremmede med arbeid som husmaling, rengjøring, transporter av flyttelass eller liknende. Denne historiske kontinuitet med å gi, enten gaver som Trengereid beskrev, eller av seg selv, ser ut til å vedvare selv om menighetene består av tilflyttere, fra hele verden, og ikke bare striler med «pietismen i blodet».

Nettopp det at arrangementer som Myldredagen var populære blant innvandrere fra hele verden var med å gjøre møteplassen, og bydannelsen, til noe *globalt*, et eksempel på hvordan Massey forstår sted. Metodistmenigheten er i seg selv del av et globalt kirkesamfunn, United Methodist Church. Et fellestrekk for samtlige jeg menigheter jeg observerte var bruken av musikk. Begrepet «bedehusmusikk» har populært blitt forstått som noe traust, utført av godt voksne med kassegitar og «trørgel» (harmonium). Jeg ble derfor litt overrasket at det selv på et bedehus ble synget de samme moderne «Hillsong»-inspirerte lovsangene som på ungdomsmøtene i Betesda. En av de engasjerte i Den norske kirke forklarte det med at med mange nye tilflyttere som engasjerte seg i

54 Pinsekirken Tabernaklet og Credokirken er menigheter med tilholdssted i Bergen. Kristent fellesskap har flere grupperinger på vestlandet, inkludert i Bergen og Fjell.

55 Samtidig har det lenge vært arbeidet med å bygge et nytt, stort bedehuskompleks på Straume:
<http://www.dagen.no/Nyheter/vekst/Bygger-bedehus-til-70-millioner-349589> (siteret 20.06.2016)

bedehusets aktiviteter, så ble nødt til å tilpasse seg deres musikalske preferanser. Bruken av moderne «Hillsong»- lovsang var altså svært utbredt, også i Foldnes kyrkje (Den norske kirke) hvor det ble arrangert lovsangskveld med samme type musikk. Dette viser at de lokale, kristne møteplasser kan være fleksible og mottakelige for globale impulser.

UNGDOMMENS MØTEPLASSER

I løpet av feltarbeidet oppsøkte jeg møteplasser for ungdom, også utenom kristenlivet. Noen av informantene jeg traff var engasjerte i ungdommens kommunestyre, mens andre var tilfeldige oppmøtte på fritidstilbudet *Basecamp*, som holder til inne på Sartor Senter.

Basecamp

Basecamp ble startet som et prosjekt i 2004, men ble et fast tiltak fra 2007, som et samarbeid mellom Fjell sokneråd, Sartor Storsenter og Fjell kommune. De holdt til i senteret og lokalene minnet om en stue i et privat hjem. Målgruppen var ungdommer som var ferdige på skolen for dagen og som ønsket å kunne ha et sted å gå til enten for å spille, kjøpe rimelig mat, gjøre lekser eller bare møtes. I tillegg arrangerte Basecamp utendørsaktiviteter som skiturer og paintballspill.

Foto: Basecamp skal minne om en hjemlig stue. Bakerst er en kjøkkenkrok som brukes som kiosk med billig eller gratis måltider (ill.: www.basecamp-sotra.no).

Jeg var innom Basecamp flere ganger i løpet av feltarbeidet og et besøk kunne utarte seg slik:

Noen av ungdommene som står og spiser på galleriet inne på Sartor senter, er på vei bort til Basecamp. De går alle på ungdomsskolen og er ofte innom senteret. Et par av dem skal litt senere ta bussen til fotballtrening, og rekker ikke dra hjemom i mellomtiden. Malin som jobber er på fornavn med nesten alle som kommer; «Hei Hei Audun! Hei Preben. Koselig å se dere i dag». Hun viser meg bilder som er lagt ut på nettsidene. Der er det også bilder fra fjell- og skiturer som har blitt arrangert i regi av Basecamp. Malin viser meg rundt i lokalene som også har spillekrok og lekserom «Vi har frivillige som stiller vi opp leksehjelpere», forteller hun. En av de andre lederne forteller meg hvordan Basecamp oppstod som et tiltak for å forebygge et stort problem med ungdomskriminalitet på Straume og inne på senteret: «Før, hvis du ble tatt for nasking, var det automatisk politianmeldelse, men det hjalp jo ingenting. Senteret slet med problemet like mye. Hvis noe blir fersket i dag, så blir vi i Basecamp satt til å ta fatt i ting med en gang. Synderne får møte både butikkeierne, politiet og oss. Da skal

de ikke bare få kjeft og straff, men også gjøres bevisst på hva de har gjort og hva de kan gjøre for at slikt ikke skal skje igjen. Det fungerer mye bedre enn bare en anmeldelse og politisak. Politiet og senterledelsen kan bekrefte at ting fungerer mye bedre i dag». Jeg observerte mange av de samme ungdommene kom på Basecamp nesten daglig, og de var veldig fornøyde med tilbudet

Ungdomsklubben

Samtidig med ungdomsmøtene i Betesda på fredagskveldene, holdt den kommunale ungdomsklubben åpent og lå også svært sentralt til på Straume. Oppslutningen om denne var heller laber da jeg var der. En typisk kveld på den kommunale ungdomsklubben kunne jeg oppleve som følger:

Inne i ungdomsklubllokalene har både danserom, scenelys, gitarer, forskjellige bordspill som biljard, shuffle-puck, ping-pong og et fotballbord. Det er tre PC-er disponible for å surfe på internett, videospillkonsoll med bilde på storskjerm, og en kjøkkenkrok og kiosk. Innerst i lokalet er det et rom med sofa langs veggen og et stort fjernsyn med mange kanaler og DVD-filmer. Fjernsynet står på og det er den eneste lyden i rommet. Utenom en av de ansatte, er det ingen andre her. Et øyeblikks melankoli eller tristhet slår meg, som kanskje minner om den følelsen man kan få når man hører om et barns bursdagsfest som ingen av de inviterte dukker opp til. Pål, en av de ansatte forteller: «Men juniorklubben som vi har her midt i uken, de er populære! Da selger vi masse i kiosken. Jeg har stusset litt på hvorfor, men jeg kan tenke meg at det har med at de som går på juniorklubben blir kjørt hit av foreldrene og med en hundrelapp i lomma som de faktisk bruker opp. Ungdommene kommer hit mer på eget initiativ, med egne eller gjerne ingen, penger». Etter hvert kommer det fire ungdommer, to gutter og to jenter, blant dem Annika, inn i ungdomsklubben. «Åh hei, er det dere ja» sier Pål og hun og ungdommene kjenner hverandre fra før. Pål mener at ungdommene ofte har en flokkmentalitet: «Hvis først en gjeng får det for seg å gå et sted, så følger gjerne resten etter. De går der det er populært å gå.» Jeg spør om Annika og har vært Betesda-møtene? «Næih!», svarer de samstemt «Ikke akkurat. Kunne aldri tenke oss å sette våre bein innenfor møtene der.»

Konkluderende drøfting - ungdommenes byrom

Både Straume og Sartor senter har blitt større de siste årene - øket i skala - både befolkningsmessig og i økonomisk omsetning. Det er interessant at kriminalitetsstatistikken samtidig har gått motsatt vei, noe jeg tar det opp igjen i del F. Her vil jeg peke på møteplassen Basecamp er med å konstruere en by for ungdom gjennom, helt bevisst, å viske ut grensene mellom første og tredjeplassen.

Basecamp er i utgangspunktet en tredjeplass, et sted for etter skoletid, fritiden. Her smelter likevel andre- og tredjeplass-relaterte aktiviteter sammen ved at møteplassen også blir et sted lekser og arbeid. Det er i stuen hjemme man gjerne har et stort TV, spillkonsoll og sofakrok. Lekser er også noe som hører hjemmet, førsteplassen til. Samtidig er kjøkkenkroken med saft og vafler, noe som kan assosieres både med en kafé og hjemmet. Dette er også et møtested mellom generasjoner; de voksnes verden møter skoleungdommers verden, men det skjer mer på de unge premisser. Så Basecamp er sammensatt og en blanding av flere typer møteplasser, både først-, andre- og tredje, og det er det som er hensikten. Følelsen av å være hjemme, samtidig som man ikke er det. Her er det skapt et byrom som minner mer om en koselig stue, samtidig som man er i et senterkompleks. Basecamp er produsert som et kriminalitetsforebyggende tiltak, og de unge produserer eller danner byen, gjennom hverdagslige aktiviteter.

Basecamp sin økonomiske side er interessant. Senterledelsen bekreftet at de så verdien av å ha en slik møteplass lokalisert midt i senteret, selv om arealet kunne vært leid ut til en butikk og generert mye høyere leieinntekter: «Men naskingen og vaktholdet kostet oss betydelige beløp,» som en sentralt plassert informant fortalte. «Vi ser på å gi Basecamp gode lokaler som noe positivt både for senteret rent økonomisk, men mindre kriminalitet er bra for hele Straume og lokalsamfunnet». Ved å la Basecamp benytte potensielt, verdifullt butikkareal, kan man si at senteret sponser, eller viser en form for *økonomisk dugnad*, ved å la møteplassen forbli der.

Det sosiale livet ved Basecamp, og Betesdas ungdomsmøter, står kontrast til ungdomskubbene. før jeg startet feltarbeidet hadde et offentlig ungdomsklubb på Kårtveit, i nærheten av Ågotnes, blitt avvirket på grunn av byggets dårlige forfatning. Om og hvor en ny ungdomsklubbvirksomhet skulle starte opp igjen, var en stor sak. Kommunestyret hadde året før vedtatt at Tranevågen ungdomsskole skulle brukes som midlertidige lokaler for ungdomsklubb. Målt i antall oppmøtte, ble det ingen suksess. «Hallo? Hvem vil gå ned på skolen igjen etter å ha vært der hele dagen allerede, seriøst?!» var Annikas forklaring på det. Både de ansatte og elevrådet ved Tranevågen som var involvert i driften, var frustrerte. Både den eksisterende ungdomsklubben og konflikten om ungdomsklubben på Tranevågen belyser flere viktige sider med tanke på ungdommens byrom i lokalsamfunnet. Tekniske fasiliteter og sentral plassering er tydeligvis ikke avgjørende for om en ungdomsklubb blir brukt, og bidrar heller ikke til å produsere byen på en god måte for ungdom. På siktet til flokkmentalitet for å forklare lav oppslutning, mens et par av ungdommene i Ungdommens kommunestyre mente det også skyldes ungdommene sitter mer hjemme og er aktive på sosiale medier: «Jeg er på skolen, går og trener og er ellers hjemme, men er veldig

sosial, på nettet» sier han ene «Og det er svært mange som gjør det» Ungdomsmøtene på Betesda har betydelig større oppslutning, og selv enkelte av de som sa de aldri ville «sette mine bein på et kristent møte!», så jeg selv dukke opp der ved et par tilfeller.

Ungdomsklubbenene er et eksempel på slik jeg forstår Low (2000) på noe som er sosialt produsert men som ikke blir sosialt konstruert og fylt med mening og relasjoner som tiltenkt. Der hvor Betesda og Basecamp har en tydelige mobiliserende fellesinteresse, «Jesus» eller «ungdom etter skoletid», er ungdomskubbene mer vage. Den uttalte målgruppen fra kommunen, forsterket gjennom det offentlige støttesystemet, er «ungdom mellom 13-19 år». Dette aldersspennet er stort, noe Annika også pekte på: «Det er da ingen 18-åringer som vil gå på samme sted som 13-åringer? Eller motsatt? Da jeg var 13 ble jeg tvert i mot advart mot å være med gutter på 16,» forklarte hun. Dette illustrerer en konflikt, hvor det er tydelig at hverken beliggenhet eller tekniske fasiliteter er det viktigste for å ungdoms bydannelse. Årsaken er ikke tydelig men aldersspennet og generasjonskonflikten som Annika peker på er nok et poeng. Juniorklubben, som er for de enda yngre, fungerer derimot bra i betydningen av at det er mange som møter opp.

ÅPEN BARNEHAGE – EN GLOBAL MØTEPLASS

Åpen barnehage er et fritidstilbud hvor voksne med små barn er målgruppe. Hit kan foresatte komme sammen med barn, uten påmelding, og kan delta så lenge man selv ønsker.

Åpningstidenden er dagtid, noen dager i uken, som medfører at mange av den typiske bruker gjern er i foreldrepermisjon. De foresatte må selv ha tilsyn med barna, mens de ansatte har ansvaret for å organisere aktiviteter og lunsj. Dette er et godt eksempel på en global møteplass.

Jeg deltok i en åpen barnehage på Straume, sammen med Oskar og observerte flere momenter som kan belyse sider ved urbaniseringsprosessen, og en dag utartet seg slik:

«Om en halvtime er det samlingsstund, så er det felles smørelunsj etterpå,» sier Aasa som er ansatt her, mens Oskar og meg registrerer oss på en navneliste. På listen står det oppført både norske og tydelig utenlandske barnenavn. Oskar har allerede funnet seg til rette på et av de mange lekrommene her, i tillegg til et lese-rom med bøker på mange språk, toalett- og stellerom samt fellesrom og kjøkken. I alle rom er det kurver og kasser med forskjellige slags leker i; dukker, lekekjøkken, lekeverksted, vogner, biler, bøker og så videre.

Fig.: Rom tilrettelagt for barnas lek og fellesskap som fører til minner, historier og relasjoner, også for de voksne(ill.:privat)

Brukerne, eller de foresatte, som kommer er som regel mødre og kommer gjerne med søsken.

«Det er ikke så ofte vi ser en menn komme,» forteller Aasa, «og da er det nesten garantert noen i farskapspermisjon», noe flere også antok

om meg og Oskar da vi ankom. Under samlingsstunden høres mange språk blant foreldrene: «Athi, Athi, come here. We'll play later. Now, we'll sing»; «Tienes hambre? No Petra, ahora vamos alla!». Også på klærne, er det mulig å se at de oppmøtte har bakgrunn fra svært mange land. Gutten Athi er 5 år gammel, og moren hans kommer fra midt-østen, og de bruker åpen barnhage nesten hver dag forteller hun: «Yes, we'd like to come as often as possible. My husband works at CCB, and we live a short distance from there. I don't know any of my neighbours well, so I am very glad that we can come here. We'll take the bus to Straume, but it is a bit frustrating that there aren't more departures in the afternoon».

Innholdet og tematikken for samlingsstunden varierer noe fra uke til uke, gjerne etter årstider eller høytider. Det brukes ofte norske barnesanger, kjente eventyr og bibelfortellinger. Aasa kan som for eksempel fortelle: «I dag skal vi høre fortellingen om en gjeter som mistet et lite lam. Han ble kjempelei seg! Men det går bra til slutt, og han blir så glad, så glad når han finner sauen sin igjen»⁵⁶.

Før lunsj må alle vaske hendene, og vi synger: «Vaske hender, vaske hender» til en kjent melodi. Alle veggene er dekorert bilder, plakater og tegninger beregnet for barn og læring. Over spisebordet er det lapper med illustrasjoner av mat og kjøkkenutstyr. «What is 'skinke'?» spør Paula fra Spania, mens hun mater datteren sin. «Does it mean sliced bread?» og peker på tegningen som viser et oppskjært skinkestykke, en kjøkkenkniv og brødkiver. Jeg svarer og forklarer at ordet «skinke» viser til kjøttpålegget. «Oh, now I see! That's good to know» svarer Paula.

Konkluderende drøfting - en global møteplass

⁵⁶ Basert på en lignelse fra Bibelen, evangeliene etter Matteus kap.18, og Lukas kap.15 (Bibel 2011; Det norske Bibelselskap)

Som møteplass favner åpen barnehage vidt, både med tanke på det globale, men også med tanke på religion og kunnskap. Her skjer det kunnskapsutveksling av både hverdagslige erfaringer og viktig informasjon om for eksempel service- og velferdstilbud. Det kan være i form av å utveksle kakeoppskrifter, tips og råd om barneoppdragelse eller viktig informasjon om servicetilbud som at barn har rett på periodisk helsekontroll. Jeg hørte stadig informasjonsutveksling om både stønadsordninger og utdannings- og kurstilbud. Episoden da jeg forklarte kjøttpålegg er ett eksempel på norskopplæring utenfor formelle rammer. En annen gang var det en mor, som ikke snakket norsk, som ble tipset om gratis leksehjelp for de litt eldre barna hennes. En småbarnsfar, som heller ikke snakket norsk, fikk over lunsjmåltidet forklart hva «kontingent» egentlig betydde i forbindelse med at et av barna ville begynne på turn.

Det foregår utveklings av ulike erfaringer, for eksempel om hverdagslige rytmer. En spansk familie var vant med at barn var oppe mye senere enn norske barn. I Norge opplevde de dette som mye vanskeligere, blant annet fordi det i arbeidslivet ikke var noen lengre pause midt på dagen, en "siesta", som er mer normalt i Spania⁵⁷.

Jeg spurte en muslimsk mor hva hun syntes om markering av kristne høytider og la barna høre bibelhistorier, og hun svarte at hun syntes det var positivt. "Vi ber jo vi også, og vi har også lært om Jesus. Selv om vi kanskje ikke blir her mer enn et par år, vil vi gjerne lære om norske tradisjoner" sa hun. Den kristne profilen er med andre ord ikke nødvendigvis en terskel for ikke-kristne; kanskje ser vi heller at religionsutøvelse kan forsterke relasjonsbyggingen i kraft av en felles forståelse av tro.

Er så åpen barnehage et urbant fenomen? Jeg vil påstå det, på bakgrunn av at Aasa og de andre ansatte kunne fortelle at for å etablere og drive en åpen barnehage er det nødvendig med et visst befolkningsgrunnlag. I de andre to andre Sotra-kommunene med lavere befolkning, eksisterer det visst ikke åpne barnehager, mens Fjell har tre åpne barnehager men jevnt godt oppmøte. Åpen barnehage kan derfor betraktes som en urban indikator. Aasa fortalte at den åpne barnehagen startet et annet sted i Fjell tidligere, men syntes det var bedre for alle da de ble lokalisert på Straume.

Nasjonalt er flere av disse momentene jeg har nevnt fremtredende, i følge rapporten *Åpne barnehager i Norge* (Haugset m.fl 2014). Her understrekes det blant annet hvordan innvandrerbarn kan lære seg norsk i åpen barnehage. Noe rapporten ikke understreker i samme grad, men som jeg observerte flere ganger, var det at også de voksne kan lære språk, som jeg har

⁵⁷ Det her jeg personlig erfart da jeg var utveklingsstudent i Sevilla, Spania.

eksemplifisert. De voksne møter hverandre og "det norske", gjennom hverdagslig sosial praksis. Åpen barnehage er en urban indikator som svært tydelige illustrerer hvordan global bydannelse kan skje.

I NATURLANDSKAPET

Nærheten til, og bruken av, havet og naturen er en viktig historisk kontinuitet. I dag foregår mye av bruken på fritiden, og flere steder i Fjell er det tilrettelagt for naturopplevelser. På turistinformasjonen promottes friluftsliv, og naturlandskapet fungerer som møteplass. Jeg var med på flere turer, både på egenhånd og i regi av organisasjoner som Fjell turlag. Sistnevnte organiserer forskjellige aktiviteter med ulike målgrupper som barn, familier, seniorer og langturer. Her følger et par eksempler.

Her presenterer jeg først noen forskjellige situasjoner fra hvordan naturlandskapet brukes gjennom organiserte turer, før Cecilie forteller hvorfor hun engasjerte seg i slike aktiviteter.

Senior og junior på tur

Litt før klokken elleve møter jeg opp sammen med over tyve turkledde og godt voksne personer til tur i regi Fjell turlag sin seniorgruppe. Marte er dagens turleder, og forklarer hvor vi skal gå og hvem som skal gå først og sist i følget denne dagen med flott vær. «Vi tar det med ro slik at alle skal komme holde følge men vi satser på å gå opp og ta rasten på toppen,» sier Marte før vi begynner å gå. Marte er oppvokst i Fjell, og både hun og andre i følget begynner raskt å fortelle når vi kommer opp til et vann: «Ja, deler av denne stien vi nå går på, ble konstruert av tyskerne under krigen. Her gikk jeg masse med min far siden vi hadde sau her. Og bortover der,» sier hun mens hun peker mot andre siden av vannet, «var det noen naboer av oss som gjemte et radioapparat under krigen». Noen hundre meter lenger fremme ved et annet vann, høres barnelatter og det ligger barnesekker strødd omkring. Et titalls småskolebarn er nede ved vannkanten med en av lærerne, og samler bladerprøve fra trærne. Nærmere målet for turen legger jeg merke til at det avsvidde trær og busker i landskapet, noe mange kan forklare årsaken til: «Ja lyngbrann ja! Det har skjedd flere ganger,» Marte forteller om en spesielt stor brann som skjedde for noen år siden: «Da var det skikkelig storbrann her og ble større enn noen kunne forestille seg. De måtte plutselig stengene veiene og brannen bevegde seg ned mot bebyggelsen. Jeg mener det var konfirmasjon der nede i kirken da veien ble stengt og ingen i konfirmasjonsgudstjenesten kom seg hverken hjem, eller til feiringen den dagen».

En annen dag er Oskar og meg med på en tur på den helt nye turveien «Kyrkjevegen», som ligger like ved Straume og er et par kilometer lang. Noen av foreldrene, inkludert meg selv, har med trillevogn. Andre har bæremeis for å bære barnet i, mens de største barna, nær skolealder, går selv. Miriam heter turlederen og sier: «I dag skal vi gå innover mot Hjelteryggen, over den nye fine steinbroen, og oppover en litt lang bratt bakke. Men det går bra, selv jeg klarer det!» smiler hun, «på toppen av bakken er det en fin rasteplass hvor vi skal stoppe og spise og leke». Den nyanlagte grusveien er ypperlig for både trillevogner og rullestoler og Miriam vet om flere barnehager og skoler som er kjempeglade for den nye turveien. «Ungene synes jo det er stor stas, spesielt å møte endene som ofte er å finne her nede ved vannet». Rasteplassen med bord og sitteplasser laget av solide steinblokker fra den utsprengte fjellmassen da turveien ble anlagt. Alle barna samler seg for lek og etterpå er det tid for niste, kaffe, boller og en av mødrene har tatt med en hjemmebakt kake for å dele. Hun er opprinnelig fra midt-østen og snakker godt dansk. Kaken hun har laget, med krydder og honning, etter oppskrift fra hjemlandet sitt. «Mmm, godt» sier Oskar og en av de andre mødrene spør etter oppskriften.

Cecilie, en mor i turlaget

Jeg ble kjent med Cecilie, en mor til to barn i skolealder, og hun har vært en av ildsjelene i Barnas turlag, og hun forteller hvordan hun ble engasjert der. Hun forteller hvorfor hun engasjerte seg i turlaget: «Vel, som tilflytter til Fjell, uten familie her, innså jeg at jeg var nødt til å oppsøke noe sosialt på egenhånd. Vi hadde ikke barn og ble vi ikke kjent med andre slik barnehageforeldre eller foreldre til skolebarn gjerne gjør. Derfor engasjerte meg i turlaget, rett og slett for å bli kjent med noen». Før det hadde hun ingen spesiell interesse for tur- og friluftsliv, men det kom etter hvert. Siden det var mange foreldre som etter hvert ble aktive og tenkte Cecilie og andre at det burde være grunnlag for en egen turlagsgruppe for de med barn, slik de visste om at fantes andre steder. «Men skal si det var litt kaotisk de første gangene, ha ha ha!», fortsetter Cecilie. «Vi skulle gå tur, og ha noen aktiviteter, men tiden løp i fra oss. Vi hadde knapt program og ikke utstyr. Ikke hadde vi utpekt noen til å lede lekene. Maten var det så som så med.» Hun smiler mens hun forteller om dugnadsånden: «Noen foreldre er veldig engasjerte, men kontinuitet er en utfordring. Med en gang ungene ikke lenger vil være med Barnas turlag så forsvinner foreldrene også. Det har vært litt frustrerende. På den andre siden, så skjønner jeg jo foreldrenes valg godt. Ungene får sikkert nye tidkrevende fritidsinteresser etter hvert. Det ser jeg jo på mine egne. Skolen krever ekstremt mye oppmerksomhet, selvsagt. Det er jo bra, men jeg skulle likevel ønske flere kunne være med hos oss over tid».

Konkluderende drøfting - i naturlandskapet

Hva har dette med urbaniseringen å gjøre? For det første er det relatert til det uttalt målet, nasjonalt og lokalt, om bærekraftig byutvikling. Friluftsliv og naturopplevelser skal være en del av de fremtidige byrommene (se for eksempel St.melding nr. 23 (2001-2002); St.melding nr. 31 (2002 - 2003): 39; Hordaland Fylkeskommune (2014c): Fjell kommune (2012)). Derfor blir det relevant å betrakte hvordan bydannelsen skjer i slike eksempler som jeg har vist her.

I alle disse eksemplene kommer det godt frem hvordan sted dannes gjennom sansing, historiefortelling og det å bruke kroppen til bevegelse. Det er mye av hensikten med å treffes for «å gå tur» og turlagets aktiviteter blir den mobiliserende fellesinteressen. Gro Ween (2012) tematiserer noe tilsvarende om stedsdannelse. Selv om hun snakker mest om stedsdannelse gjennom arbeid og fortellinger, vil jeg si at dette også kan skje gjennom fritidsaktiviteter. Historiefortellingene, som for eksempel om krigen og lyngbrannen, er knyttet til landskapet, på samme måte som Ween eksemplifiserer m veibygging. Cecilie har vært med på å fysisk prege landskapet med å lage bålplasser og satt opp permanente små hytter eller skur langs en turvei, for barn skal kunne ha noen faste plasser å kunne gå tur til.

For det andre er det å gå på tur i organiserte former et urbant fenomen. En informant, som er ansatt i Den Norske Turistforening selv, fortalte at hans «erke-bergenske» bestefar tok på seg hvitskjorten og slips, hver søndag, sommer som vinter, for å gå tur. I følge Den norske turistforening sin historie, var denne tur-praksisen en del av nasjonsbyggingen «etter bruddet med Danmark, og det oppstod et behov for å bli kjent med landet på en ny måte»⁵⁸. Ildsjelene den gangen var vitenskapsmenn, kunstnere og etter hvert urbane byboere; de som hadde tid, og ikke minst råd, til å være turister og dra på ferie. Sett i et historisk lys er det derfor en forutsigbar kontinuitet at turlaget blir populært i en vekstkommune og i et stadig mer urbanisert Fjell. Bruken av naturen på fritiden som noe positiv kan også spores på biblioteket, Her er mulig å låne fiskeutstyr.

For å kunne bruke naturlandskapet og gjøre dette til en del av byen, forutsettes det *tilgjengelighet*. I praksis betyr dette turveier, sammen med god informasjon og holdningsskapende arbeid som det å oppmuntre til naturbruk. Det finnes flere og ganske nye turveier i nærheten av Straume og både gjennom joggeturer og turer med familien min, erfarte jeg hvor populært dette var. Ved å utforme stiene slike at også for eksempel rullestolbrukere kan benytte disse, vil bidra til mer

⁵⁸ Fra <https://www.dnt.no/historikk/>

mangfoldighet, flere relasjoner og historier, sammenliknet med om det var kun fysisk funksjonsfriske mennesker som kunne bruke turstier.

Tilgjengelighet har også en sosial dimensjon i form av forventninger og krav til fysisk utforming: «Du er ikke på tur nå du går på asfalt! Derfor er den nye [grulagte] Kyrkjevegen kjempebra,» som en sa det. Selv om asfalt praktisk sett vil være bedre for vogner og rullestoler, vil ikke dette gi samme opplevelse som en grusvei. At rasteplassen var laget av steinblokker i stedet for møbler, ble positivt oppfattet.

Fig.: ulike aldergrupper «på tur» og kan naturlandskapet til en del av byrommet gjennom blant annet historier og relasjoner. Tilrettelegging, som på foto til høyre, kan bidra til et mer mangfoldig byrom. Belysning gjør stiene tilgjengelig på kveldstid og utformingen er «skivennlig», om det skulle komme snø.

Tilgjengelighet for alle, må også sees i sammenheng den norske *allemannsretten*⁵⁹. Blir allemannsretten, og dermed også egalitetsprinsippet, utfordret er det gjenstand for til dels harde konflikter. «Privatisering» av strandsonen⁶⁰, at tilgangen til sjøen blir forbeholdt få, var tema for flere klagesaker i kommunestyret. Dette ble sett på som et samfunnsproblem og kan tolkes som en utfordring av egalitet, noe tilsvarende konflikten om Straumssundet. Å sette ut hagemøbler på en strandstripe, fører fort til at forbipasserende får en opplevelse av å trå inn i hagen til noe, slik opplevde jeg selv på bryggen på Bildetangen. Tilgjengelighet for alle blir derfor et viktig korrektiv for å ivareta allemannsrett og egalitet.

Som Ween, når hun i forlengelsen snakker om *stedutøvelse* (2012: 228), blir nærheten og tilgjengeligheten til naturen en del av narrativet om Fjell, som reflekteres i boligmarkedet og i reiselivsnæringen. Strilens nærheten til kyst og natur blir fremstilt som en positiv kvalitet. Dette

59 Allemannsretten - Retten til å ferdes i naturen uavhengig av grunneier, lovfestet i Friluftsløven av 1957: <http://www.miljodirektoratet.no/Documents/publikasjoner/M84/M84.pdf> (sitert 15.05.2015)

60 Strandsonen: en allmennspråklig betegnelse på området 100 meter fra strandlinjen. Begrepet "strandsonen" har imidlertid ingen juridisk definisjo (Store Norske Leksikon <https://snl.no/strandsonen>).

narativet får en økonomisk dimensjon. Sjøen blir for eksempel ofte trukket frem som en positiv kvalitet og blir en prisdrivende faktor ved salg av boliger og eiendommer. Da jeg selv snakket med meglere, var «et glimt av havet fra verandaen, der borte», nok til et ikke ubetydelig prispåslag. For Nordre Bildøy sin det et mål at sjøen skal gjøres mer tilgjengelig for allmenheten og beoerne, blant annet gjennom å anlegge småbåthavn og bademuligheter. På den måten trekkes ikke bare turgåere, men hele byen ned mot sjøen igjen. Det kan er en interessant motreaksjon mot historien om da lokalsamfunnet ble trukket vekk fra sjøen opp på land, da Brattholmen og ferjekaien mistet sin funksjon som knutepunkt.

Knyttet til urbaniseringen viser alle disse eksemplene at naturens betydning ikke blir mindre etter hvert som byen trer frem. Tvert om så kan urbaniseringen forsterke denne tilknytningen og naturen bli vesentlig for bydannelsen.

DUGNAD

I de foregående beskrivelsene fra kristenlivet og i naturen, er frivillighet og ulønnet arbeid avgjørende for at aktivitetene blir avviklet og møteplassene eksisterer. Dugnad er gjerne noe som er konnotert med «bygda» og «den gang». Her viser jeg to forskjellige situasjoner hvor en fellesinteresse brukes til mobilisere til dugnad, og knytte det il urbanisering.

Opprydning i Liavika

Jeg oppdaget tilfeldigvis på en tur med Oskar i et byggefelt, en lapp på et postkassestativ, hvor alle ble oppfordret til å stille opp på ryddedugnad på et bade- og friluftsområde. Noen dager senere møter vi også opp på det angitte stedet, Liavika, sammen med rundt 30 oppmøtte, i alle aldre, også barn. De er i full gang med å fordele arbeidet seg i mellom. Amund, som sitter i styret i velforeningen, har fått i oppgave å lage en arbeidsliste med ting som skal gjøres og fordele

arbeidsoppgavene blant de som er tilstede. Mange har også med seg hageredskaper som river, hekksakser og en kantklipper.

Fig.: Flere generasjoner samler seg på dugnad, med medbrakt mat og drikke, i tillegg til redskaper (Ill.: privat).

Andre har tatt med seg termos med kaffe og mat som hjemmebakst og vafler. Jeg får veldig lyst på en kopp varm kaffe, men det er meningen at maten og kaffen er til senere. I Liavika er deet anlagt en liten sandstrand og det er fint å bade om sommeren, som jeg selv får erfare senere på året.

«Her pappa!» hører et barn si og vil hjelpe til med kvisting. Småbarna som Oskar er opptatt av både kakefatene og kvistemaskinen.. Lene, en mor med en baby på armen. «Ja jeg synes det er koselig å stille opp,» sier hun. «Vi bor rett der oppe men bodde i byen [Bergen] tidligere. Det var kjekt, men så fikk mannen min jobb ute på CCB. Så flyttet vi hit da hun minste var ganske nyfødt. Jeg er oppvokst her! Og nå bor vi nærmere bestemor og bestefar som er bra for ungene», sier hun før Amund klapper i hendene og roper «Kaffepause!» Jeg møter også moren til Lene: «Ja vi har bodd her i alle. Og Lene var med den gangen, husker du?» og hun bekrefter. «Ja, det var veldig moro, spesielt når sommeren nærmet seg og vi skulle lage til sankt hans-bål og sånn. En gang kom onkel med en kanne bensin som han helte på kvisthaugen. Da han tente på kom det en enorm ildkule og vi holdt på å sette fyr på hele Liavika!». «Ha ha, ja det stemmer. Gu' jeg ble så sint på han da, han var jo bare tenåring, men var jo galskap». Johan, en mann på rundt 60 år forteller at noen av naboene har ønsket seg at kommunen skulle ta tar over ansvaret for vedlikeholdet av veien ned til Liavika. «Men vi vil ikke det. Det er liksom vårt. Sånn sett har vi nok spart kommunen for masse penger,» sier han og forteller at de har brukt en del tid på å gjøre veien og gangstien god slik at også de med barnevogner og rullestol skal kunne komme seg helt ned til vannet. «Siden jeg selv var med på dugnad da jeg var liten synes jeg det er ekstra kjekt at ungene mine får oppleve det samme», avslutter Lene før kaffepause.

«Ett liv – Ett lag – Ett øyrike» - Nest-Sotra

«Først når Brann sleit med eit strilelag seig galskapen inn. Men for å ikkje verta heilt historielause vart havariet lagt til Trøndelag» (ytring på sosiale medier etter Brann hadde rykket ned og Rikard Norling ble avsatt som hovedtrener).

A-laget til Nest-Sotra rykket opp i fra 2.-divisjon til 1.-divisjon, som i norsk sammenheng er regnet som høyt nivå. Siden klubben ble stiftet i 1968, hadde de aldri tidligere spilt så høyt i divisjonssystemet og dette kom til å prege lokalsamfunnet. Nest-Sotra sitt opprykk i seg selv er en urban indikator. I de øverste divisjonene er det en sammenheng mellom geografisk tilhørighet og hvilket nivå klubbene spiller på over tid. Topplag er fra byene, både i Tippeligaen og i første divisjon⁶¹.

Alle klubber må tilfredsstillere en rekke krav fra Norges Fotballforbund for å kunne spille i 1.-divisjon, noe som fikk praktiske konsekvenser for Nest-Sotra. Blant kravene var nye

61 Siden 80-tallet har de to øverste divisjonene vært dominert av klubber fra byer. Ingen klubber fra Hordaland, utenom Brann og Fyllingen (i 1992) har vært tittelvinnere. Kilde: [/www.fotballen.eu/Emner/norsk_fotball_statistikk.html](http://www.fotballen.eu/Emner/norsk_fotball_statistikk.html)

tribunefasiliteter med tak, sitteplasser og bygg for media. Dette var dyre utbedringer, og for å få dette på plass før sesongstart i april, innkalte Nest-Sotra gjennom lokalavisen og sosiale media, til dugnad. Jeg stilte selv opp til dugnad og opplevde følgende:

Rundt omkring på området hvor vi i dugnadsgjengen hadde møtt opp, ligger det materialer som fortsatt er emballert, rekker av tribunestoler stablet oppå hverandre og reklame-boards lagt utover på bakken. Are er veldig engasjert i klubben har en styrende hånd om dugnadsarbeidet, og han var jobbet dugnad hele natten i forkant. Sammen med meg er Veronika, en dame i tredveårene, og en av jentene hennes på rundt 10 år. Vi får i oppgave å henge opp reklame-boards. «Ja det er jo gøy dette. Det har vært hektisk i mange dager her. Men det vet du vel?» sier Veronika. «Mine unger spiller på de aldersbestemte lagene her og klubben oppfordrer selvsagt foreldrene til å komme». «Alle de stolradene: de skal monteres på tribunen før kampen,» sier Are. «Håper noen kan være i utover ettermiddagen og kvelden i morgen. Egentlig skal taket være ferdig før første kamp, men heldigvis: vi har fått dispensasjon for de tre første kampene» sier Veronika.

Fig.: fra en av Nest Sotras første kamper i sesongen. Mye dugnadsarbeid var lagt ned for å gjøre arenaen i stand og for å avvikle kampene. Opprykket til 1.-divisjon innebar både materielle og økonomiske endringer.

Den 10 år gamle hjelperen vår forteller at hun spiller på «mini-jenter» og hun gleder seg til hjemmekampen: «Alle vi skal. Tante skal stå i kiosken. Der har de pølser, saft og is. Og kaffe til dere voksne», sier hun og peker opp mot tribunen og et par ganske nye kioskbrakker. Broren hennes har Downs syndrom, og spiller på «Nest-Sotra-United» som er laget for utviklingshemmede⁶². Nest-Sotra er opptatt av å inkludere alle som «ikke passer inn på et vanlig lag,» som Are sier det. «For et par år siden tok vi med en som var, tja, en småkriminell ramp. En dag kom besteforeldrene hans for å se på en kamp og gjett om de ble overrasket over at han satt sammen med medspillere med Downs syndrom. Som han hjalp og stortrivdes med. Vi ga han, kanskje for første gang i sitt liv, ansvar. Motivasjonen min? Det er å se glede og forhindre at noen unge havner skråplanet», forteller Are. «Men foreldrene må også være er tilstede,» understreker både Are og Veronika. «Jeg merker på barnekampene,» sier

⁶² Slike «united»-lag er det mange klubber som har etablert, og er en del av Norges Fotballforbund sin breddesatsing.

Are «at det første en 8-åring gjerne gjør etter å ha scoret er å snu seg for å sjekke ‘så mamma meg?’ De sier ikke noe, men du kan nesten selv merke den vonde klumpen hos dem som aldri opplever at mamma eller pappa er der».

Konkluderende drøfting - dugnad

Dugnad et i seg selv hverken et spesielt ruralt eller urbant fenomen. Både borettslag, bygårder i bysentra kan som rurale grendalag, kaller inn til dugnadsarbeid (se for eksempel Tjora m.fl. 2012). Frivillig arbeid utgjør en betydelig del av samfunnets produksjon av tjenester. Omregnet i økonomiske årsværk tilsvarer dette betydelige summer⁶³. Det jeg vil peke på gjennom eksemplene, er hvordan dugnad og fotballen på ulike vis er relevant for bydannelsen. Spesielt interessant er dette med hensyn på barna.

Primal landscape formed through: childhood experiences e.g. playing, exploring, learning from elders

Childhood learning reinforced in adult life through: comparisons between places, action and observation

Understanding of environment challenged and re-developed through: Seeing a place under different conditions, community events, external sources

Først vil jeg ta opp noe som er relevant for mange andre eksempler også som jeg presentert hittil, Measham og hans vektleggng av «primal landscape», *primallandskap* (2006). Også han forstår sted som noe som er fylt med mening: «meaning-laden places in which we live and work which integrate social, cultural, biological, physical and economic dimensions» (2006: 426). Meashams modell er ment først og fremst som en prinsippmodell som et supplement til hvordan jeg har drøftet bydannelsen på tidligere. I utgangspunktet knytter Measham primallandskap til miljøvern og holdningsskapende arbeid mot barn, men dette kan knyttes til urbaniseringen i Fjell blant annet fordi naturkvalitetene ansees som viktige i mange sammenhenger.

Fig.: Viser «Figure 1. The development of primal landscapes», (Measham 2006: 431)

Tim Ingold (2000) har kalt det å bearbeide naturlandskapet gjennom eget arbeid for «taskscape», et begrep som kan brukes om tilfellene med Liavika, Nest-Sotra i tillegg til turaktivitetene i forrige avsnitt. Både voksne og barn former «landskapet», enten som naturlig vegetasjonen eller et stadionanlegg som forberedes. I begge tilfeller preger man «landskapet» fysiske og skaper historier og minner. Spesielt i Liavika var det tydelig at voksne som selv hadde deltatt på dugnad

63 St.meld. nr. 39 (2006–2007): *Frivillighet for alle*. Oslo: Kultur- og kirke departementet

som barn, overførte denne praksisen og minnene til neste generasjon. Slik skapes tilhørighet og Liavika blir et meningsfullt sted. Trenerne i Nest-Sotra er også opptatt å skape tilhørighet og minner. At barna er med på å forme det fysiske stadion- «landskapet» er viktig nok, men viktigere er antagelig den sosiale konstruksjonen av Nest Sotra som entitet, som skjer gjennom å skape gode minner og lek (fotball), og i form av å få ansvar, slik den «kriminelle rampen» fikk.

Som jeg sa tidligere er holdningsskapende arbeid også en del av det å gjøre naturen tilgjengelig, og for Measham er nettopp å lære seg verdier og holdninger et poeng. Den skoleklassen vi møtte på tur, ved vannet, er et eksempel på hva Measham sikter til med «childhood experiences».

Fornøyelsesparker («theme parks») og kulturarrangement («community events»), som Measham har med i sin modell, er svært relevant for Fjell. Measham eksemplifiserer med CERES

Environmental (2006: 433), en fornøyelsespark med lokal natur og miljø som tematikk.

Hensikten med denne parken er svært likt det det nye opplevelsessenteret⁶⁴, «VilVite Sotra» skal bli til for. «VilVite Sotra» er en del av Sotra Kystby-prosjektet og har barn er målgruppe.

Opplevelsessenteret skal tematisere og formidle lokal natur, industri og kystkultur. Jeg fikk presentert plansjer og tegninger av en av utbyggerne som var veldig engasjert: «Vi kunne bare satset på å kjøpe standardiserte og rimelige installasjoner, men fordi man ønsker å lage en unik

opplevelse, må vi satse på noe dyrere».

Til forskjell fra et tradisjonelt museum, skal formidlingen skje gjennom aktiviteter og kroppen, som for eksempel ved hjelp av en hangglidersimulator eller gjennom å konkurrere om å gripe etter fisk. Denne kroppslige erfaringen kan sees på som en slags forlengelse av det å erfare naturen gjennom arbeid. Det uttalte målet er å skape tilhørighet. Barn er en egen målgruppe av flere årsaker, økonomisk, men også fordi Kystbyen skal være noe med enn bare et kjøpesenter, som utbyggerne sier.

Mykje moro

Har du til demes hurt på korleis det vil vere å fly over Sotra? No er det mogleg.

Test ut hangglidersimulatoren og fly innom kjende landemerke på Sotra. Grip etter fisk i reaksjonsstestaren, sjå deg sjølv sveve i vår installasjon "360Hopp" og få med deg foto heim. Og mykje, mykje meir...

(Foto: Thor Brødreskift)

Fly over Sotra med hangglider.

⁶⁴ «Et vitensenter er et populærvitenskapelig opplevelses- og læringscenter for teknologi, naturvitenskap og realfag. [...] Vitensenteret inviterer folk i alle aldre til å ta del i dette og retter seg spesielt mot barn og unge under utdanning. [...] Publikum skal ikke fortelles hvordan verden er, de skal bli inspirert til å finne ut av det selv. For å være interaktive må utstillingene være kognitivt engasjerende, ikke bare fysisk manipulerbare» (fra www.vilvite.no).

Fig.: fra Vilvite Sotra sin nettside som viser noen av aktivitetene som kan erfares, hvor natur og kystkultur er gjennomgangstema for hele opplevelsessenteret.

Measham nevner også kulturelle hendelser og aktiviteter som en måte for å utvikle «placed based festivals assist in developing a sense of community and sense of belonging» (2006: 433), altså noe skal bidra til å styrke fellesskap og identitet, så eksisterer dette allerede i Fjell, som jeg kommer tilbake til om strilen i kulturlivet.

Er dugnad frivillig eller forpliktelse? Det at dugnadsmobiliseringen følger barn kan også være en utfordring og kan bære mer preg av press og forpliktelse. «Når barna forsvinner, forsvinner dugnaden,» sa Cecilie sa i Barnas turlag. Da Nest-Sotra innkalte til dugnad var svært mange av de som stilte opp tilknyttet klubben gjennom noen i familien. En i supporterklubben «Strilane» forklarte at foreldrene, spesielt i idrettssammenheng, som regel forplikter seg til å ta «sine økter» med loddsalg, cup-transport, arrangementsvakter.

Tiden avsatt til dugnad kan altså være mobil, og følge barna. Dugnadstiden kan brukes til enten fotball eller turlaget, men neppe begge deler, om ikke barna deltar begge steder. Den mobiliserende fellesinteressen er altså ikke aktiviteten i seg selv; mobilisering skjer gjennom barna og hvor de til en hver tid er. Dette står i opposisjon til ønsket i organisasjonslivet om å sikre seg kontinuitet av foreldre og andre frivillige. Sosialt press kan også brukes til å mobilisere, som Cecilie fortalte: «For å legge presse på noen kan vi si at alle andre har stilt opp i år, nå håper vi virkelig at du kan være med denne siste gangen i år».

En godt voksen lokalbeboer på Ågotnes ga med en delforaklaring på hvorfor dugnadsånden kan ha endret karakter: «Tidligere var det ingen problem å mobilisere dugnadsånden. Vi hadde ikke penger, men vi hadde masse arbeidskraft. 'Alle' kunne snekre, montere elektrisk utstyr eller hadde andre brukbare, praktiske kunnskaper. I dag har vi penger men 'ingen' til å gjøre jobben. I dag kan ikke folk slikt lengre». Dette ble eksemplifisert på dugnaden på Ågotnes da det å montere tribunetak og stolrader var vanskelig å få gjennomført. Det måtte gjøres av folk med fagkunnskaper, særlig med tanke på sikkerhet. Are fortalte at de har folk tilknyttet klubben som kunne slikt men siden dette må gjøres på fritiden, var det langt fra alle som har mulighet til å stille opp.

Dugnadsånden i seg selv viktig å bevare mente Are: «Bedriftstankegangen MÅ ikke inn i breddeidretten for den er bygd på frivillighet. Kanskje i toppen. Men så alle skal plutselig alle ha

lønn for alt, og lang liste med arbeidsoppgaver. Kommunen MÅ få mobilisert dugnadssektor og tørre å fordele konkrete oppgaver». Fotballklubbene må ikke bli for store eller profesjonaliseres i for stor grad. Da forsvinner kanskje noe av muligheten for å mobilisere til dugnad». Kan Nest-Sotras opprykk vær en «trussel» mot dugnadsånden? Opprykket har en økonomisk dimensjon. Med spill i 1.-divisjon øker markedsverdien til klubben. Arenaen og spillerne blir gjennom fjernsyn og mer publikum, gjort mer synlig for utenomverdenen. Det øker markedsverdien og attraktiviteten på alle reklameflatene på tribunen, drakter og boards. For sponsorene, som alle er lokale bedrifter, kan dette igjen bety mer inntekter og arbeidsplasser. I seg selv høres dette positivt ut, men med en mer profesjonalisert klubb, over tid, kan bli oppfattet som det Are frykter: noe som man skal ha betaling for å involvere seg i.

Eksemplet fra Liavika illustrerer hvordan «uprofesjonalisert» arbeid verdsettes, og som ikke ønsket gjort av utenforstående som for eksempel kommunen, som en av deltakerne også husket fra andre steder: «Kommunen betalte beplantningen. Ellers måtte vi drifte grendahuset på Bjorøy og sørge for å holde det ryddig. Men fortsatt arrangerer velforeningene mye dans og fest». I den kommunedelplanen er det fokus på barn og unge, for det meste gjennom organisert sosialt liv og «engasjerte nærmiljø med lag som tek ansvar...» (Fjell kommune 2014: 25).

Mobiliseringsmekanismene i kristenlivet, utarter seg litt annerledes, oftest med grunn i det kristne, sosialetiske imperativ. Her følger ikke dugnadsinnsatsen nødvendigvis barna og kan medføre en større grad av kontinuitet for frivillig sektor.

Mange av informantene mine fra ulike menigheter og kristne organisasjoner fortalte at de hadde gjort mye frivillig arbeid, enkelte gjennom hele livet, fra de var barn selv, til lenge etter at deres egne barn hadde blitt voksne, og kanskje ikke engang bodde i Fjell. Dette innebar også å ta på seg arbeid i resten av lokalsamfunnet også, som kunne være alt fra tillitsverv på skolen eller politisk engasjement. Oda for eksempel, en voksen dame med tilknytning til Betesda og med barn i tenårene, hadde engasjert seg mange steder opp igjennom årene: fra det lokale bedehuset der hun vokste opp, i idrettslaget og fagforeningen på en tidligere arbeidsplass. I dag stiller hun opp som frivillig blant annet gjennom Betesda sin egen «Frivillighetsbank». Denne bestod av en gruppe av menighetsmedlemmer som stiller seg til disposisjon for å bistå andre utenfor menigheten. Det kan for eksempel dreie seg om å hjelpe eldre med å handle matvarer eller brøyte om vinteren. De samarbeider med kommunen sin egen frivillighetssentral⁶⁵, og de kontakter gjerne hverandre ved

65 Fjell kommune eier Fjell Frivilligsentral, som er et spleiselag mellom kommunen og Kulturdepartementet (KD). "Formål: Frivilligsentralar/nærmiljøsentralar skal vera ein lokalt forankra møteplass som er open for alle med lyst til å vera med på frivillig verksemd. (Fra: <http://fjell.frivilligsentral.no/?pageslug=om-oss-4753>)

behov. «For min del, og de fleste i Betesda regner jeg med, er motivasjonen Jesus som forbilde. Han viste kjærlighet til folkene rundt oss. Som kristne skal vi stille opp for andre, og gjennom at vi samarbeider med kommunen får vi muligheten til å gjøre en innsats for resten av samfunnet og vise at vi virkelig ønsker å gjøre noe bra i praksis også», fortalte Oda. Mange av mine kristne informanter, unge som gamle, gjorde som Oda, og begrunnet sitt engasjement som noe bibelsk og kristent fundert: «Man skal være 'der ute', ikke bare på søndager, men hver dag overfor alle, også de som ikke er kristne».

Frivillig er en stor sektor i Fjell som er med på skape relasjoner, også globalt. Et samspill mellom det offentlige og private synes som en faktor for å skape lokal tilhørighet, og spesielt barna og barns stedsdannelse kan få langsiktige konsekvenser. Å få prege landskapet, enten det er en badevik i Liavika eller i mer overført betydning som en fotballarena skaper en materiell og sosial relasjon som kan gi bydannelsen en lengre, temporal utstrekning, over flere generasjoner; en tilhørighet som kan re-produseres og videreføres til neste generasjon.

I HJEMMET

Marianne og familien hennes var bare ett av flere familier jeg var på besøk hos i løpet av feltarbeidet. Blant tilflytterne i Fjell er det mange som er i denne såkalte etablererfasen, det vil si unge voksne som er i ferd med å kjøpe sin første bolig gjerne kombinert med å få eller planlegge barn og familie. Gjennom slike observasjoner fikk jeg innblikk i noen interessante momenter for valg av bolig og bosted.

Hos Marianne og familien

Før vi skal sette oss til bords må barna rydde vekk en rekke tegnesaker, leksebøker og annet som ligger på kjøkkenbordet. Vi må stokke rundt på stoler og sitte tett sammen, siden bordet ikke er så stort og står ganske inneklemt. En av barna søler juice utover bordet og mens Marianne tørker opp sier hun: «Ser du, hvor trangt det er her?». Jeg tenker at hadde vi vært fire voksne, eller om barna hadde vært større ungdommer, hadde vi knapt fått plass. Kjøkkenbordet blir brukt av barna også til andre ting enn å spise siden det er det eneste bordet i hele fellesrommet som virker hensiktsmessig for dem til aktiviteter som lekser. Den ene sønnen er rundt 10 år gammel og han går på den private Danielsen skole på Straume. Hver dag bruker han nesten tre kvarter med buss én vei. «Jeg må stå opp kjempetidlig om morgenen for å ta bussen» sier han, «ellers så må mamma kjøre meg når hun skal på jobb. Da tar det ikke så lang tid,» «Ja, når det ikke er kø,»

skyter Marianne fort inn. «Den køen altså, vi er så lei,» fortsetter hun. «Jeg er glad jeg ikke jobber på Bergenssidan, men ofte hoper det seg opp langt utenfor Straume også. Egentlig er det jo selvforskyldt, siden vi ønsket at barna skulle gå på Danielsen. Den offentlige skolen ligger jo ikke så langt unna herfra, mindre enn ti minutter på sykkel. Vi er klar over det, men veien her er ikke de beste for barna å gå alene på, spesielt om i mørket om vinteren.» Hovedveien hun sikter til så jeg selv knapt hadde fortau eller var bred nok til å ha gul midtstripe. «Derfor har vi lyst til å flytte, nærmere skolen, helst før de andre barna skal begynne på skolen også. Skolen er jo 'etablering' for barn. Det er jo flott her men vi føler ikke vi kjenner så mange her. Vi kjøpte huset her for et par år siden, og det var tilfeldigvis en slektning som skulle selge. Helst skulle vi bodd på Straume, men det hadde vi ikke råd til...». Før gutten forsvinner opp på rommet sitt, spør jeg om han vil bo nærme skolen eller sjøen: «Skolen!» svarer han, «den ligger så langt unna nå. Så slipper jeg å stå så tidlig opp for å rekke bussen». Marianne sier, hviskende: «Det med sjøen er annen ting. De som er oppvokst her løper jo rundt og leker alene nede ved kaien og sånt. Det tør jeg ikke helt at mine gjør. Uff, jeg vet det er dumt og småhysterisk, men jeg er ikke vant med sjøen fra min egen oppvekst. Barna trenger mer frihet etter hvert som de blir større. Jeg håper at vi slipper å måtte være avhengige av bil hele tiden etter som de får flere fritidsinteresser».

Ut på kvelden vil barna gjerne vise meg rommene deres i andre etasje. Det er skråtak på rommene og antar at golvarealet er på snaue 40 kvadratmeter fordelt på tre små, men koselige og godt utnyttede, rom. Her har de blant annet fått plass til en barnekøyeseng, sofa og putekrok, kommoder og lekekasser «Se himmelsengen min!» sier hun minste og viser sengen sin med et lite sommertelt slått opp over.

Konkluderende drøfting - hjemmet

I kapittelet *Negotiating Space in the Family House* drøfter sosiologene Moira Munro og Ruth Madigan (1999) noen perspektiver som jeg vil legge til grunn her. Hjemmet kan betraktes som et sted for forhandlinger, noe jeg vil supplere med å påstå at dette kan være både spatiale og temporale forhandlinger.

Mariannes familie forhandler kontinuerlig med barna, både innenfor og utenfor huset. Disse kan dreie seg om ikke å spille spill rundt kjøkkenbordet, og at middagen skal være et fysisk og temporalt, samlingspunkt. Slik var det hos samtlige familier jeg besøkte; tiden for måltider, spesielt middager, var en tid hvor andre aktiviteter skulle ekskluderes, ideelt sett. Kvalitetene ved spiseplassen, oftest kjøkkenet, blir dermed en viktig faktor ved valg av bolig. Marianne ønsket seg større kjøkken for å frigjøre plassen fra f.eks spill og lekser.

Disse forhandlinger kan også ha en temporal dimensjon. Med det sikter jeg til disponering av tid til familiemedlemmene. Jeg observerte ungdommer som forhandlet med foreldre om å få lov til å være lengre ute. Voksne kunne også forhandle med barn over middagsbordet for å høre om de selv «fikk lov til» å gå på trening eller en konsert. Gutten til Marianne har et tydelig ønske angående tidsbruken mellom hans første-og andreplass, skolen. Denne tidsbruken er et moment i familiens vurdering i valg av bosted. Dette kan bli forhandlinger mellom foreldres tidsbruk til sine gjøremål også.

Alle jeg besøkte hadde et ideal om at barna skulle ha egne barnerom, noe de hadde og som barna (for det meste...) organiserte selv. Gjennom organisering av møblene og lekene sine slik de selv ønsket, fylte de rommet sitt med mening og fortellinger, for eksempel ved å henge opp egne tegninger. Dette gjør voksne også, i stue, soverom og kan være viktige uttrykk familiens identitet (se f.eks. Gullestad (1984) eller *the French two-Home Project - Materialization of Family Identity* (1999) av sosialantropologen Sophie Chevalier). Noe av poenget med barnerom var å opprette grenser eller *generasjonsterritorium*. Ofte kunne barna utvide territoriet sitt utover disse grensene, i form av leker, støy og aktiviteter, av og til mot de voksnes vilje. Til og med foreldrenes soverom, som Gullestad anså som noe av det mest private i hjemmet, kunne barnas territorium komme inn i, men jeg observerte aldri at de voksnes territorium, gjennom eiendeler eller aktiviteter, inntok barnerommene på samme måte. Barna, selv de i barnehagealder, kunne bruke grenseoverskridelsene som forhandlingskort; ved å love å rydde, kunne de oppnå godvilje eller belønning, som å se lenge barne-TV.

Flere familier ønsket seg «mer plass», blant annet for å unngå konflikter mellom territorier, slik jeg ser det. Dette vil reflektere seg både i prissetting av areal i boligmarkedet, men også i utformingen av en moderne, familievennlig bolig. Da det på 70-tallet, i følge en informant, var vanlig med at kjøkkenet «var små krypinn», ble dette åpnet opp utover 80-tallet. I boligene som bygges i dag, som jeg selv observerte på visninger, var i nye boliger ofte knapt skille mellom kjøkken og stue. Dette gjør at territoriene det skal forhandles om, blir mer komprimert og flytter inn i hverandre.

På Myldredagen var det en mor som sa: «Vi har en 2-års plan her. Hvis vi ikke trives her i løpet av to år, så er vi klare til å flytte igjen». Erik, den pensjonerte planleggeren, mente at dette var typisk for Ågotnes som er spesielt, i den forstand at tettstedet nærmest oppstod på grunn av tilflyttere som fikk jobb på CCB: «Den gang, som nå, har de som flytter dit i dag, lettere å flytte

på seg enn andre; folk er ikke så 'rotfestet' i motsetning til de som flyttet hit til familiens gård. De har høyere *mobilitetslyst*». En av planleggerne fortalte meg i tillegg: «Er de nå bergensere selv om de kommer fra Bergen? Mange av dem var striler for to generasjoner siden, og de som flytter hit i dag, heter allerede Solsvik og Ekerhovd og har stril i blodet! Kanskje er det derfor kulturkonflikten mellom striler og bergensere er lav i dag?»

Hvilke konsekvenser kan mobilitetslyst ha å si for urbaniseringen? Mange av informantene mine som Mariannes familie, hadde stor mobilitetslyst. *Innbygger- og flyttemotivundersøkelse i Fjell* viser at blant de som har bodd i Fjell hele livet, så bor de fleste i enebolig og blant dem igjen har flertallet bygget boligen selv (Respons Analyse 2011: 26). Dette indikerer at etter å ha investert i boligen med eget kroppsarbeid kan mobilitetslysten reduseres. Dermed er boligen (gjerne med tilhørende hage), også en form for primallandskap og «taskscape». Statistikken kan også ha en sammenheng med at det å bygge boligen selv er noe færre gjør i dag. Det kan skyldes både at, som nevnt under dugnad, at færre har håndtverkerkompetanse i dag, i tillegg til at boligmassen gradvis består av flere blokker og rekkehus som ikke er vanlig å oppføre selv. Denne utviklingen vil i så fall forsterke seg fremover i kraft av at fortettingsstrategien innebærer mer blokkbebyggelse. Mobilitetslysten trenger ikke nødvendigvis bli endret radikalt, men betydningen av boligen som taskscape, kan bli mindre.

Hvis påstanden om at de som flytter til Fjell er «tilbakevendte» striler, i betydningen av at kanskje besteforeldrene kom fra Sotra, så vil mange av dem flytte inn i moderne boliger fremfor en slektsgård. I så fall er tilknytningen til Sotra overordnet tilhørigheten til en spesifikk eiendom. Dette vil være et argument for at geografisk tilhørighet endrer karakter; fra eiendom og gård til en utvidet forståelse hvor Sotra, som entitet, er viktigere. Det å flytte til Fjell dreier seg i så fall ikke bare om arbeid, men også om fortiden, i form av historiske familieforhold.

Selv om det er mange familier som bor i eneboliger er dette relevant for urbaniseringen med tanke på at en fortettingsstrategi som går bort fra eneboligregimet. Historisk sett kan vi, hvis denne type komprimerte boligløsninger er normen i de nye urbanseringsprosjektene, si at man har tatt steget tilbake i historien, til tiden med langhus (som det er funnet rester av på Vindenes) hvor alle husets aktiviteter var mer samlet og komprimert. Komprimeringen kan dessuten bli forsterket ved at naboene og nabolaget ikke er sosialt attraktive som gjør kan medføre til at mer tid blir tilbrakt i hjemmet, og ikke ute. Imidlertid kan det være en urban kvalitet at første plassens,

hjemmets kvaliteter, kan bli etablert i nærheten som en del av byen, som jeg skriver under «Valg av bolig og bosted» i del F.

Fig.: nye boliger i Fjell med familier som målgruppe. Kompakte, ofte lite fysiske skiller mellom for eksempel kjøkke og stue (ill: www.finn.no og privat).

Fig.: En ganske representativt inngangsparti i dag, her fra et hjem på strilalandet. Blant de som har dekorert med slike store bokstaver som sees i vinduskarmen, er det vanlig å skrive «Home», siden det engelske ordet er å få kjøpt som ferdige bokstavsett. I dette tilfellet derimot forteller huseieren at hun selv kjøpte bokstavene enkeltvis på en hobbybutikk, malte dem, for så å kunne skrive «Heim». Hun viser dermed et bevisst forhold til bruken av interiøret; også valg av målform, nynorsk, er bevisst (ill.: privat)

OPPSUMMERING DEL E

Flere av disse eksemplene er fra situasjoner som jeg i del B konnoteres med det rurale strilalandet og Fjell: kristenlivet og pitetisme; bevege seg i naturen eller at mange tilflyttere har en tilknytning til CCB og oljeindustrien. Vekst og urbanisering kan på ulike måter spores i alle eksemplene som i at blant mange av de som deltar er det mange tilflyttere. Selv i Liavika var det mange tilflyttere som deltok, men som likevel hadde en tilknytning til stedet gjennom oppvekst eller familie.

Kristenlivet står for svært mye kulturelle aktiviteter, og de aller fleste skjer på åpne møteplasser. De som ikke måtte være kristne er velkomne til å delta, noe også mange gjør i sammenhenger som åpen barnehage. Motivasjonen for at mange kristne er samfunnsengasjement oppgir informantene er bibelsk fundamentert og basert på et sosialetisk imperativ; plikten til å bidra og engasjere seg. Her kan vi spore en kontinuitet av pietismens ideal om ydmykhet og kampen for sosial rettferdighet, og sammenfaller godt med tanken om egalitet. Denne formen for engasjement har en annen kontinuitet enn den jeg observerte i turlaget hvor barnas deltakelse er en forutsetning.

Tilgjengelighet og tilrettelegging er avgjørende for at spesielt det offentlige byrom, «public space» skal kunne fungere som møteplasser. Tilgjengelig kan bety flere ting, materielt og sosialt. Tilgjengelighet handler også om distanse og trygghet. Mariannes frykt for sjøen gjør dette til et mindre tilgjengelig del av naturen og sjøen blir dermed et mindre betydningsfullt element i bydannelsen. Mens for barna og ungdom er tilgjengelighet til skolen eller et fritidstilbud et viktig moment. Det handler ikke bare om distanse, men også at temporal tilgjengelighet, det vil si at det finnes et fritidstilbud som er kveldsåpent. Selv da er det ikke sikkert at dette blir en møteplass som tiltenkt.

I det hele tatt kan kveldsåpne kultur- og fritidstilbud være en urban indikator, i alle fall hvis det er snakk om flere å velge mellom. Tettstedet Ågotnes blir i så måte også urbanisert gjennom økende antall innbyggere, metodistkirken, å ha et kveldsåpent serveringssted og fotballklubb i en høy divisjon. Urbaniseringen kan altså spores flere steder i Fjell, selv om planomfanget for Straumeområdet er de største. Det kan også spores i boligmarkedet som blir en sfære som angår hele Sotra; tilgjengelige boliger er ikke alltid å oppdrive der man primært ønsker og hele Fjell og Sotra bli aktuelle for boligvalg. Men det ligger et ønske i de offentlige boligstrategiene om *egalitet*, en «anti-elite-tankegang», til grunn nettopp ved at «betalingsvake grupper» som en megler kalte det, skal kunne ha tilgang til bolig.

I tillegg til selve fotballspiller blir fotballklubben gjennom barna en møteplass, både for dem selv og de voksne. At nest-Sotra rykker opp er en urban indikator men dette medfører også noen utfordringer, økonomisk som materielt, som blant annet løses på dugnad. I alle eksemplene verdsettes dugnad og er noe som er ønsket skal vedvare. Derfor virker det som et godt offentlig – privat samarbeid er avgjørende for å skape denne langvarig tilhørighet til et sted. Som i forrige kapittel, om work-shop og Bildetangen, kan dette være en tilnærming til dette. Men også det at

ungdommene selv fikk prege Basecamp er en annen måte å gi ansvar og forbinde kroppsarbeid og sted sammen, slik som i Liavika.

F STRAUME SOM BYROM OG STED

Her vil jeg drøfte Straume mer overordnet, litt antropologi av byen. Med hensyn på noen urbane indikatorer vil jeg vise om vi kan si at byen er i ferd med å vokse frem. Gjennom eksemplene i forrige kapittel og gjennom identitetsmarkøren som stril er, kan vi si noe mer om urbaniseringsprosessen.

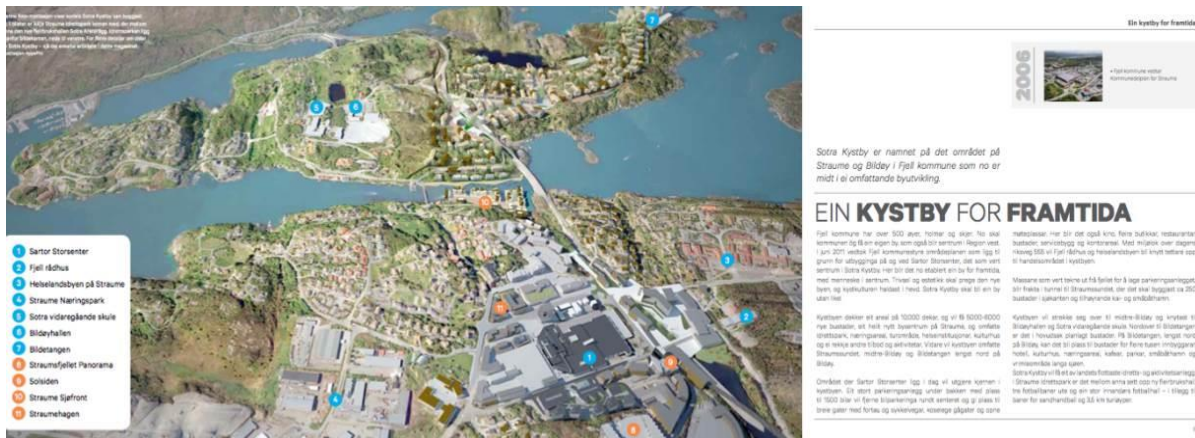

Fig.: Oversikt over Straume og Bildøy som er kjerneområdene for Sotra Kystby. Merk hvordan «fremtiden» fremheves. Tilsvarende prospekter er utstilt og brukt flere steder i det offentlige byrommet (ill.: Sotra Kystby 2013)

VALG AV BOLIG OG BOSTED

I en kommune som har en sterk befolkningsvekst, er det interessant å se på hvilke faktorer som ligger til grunn for valg av bosted og bolig, og hvilke konsekvenser dette kan ha på sikt.

Terskler for boligkjøp

Boligens beliggenhet er viktig, men prisnivået ekskluderer mange fra å kjøpe bolig der man ønsker, som i Marianne sitt tilfelle. Det finnes også andre terskler som jeg selv observerte. Ved et par tilfeller fikk jeg være med et ungt par på boligvisninger, og de kom blant annet over en selveierleilighet fra 80-tallet, i nærheten av Straume. Leiligheten var annonsert som

«seniorleilighet», som blant annet innebar at alle rommene lå i grunnplan og med lett adkomst. Prisantydningen var rimelig, blant annet grunnet leilighetens alder. Da de ankom, spurte megleren snart om de var klar over at det var en seniorleilighet, noe de bekreftet og så for seg noe oppussing og tilpasning. Megleren understreket igjen at dette var en seniorleilighet og dette antagelig ikke noe for dem. Litt overrasket forlot de visningen fortalte at de satt igjen med en følelse av å være uønsket; «det burde da være likegyldig om det er unge eller gamle som ønsker å bo der, så lenge vi kan betale for oss?» sa de. Dette hadde også andre unge opplevd, ble jeg fortalt.

Dette tilfellet understreker for det første behovet for et mangfoldig boligmarked. Tilgang til boligareal i seg selv, er ikke er en god nok indikator for overordnet planlegging. For det første må boligen oppfylle kjøpernes forventninger. For det andre viser dette eksemplet at også selgeren (eller megleren) har visse forventninger til kjøperne. Selgeren vil appellere til bestemte kjøpegrupper, som eldre eller *seniorer*, og kan oppleves som en ekskluderende, sosial terskel for av andre som ønsker å sikre seg en bolig. Denne terskelen forsterkes gjennom boligbygging og markedsføring.

Sen-urbanister og ungdom

Markedsføringen av boliger mot bestemte kjøpergrupper er tydelig. I salgsprospektene for flere av de nye boligprosjektene på Straume er rettes dette særlig mot kategorien seniorer eller «godt voksne», forstått som de over 50 år, uten omsorg for hjemmевærende barn. Leilighetene i Sartorgården, som jeg selv fikk besøke, er eksempler på det nye, urbane tiltenkt seniorene eler eller *sen-urbanistene* som Marianne Villa (2000: 181) kaller det. Sartorgården var tilrettelagt som blant annet innebar at det var heis, alle dører var brede, med ramper over karmene, slik at det

skulle være enkelt å bevege seg med rullestol og rullator. Leilighetene hadde tykke vinduer for å stenge ute støy og den markedsføringen vektla faktorer som «nærhet», «trygt» og «enkelt».

Fig.: Til venstre, klipp fra prospektet «Sutalause»

Straumehagen» (StorBergen Boligbyggelag) hvor nærheten til både dagens og fremtidige tilbud og tjenester på Sotra fremheves som en kvalitet.

Blant gjestene på seniorkafeen var det ulik delte meninger om de nye boligene, fra de kritiske det mer positive. «Meg og min kone synes det er strålende å ha alt like i nærheten. Vi har kvittet oss med den ene bilen også og tar stort sett bussen når vi skal noe,» sa en nylig pensjonert lærer. «Jeg har ikke tid til å stelle en stor ubrukt hage eller tørke støv i et stort hus. Jeg har aldri hatt det så travelt som nå etter jeg ble pensjonist, he he» fortalte en dame. En rullestolbruker var også veldig fornøyd med den utendørs tilretteleggingen som gjorde ankomsten til butikken og Sartor Senter lett: «Leilighetene kan kanskje virke standardiserte og kjedelige, men det synes det er like greit. Oppussing og vedlikehold orker jeg ikke bruke energi på nå,» sa hun.

Det å ha «alt i nærheten» kan konnoteres med det urbane hvor tjenester og store deler av det sosiale livet kan ligge like utenfor leiligheten, slik Straume utvikles. Der Gullestad (1984) skrev om mødre besøkte hverandre i hjemmet, har nå de eldre tatt med seg hjemmet ut. I stedet for å drikke kaffe hjemme vil man drikke kaffe på seniorkafe. Man tar med andre ord førsteplassen ut til tredjeplassene, og grensene mellom disse blir visket ut. Det kan man kalle en *avdomestisering* av hjemmet, og gjelder ikke bare eldre, men andre som vil ha et kafetilbud. Ungdommene som ønsket seg flere kaféer og utesteder, ønsket seg ikke dette nødvendigvis for å få en møteplass, men også for å ha et sted, utenfor hjemmet, for å gjøre aktiviteter som er forbundet med hjemmet, som det å gjøre lekser eller lese, uforstyrret.

Slik barn vil organisere rommene sine, ønsket ungdommene at kaféene skulle ha et preg, eller en identitet. «Det må ikke være en gubbe-pub, men et koselig sted,» som ei jente sa det.

Det å bo tett kan ansees som en historisk kontinuitet og ikke bare som et nytt fenomen. Både nasjonalt og lokalt er det bred politisk forståelse om at urbanisering innebærer at boliger må bygges tettere, *fortetting*, ofte i form av mer leilighetsbaserte boliger i blokkbasert bebyggelse. Å bo tett er ikke noe nytt hverken i Fjell eller på vestlandet. Tidligere ble bebyggelsen på gårdstun gjerne organisert i fellestun, eller *klyngetun*. Det var klynger av bolighus, tett opp i hverandre, og skal ha vært et særskilt vestlandsfenomen, Antall hus på klyngetunene økte gjennom 1500-tallet, og familiene bodde svært tett innpå hverandre. Livet mellom husene kunne nok minne svært mye

om landsbyliv⁶⁶ andre steder i Europa skriver Fyllingsnes (1996: 289⁶⁷). Å bo i klyngetun var rasjonelt med tanke på at denne boformen krevde lite areal, samtidig med at jordteigene var et «lappeteppe» spredt utover.

Foto.: «Havråtunet eller Havretunet er et klyngetun på Osterøy i Hordaland, og et av de siste og best bevarte fellestunene på Vestlandet» (Ill: GEO Bildearkiv).

Da jeg spurte om hva de eldre trodde om de unges oppfatning av urbaniseringen, antok de fleste at de unge «Drømmer nok bare om å flytte til byen», og var utelukkende positive til transformasjonen av Straume. Slike nasjonale forestillinger av «de unge», om hvordan de tiltrekkes av byen slik Larsen (1986) må imidlertid nyanseres. Flere av mine ungdomsinformanter var skeptiske til deler av urbaniseringen hva angikk boligbygging.

Statistisk sett ønsker mange unge voksne i aldersgruppen omtrentlig 19-29 år å ta høyere utdanning, og utgjør derfor en stor utflyttergruppe⁶⁸. Blant de unge informantene mine som ønsket å ta høyere utdanning var det flere som fortsatt ønsket å bo i Fjell. En årsak til at unge er *nødt* til å flytte fra Fjell er mangelen på egnede boliger, som for de unge ofte betyr mindre leiligheter på leiemarkedet. Boligmassen i Fjell er derimot dominert av eneboliger⁶⁹. Jeg erfarte selv at mindre leiligheter var vanskelig å oppdrive, både for leie og kjøp, og det lille som fantes på markedet, var oftest var dyre kjellerleiligheter. «Hva skal vi med hage?», sa en ungdom som gikk siste året på videregående til meg, «en god venn av meg har fagbrev og god jobb på CCB. Han er singel og har ikke planer om familie men vil gjerne kjøpe et sted å bo. Men det finnes jo ikke noe som passer ham». Det samme sa et par av dem som sitter i Ungdommens kommunestyre: «At det skal bli by her på Straume, jo, det er greit nok. Blir bra med kino og sånn, men hvor bygger de

66 Landsby-beskrivelsen av klyngetun har også blitt brukt i offentlig administrasjon. Se for eksempel Fylkesmannen i Sogn og Fjordane «Sluttrapport Prosjekt *Det moderne klyngetun – buplass for fleire enn bønder*», april 2004 – juni 2005. Rapport Nr.10-2005.

67 Eksempel på livet i klyngetun slik Fyllingsnes beskriver det: «Somme tun fekk med tida så mange bygningar at dei såg ut som små landsbyar. Det gjaldt særleg Landro, som hadde opptil 9 bruk midt på 1600-talet. På gardar som Nese, Nordvika og Søre Fjell, der det var 5-7 brukarfamiliar, må det og ha vore liv og røre» (1996: 289).

68 Se Opus Bergen 2011, Respons Analyse 2011.

69 I 2010, utgjorde eneboliger 80% av boligmassen.

boliger eller leiligheter for oss da? Vi er ikke interessert i et stort hus med hage, og de nye leilighetene på Straume er for dyre». Av de som studerte var heller ikke det å flytte til Bergen nødvendigvis et sterkt ønske: «Jeg har bil og kan kjøre til Høgskolen hver dag, som tar meg rundt 20 minutter, vel og merke uten kø. Så skal jeg ut i praksis noen måneder også. Jeg har jo hele mitt sosiale nettverk her, og trenger ikke flytte til byen bare for å studere». En jevnaldrende studerte på universitet, og bodde hos foreldrene sine på Hjelteryggen: «Jeg synes det er hyggelig å bo i kjellerleiligheten, foreløpig i alle fall. Det er jo ikke langt med buss til sentrum og jeg har fått mange nye venner blant de jeg studerer med. Jeg føler meg ikke ekskludert fordi jeg bor her ute». Å spare penger ved å bo hjemme er en viktig faktor for å bli i Fjell, men det sosiale livet har også stor betydning.

Geriatrisk homogenisering

Seniorer kan finansiere en moderne leilighet ved å selge en enebolig og blir en kjøpesterk gruppe. Dette er en nasjonal trend (St.melding nr. 31(2002 – 2003): 39), og som flere av de på seniorkaféen hadde gjort. Interessant er det også at *Flyttemotivsundersøkelsen* (Respons Analyse 2011) viser at eldre ikke er fremmede for å bo urbant. Faktisk kan de være mer villige til dette enn unge⁷⁰. Generelt reflekterer boligprisene at jo lenger unna Straume, jo rimeligere, og dermed attraktive for unge i etablererfasen. Selv med god økonomi, er mangelen på passende sentralt plasserte boliger for unge uten familie, en sosial terskel siden hus med eplehager ikke er ønskelig. Ser vi en trend av det jeg vil kalle *geriatrisk homogenisering* av Straume, altså at seniorer dominerer de lokale beboerne? Det vil i så fall være det motsatte av et mer mangfoldig Straume og et anti-urbant fenomen.

Tjora m.fl. (2012) peker på at kombinasjonen av urbane elementer, også må være en *harmonisk* kombinasjon. Kan vi i forlengelsen av en geriatrisk homogenisering ser det motsatte og en *age-contesting* av byrommet, altså at forskjellige aldersgrupper kommer i konflikt med hverandre? Eksempelvis nevnte en familiefar i Betesda at han var positiv til mer liv på Straume på kveldstid, men undret seg: «Lurer på om det blir som i Lyngdal, der jeg er fra. Mange eldre har flyttet til sentrum i nye seniorleiligheter. Like ved ligger kulturhuset med alkoholserving. Der kan det naturlig nok bli noe støy, og det har visst skjedd at de eldre har kommet ut til gjestene og «hysjet» på dem. Det går jo ikke i en by».

70 I Respons Analyse sin flyttemotivsundersøkelsen svarer 22 % av de over 60 år som bor i landlige områder i dag at de ønsker å bo i mer sentrale områder om 10 - 15 år. Det er litt høyere andel enn for de under 30 år som bor i landlige områder, hvor 20 % å flytte til mer sentrale områder (2011: 64).

Det er et uttalt mål å tilføre Straume mer heterogenitet og mangfold, som også betyr aldersmessig mangfold (Fjell kommune 2014). Selv om et homogent sted i utgangspunktet kan virke mindre konfliktfylt, er heterogenitet nødvendig for å oppnå målet om mangfold. «Age-contesting» kan kanskje oppstå lettere i et aldersmessig homogent bomiljø. Da kan «utenforstående», altså yngre eller de som utgjør gatelivet i sene kveldstimer, bli sett på som utenforstående. Kanskje var det dette meglere også hadde i bakhodet i møtet med det unge paret; unge og barnefamilier var ikke ønskelig akkurat der. Skal Straume bli mangfoldig er et flergenerasjons-byrom nødvendig, som må reflekteres i boligstruktur. Et mer differensiert boligtilbud er en stor utfordring ved befolkningsveksten, og omtales i flere fagrapporter lokalt og nasjonalt⁷¹. Det er behov for flere tusen nye boliger i Bergensregionen og Fjell de neste årene⁷². Dette er betydelig tall og Fjell prøver å bevare dette gjennom blant annet Sotra Kystby. Det skal etter planene legges til rette for å bygge både flere mindre boenheter, og boenheter i forskjellige prisklasser. En utfordring kan bli at komplekse, sosiale bylivet må også bli et harmonisk byliv.

Fremtiden og forventninger

Byen og urbanisering består også av *temporale møter*. Fortiden spiller allerede en stor rolle, både materielt og sosialt, for eksempel i form av historier. Som jeg nevnte innledningsvis vil jeg argumentere for at *fremtiden* er vesentlig temporal dimensjon. Fremtiden preger nåtiden, og er noe som folk forholder seg til allerede i dag (Greaker 2014), både økonomisk og sosialt. Som avsnittet om dugnad, drives det et lignende aktivt «primallandskapsarbeid» slik Measham (2006) beskriver det, opp mot barn for å gi dem en tilknytning til Straume og den nye Kystbyen. I forbindelse med åpningen av et av byggetrinnene ble det gravd ned en «tidskapsel»; en vanntett, beholder som inneholdt barnetegninger med tema «fremtiden». Kapselen ble gravd ned på den nye Sotraplassen og skal graves opp igjen om 25 år for å se om barnas fremtidsvisjoner har slått til. På den måten plantes bokstavelig talt både tilhørighet og forventninger. Store deler av de barnas livsløp får slik en materiell tilknytning til byrommet i dag og mange år fremover. Følelsen av «Dette har jeg vært med på. Dette er mitt,» kan gi tilhørighet og fylle byrommet med mening over tid. Dette er et godt eksempel på dannelsen av primallandskap, slik Measham forstår det, siden dette også innebærer aktiviteter og kulturelle arrangement for barn som skal gi «a sense of community and sense of belonging» (2006: 433). Lik økonomiske investeringer gjøres med forventning om avkastning i fremtiden, er dette en form for sosial investering. Avkastningen er en

71 Stortingsmelding nr. 31(2002 - 2003), Opus Bergen 2011, Fjell kommune 2014

72 For Bergensregionen tilsvarer dette 2800 nye boenheter hvert år. Spesielt enslige og par uten barn er de som vil ha det største behovet for nye boliger fremover, nærmere bestemt ca. 32000 boenheter frem mot 2035 (Hordaland fylkeskommune 2015b). På Straume, Ågotnes og Bildøy legger de kommunale planene til grunn bygging av 6000 nye boliger (Fjell kommune 2014).

fremtidig tilhørighet og i forlengelsen av dette, lysten til å forvalte primallandsskapet, i dette tilfellet byrommet på Straume, med omhu, slik som i Liavika.

Fig.: Ulike arrangementer for å markere fremdriften av Sotra Kystby. En «tidskapsel», med skolebarnas tegninger graves ned og blir i anledningen fotografert av pressen. Barna blir på ulike vis involvert involvert og invitert til arrangementer. Oordføreren, Eli Berland avduker et av de nye kunstverkene «Konglo» (i midten) (Ill.: privat)

Fremtiden er en viktig temporal dimensjon, også i form av *økonomiske forventninger*⁷³.

Utvidelsen av Sartor senter og utbyggingen av Sotra Kystby er delvis grunnet i forventninger om økonomisk avkastning. Kommunen selv har gjort eiendomssinvesteringer ved å kjøpe opp rimelige tomter for flere år siden, for planlagt bruk senere og som i dag er verdifulle og skal brukes til blant annet Helselandsbyen. Dette gjelder også privatøkonomisk. Mange kjøper bolig med forventning om at denne vil stige i verdi i fremtiden. Denne forventningen er i seg selv pris-eskalerende i budrunder, men også boligens potensiale blir prissatt i dag. Den ene familien jeg besøkte et par ganger var klare på at selv om de skulle flytte på seg, var det uansett en investering og økonomisk sikkerhet i å ha kjøpt bolig som kunne selges med gevinst. Nettopp en slik gevinst er det sen-urbanistene som nyter godt av og gjør det mulig for dem å flytte mer sentralt.

Statistiske prognoser er en annen type forventninger, og som er en vesentlig grunnleggende årsak bak urbaniseringsplanene og Sotra Kystby. Demografiske prognoser kan få store konsekvenser for lokal skolestruktur eller eldreomsorg. Under feltarbeidet holdt kommunen på en omfattende omstrukturering av skoletilbudet. At skoler blir foreslått nedlagt, er en forventning som igjen påvirker boligmarkedet og mobilitetslyst. Når prognoser viser de eksisterende ungdomsskolene vil være for små til å kunne ta i mot ungdomskullene om 6-7 år, kan dette påvirke kommende foreldres valg av bosted. En informant fortalte meg at da det ble snakk om å bygge nye

⁷³ Strengt tatt er hele verdens aksjemarked et rent «forventningsmarked». Forventes en etterspørsel stiger verdiene, uten at noen reell verdiøkning har skjedd.

Tranevågen ungdomsskole, steg boligprisene på Ågotnes, siden «nærhet til ny skole» fikk en markedsverdi.

Sotra Kystby handler ikke bare om å kontrollere byutvikling spatialt; det handler også om å kontrollere noe temporalt. Utvalgte symboler, som vises i prospektene, er laget for å og noen kontrollerte forventninger til fremtiden. Også fortiden kontrolleres i Sotra Kystby gjennom å bruke utvalgte stilresymboler i det offentlige byrommet, som jeg skriver i et følgende avsnitt.

DET MANGFOLDIGE BYROM

Sartor Senter dominerer byrommet på Straume. Noe av det først som slo meg var hvor mye sosialt liv det som er inne på senteret: barn løpende omkring, mødre rusler med barnevogn og i et større vrimleområde under et høyt glasstak skjer «det tilfeldige møtet» mellom bekjente. På en scene kunne det være underholdning. På galleriet kunne det stå ungdommer å spise noe som var kjøpte på en av hurtigmatdiskene og lydbildet bestod av en vrimmel av menneskestemmer, i alle aldre, i alle slags rytmer, enten på farten med mobiltelefonen på øret eller i handa for å skrive en melding, eller sittende i ro på sushi-restauranten. Her er det offentlig servicetilbud som lege og bibliotek, og de eldre har sin egen møteplass, seniorkaféen. Fjell folkeboksamling ligger også her inne, som i tillegg til å være et sted for å låne bøker, musikk og tidsskrifter, også er en møteplass hvor det er fullt mulig å sette seg ned med en avis eller bok i en sofa, uten å låne noe. Det er til og med mulig å kjøpe en kopp kaffe eller låne fiskestenger og redningsvester. De innendørs «gatene» er som gater ellers, åpne for allmennhetens frie ferdsel, hvor det er mulig å oppholde seg uten å måtte kjøpe noe, og bare betrakte bylivet. Inne på Sartor senter var det altså mye som indikerete urbant liv, uavhengig av den kommersielle handelen. Resten av Straume derimot, utenfor senterveggene, opplevdes ikke som like livlig eller attraktivt.

Dette er i ferd med å endres, for Straume skal gjennom Sotra Kystby bli noe mer enn bare et kjøpesenter: Det eksisterende senterbygget skal «splittes opp» og gateparkering skal fjernes: «Gater og plasser skal ha ei utforming og 'maskevidde' som sikrar god tilgang for alle brukarar og god balanse mellom bygd og ubygd areal. [...] Det skal etablerast eit sentralt byrom, med eit samanhengande gategolv av særst høg kvalitet, som eit vakkert og samlande byrom og med god tilknytning til andre plassar» (Fjell kommune 2006:10). Nå handler det om å flytte det urbane livet utendørs, igjen. Med «igjen» sikter jeg til hvordan strilen møtte byen utendørs, på Torget i Bergen. Torghandel og torgliv er et urbant fenomen, og er en historisk kontinuitet i mange av

verdens byer. Under feltarbeidet ble deler av senterområdet transformert, og det ble blant annet satt opp nye utendørs salgsboder og etablert et julemarked. Det ble også etablert nye kafé- og spisetilbud på gateplan, som også er indikatorer på det urbane liv.

Fig.: I en passasje henger det informasjonsplakater og illustrasjoner om hvordan Sotra Kystby skal bli en dag. Prospektene ser idylliske ut, med solskinn, smilende mennesker og med futuristiske bygninger og bybanen inntegnet. I disse «gatene» kan barn ferdes tryggere enn utenfor, og betrakte prospekter av den fremtidige kystbyen. Torget er på vei utendørs igjen (midten). Merk kinotilbudet, «SF», som har dukket opp. Her er også boder for barneklær og kosmetikk gjort klart. Det ble arrangert et utendørs julemarked her for første gang, so kunne minne om markeder i andre europeiske byer. Til høyre er «Anderhagen», ett av flere nyoppførte leilighetskompleks (ill.: privat).

Barnas byrom

De ulike relasjonene som bylivet består av, har blitt belyst av antropologer for eksempel gjennom å se på kjønnsdeling, gjengmiljø, minoriteter og så videre. Barn har også egne relasjoner og kan danne sine egne byer, på tvers av de voksne sin by.

Både under feltarbeidet og ellers har det skjedd at Oskar plutselig har sagt «Hei!» til voksne og barn som for meg har vært helt fremmede. Så viser det seg at han kjenner igjen et barn fra barnehagen, eller en voksen som «det er jo mammaen til Kaja». I et annet tilfelle, da jeg var på vei opp til et hus ved Straume, lekte en gjeng med barn i 9-10-årsalderen i hagen til nabohuset. Barna var raske med å informere meg, før jeg kom til inngangsdøren, at de som bodde der ikke var hjemme. De kunne også fortelle meg når de dro avgårde og med hvem., til tross for at ingen av barna bodde i det aktuelle huset.

En mor med tvillinger i tidlig tenåringsalder, en gutt og en jente, fortalte hvor god sosial oversikt hun selv fikk, gjennom dem: «Når de nå har begynt å få kjærester og slikt, er det helt genialt med en av hvert kjønn: når gutten er sammen med en jente, kjenner datteren min mange av jentene og

venninnekretsen til kjæresten hans. Og motsatt. De kan begge fortelle meg litt om hva slags venner den andre omgås, når jeg blir for nysgjerrig».

Barn og voksne kan ha det fysiske byrommet til felles men har helt andre typer minner, rytmer og relasjoner. Den sosiale konstruksjon av byen kan skje på generasjonsdelte nivå. Ut i fra hvordan Massey (2005) definerer byrommet er dette logisk: barn beveger seg i et annet tempo, til andre tider på døgnet. Barn bruker transporterer seg på andre måter, som for eksempel det å sykle i stedet for å kjøre egen bil. Slik voksne i urbane, tette, bomiljø kan ha kontroll gjennom både innsyn, lyder og sladder, kan også barna på samme måte ha sin type sosial kontroll og oversikt. Der voksne bruker bussterminalen for korte opphold, kan ungdom benytte den samme plassen for sosial interaksjon en hel kveld. Dette gjelder også for ungdom, som er ute til andre tider og steder enn de voksne.

Barnas by kan være delvis adskilt fra de voksnes, oftest i harmoni, og noen ganger i konflikt. Et fysisk eksempel på en slik konflikt kan være da Oskar og noen andre barn lekte på en helt ny lekeplass i Fjell. Lekeapparatene viste seg å være designet slik at barn under 3 år hadde store problemer med å klatre og komme seg opp i dem. De barna som var store nok, kjedet seg fort siden lekeapparatet ellers var enkelt med en liten rusjebane. Her har «de voksne» laget et byrom som ikke helt stemmer med barnas preferanser. Konflikter kan også være i form av interessekonflikt; der de voksne opplever fare, for eksempel at barn kan drukne i sjøen, opplever barna et rom for lek.

Byrytmer

Levd liv foregår i forskjellige rytmer. «City rhythms», eller *byrytmer*, som Allen kaller det (1999). I byen er dette en miks av mange forskjellige rytmer, i form av aktiviteter, lyder og bevegelser som fyller byrommet med liv. Også i rurale kontekster finnes slike rytmer, men forskjellen er at i byen er det en større *mengde* av disse rytmene og at de er å finne gjennom større deler hele. Allen eksemplifiserer med at byrytmer kan bestå av kulturaktiviteter på kveldstid, torghandel, bussavganger, skoleelever, anleggsarbeid og fritidsaktiviteter preger alle steder med sine rytmer. I åpen barnehage møttes norske og globale rytmer hvor noen av innvandrerforeldrene prøvde å tilpasse seg norske døgnrytmer og tidspunkter for aktiviteter. I forlengelsen av det jeg skrev under geriatrisk homogenisering, kan også byrytmer bli homogenisert og komme i konflikt med hverandre. Hvis de fastboende så å si går til sengs kl åtte hver kveld, er dette en rytmisk homogenisering. Men dette komme i konflikt med de som vil bruke byrommet og fylle det med

rytmer i etterkant. Fravær av rytmer vil nærme seg et «dødt rom», og fravær av rytmer vil være en anti-urban indikator. Rytmask homogenisering kan også virke sosialt ekskluderende i en by i vekst som skal være åpen for andre livs- og døgnrytmer, enten det kan dreier enkeltbeboere eller et nye spisesteder med skjenking.

Urbant territorium og transport

Therese, som jeg traff på Myldredagen, fortalte om at mannen hennes ble bedre kjent med kollegaene på jobben på CCB enn naboene. «Han trives i jobben, og kollegaene finner av og til på noe sosialt, som å bowle,» forteller hun «men han har jo spilt tennis i alle år, og liker det svært godt. Da vi flyttet hit, ble han overrasket over at 'ingen' spilte tennis. Det er ingen baner her, så han kjører på treninger i Bergen, som er omtrent 3 mil, en vei». Da jeg spurte noen ungdommer de regnet som attraktive svarte nær sagt alle tredje plasser som kaféer, kino og treningssentre. Dette sier noe om hvordan *urbant territorium* (Tjora m.fl 2012: 108) kan fungere.

Sett i lys av de unge ensliges ønske for mindre boenheter i forrige avsnitt, så indikerer det at selv om behov for boareal er mindre sammenliknet med en barnefamilie så har de alle et *sosialt arealbehov*, eller territorium. Måten urbant territorium blir brukt på er også med på å viske ut grensene mellom første og tredje plasser. Jeg har nevnt eksempler som seniorkafé og Basecamp, men dette kan også gjelde mange andre tilfeller. For eksempel forteller de unge at de gjerne kan gå på kafé eller biblioteket for «å gjøre lekser». Behovet er altså ikke nødvendigvis å treffe noen, men å ta med seg aktiviteter fra hjemmet, første plassen, til en tredje plass.

Dette henger tett sammen med tilgjengelighet og transportmuligheter. Mange av ungdommene bruker tredje plasser som Basecamp, i «transit», i mellom for eksempel mellom skole og fotballtrening. Da er de avhengige av at der mulig med god transport mellom mellom hjem og de andre møteplassene, morgne og kveld. Åpen barnehage er også en mellomting mellom første- og tredje plass, og her er transportbehovene veldig synlige. Spesielt blant innvandrerkvinnene var det flere som ikke hadde førerkort og var avhengig av buss for å kunne benytte seg av tilbudet. Som Aasa sa så var det merkbart flere som benyttet seg av åpen barnehage da de flyttet til Straume, noe som gjør tilgjengeligheten med buss bedre for flere, siden kollektivterminalen ligger like ved med bussforbindelser til de fleste steder i Fjell. Geografene Knox og Pinch (2010: 191) poengterer hvordan at et velfungerende kollektivsystem er viktig for ikke å isolere grupper, et syn

jeg vil støtte meg på. Som eksempelvis åpen barnehage viser, så vil et godt kollektivtilbud øke tilgjengeligheten til en møteplass, for alle. Dermed blir det potensielle, urbane territoriet for den enkelte, større. Med tilgang til flere møteplasser følger flere valgmuligheter. Et godt kollektivtilbud er viktig for å bevare egalitet og at byrommet blir tilgjengelig for alle, ikke bare for de med bil og førerkort. Slik kan man unngå en form for negativ «divided» eller «contested urban space».

Det er busstilbud nesten overalt, også langt ute i distriktet, men et mer omfattende kollektivtilbud, som hyppige avganger, store deler av døgnet, er et urbant fenomen. Mer trafikk og er større kollektivtilbud er en form for urban intensitet som definitivt Fjell har vært utsatt for de siste årene. Den økende rushtrafikken og køene på Sotrabroa viser det tydelig. I forlengelsen av debatten om å bygge et nytt Sotrasamband, er det politikere og utbyggere som også ønsker at bybanen i Bergen skal bygges ut til Fjell: «Dess fleire innbyggjarar som bur tett samla i Sotra Kystby, dess betre vil kollektivtilbudet bli. Det er ikkje utenkelig at kystbyen i framtida kan skape grunnlag for ein bybane heilt ut til vår region» (Sotra Kystby 2013: side 18).

En faktor mange veldig mange trakk frem som flyttemotiv var køene over Sotrabroa i rushtiden. Årsakene er blant annet grunnet i en historisk, ønsket byspredning, som jeg pekte på i del B, i tillegg til raskt, økende befolkning. Urbaniseringsplanene, som fortettingsstrategi og nytt Sotrasamband, er delvis på transportutfordringene.

Å unngå å stå i kø, var for mange en sterkt medvirkende faktor til at de ville flytte til Fjell når de først hadde fått seg jobb der. Uansett om man reiste med buss eller egen bil, var det en stressende å ikke vite om man fra dag til dag ikke visste om man kom til å bruke tjue minutter, eller en drøy time, på samme reise. For småbarnsforeldre var det spesielt kritisk om man for eksempel skulle rekke å hente i barnehage. Jeg erfarte selv hvor frustrerende rushtrafikken kunne være, og ved flere tilfeller under feltarbeidet ble broen stengt på grunn av trafikkuhell. *Uforutsigbar* var med andre ord sterkt uønsket. Svært mange sa som Marianne at lei av rushtidskøen, og uforutsigbarheten dette skapte for arbeidsdagen, og var en viktig årsak til at de flyttet til Fjell. Selv om de i noen tilfeller bodde lengre unna jobben, målt i kilometer, var tidsbruken kanskje kortere, og i alle fall mer forutsigbar og akseptabelt. Dette har også med «nærhet» å gjøre.

Sotrabroa fikk etter min mening større betydning for Fjell, enn veibygging og økende privatbilhold i seg selv.

For det første skjøt den bilbaserte forstadsbyggingen for alvor fart, med byggefeltet Hjelteryggen, like over broen, som en direkte konsekvens. «Jobbe i byen, bo på landet» i følge Erik nærmest, et slagord for Fjell, og frem til i dag har pendlervirksomheten til Bergen og fastlandet holdt seg høyt. Derfor kan vi si at Fjell har vært en *bygdeforstad*, altså et område utenfor bygrensen, dominert av boliger og hvor det for Fjell sitt tilfelle har vært rurale kvaliteter, og forestillingene om «bygda» og «landet» som har blitt fremhevet som positive kvaliteter. Både sosialt og infrastrukturmessig ble det tilrettelagt for bilbruk, som både garasjene de store parkeringsarealene på Straume er tegn på.

Den andre store konsekvensen Sotrabraua fikk var, sammen med økende privatbilbruk, at det økonomiske grunnlaget for Sartor senter ble lagt. Senteret åpnet i 1978 og lå der veiene møttes, på Straume midt på Litle Sotra - «midt i leia» - på vei mot broen og byen. Også administrativt fikk dette konsekvenser og mye offentlig virksomhet og handel ble flyttet til Straume de neste årene. I 1989 åpnet det nye rådhuset på Straume, og årene etter fulgte flere andre sentrale institusjoner som bank og lensmannskontor og Foldnes kyrkje. Alt «... som eit resultat av folkeveksten på Litlesotra og framveksten av senterområdet på Straume» skriver lokalhistorikeren Halvor Skurtveit (2008: 323).

Fig.: til venstre er Sotrabraua, sett fra Fjell. Trafikken er høy stort sett hele døgnet og det er lange køer i rushtiden. Det er ingen annen fastlandsforbindelse utenom et mindre ferjesamband, ca. 24 km lenger sør, mellom Klokkarvik i Sund kommune og Hjellestad, sør i Bergen. Broforbindelsen har to smale kjørefelt, og svært sårbar overfor trafikkuhell, som skjer relativt ofte og broen må stenges. Til høyre sees noe av byggefeltet Hjelteryggen, sett fra broen. Merk det svært smale fortauet på broen (ill.: privat).

For både unge og eldre er nærhet et stikkord. Nærhet har to dimensjoner, temporalt og spatialt. Sen-urbanistene legger vekt på, så er nærhet noe spatialt, som betyr at møteplassene deres ligger innen en *akseptabel* fysisk distanse, som for dem kanskje er noen hundre meter. På en måte kan man argumentere for at nærhet for de unge også er noe spatialt, bare at de har en høyere aksept for rekkevidde. Det kan jeg være riktig, men dette kan også betraktes temporalt, som i at

akseptabel distanse måles i akseptabel tidsbruk. For hun som studerte juss var 20 minutter en akseptabel tid å bruke til studieplassen. En annen som studerte og kjørte til høgskolen sa at han også kunne parkere bilen i et parkeringshus og reise kollektivt med buss og bybanen. Distansen er den samme, men det ville medføre en betydelig høyere tidsbruk, som han sa. Nærhet som noe temporalt er med andre knyttet til akseptabel tidsbruk. For han som spilte tennis var tiden til å kjøre 30 kilometer akseptabelt.

Urbant territorium har ikke nødvendigvis noe med geografisk avstand å gjøre. Tvert om så kan kortere geografisk avstand vedlikeholde eller til og med utvide territoriet. For sen-urbanistene var «nærheten» til alt det Straume kan by på, av servicetilbud, butikker og praktiske ting, høyt verdsatt. For dem var det viktig å slippe å reise så mye i hverdagen og være avhengig av bil, siden helsen kunne svikte og de kunne miste retten til førerkort. Med «alt i nærheten» ville tilgjengeligheten til møteplassen og byrommet fortsatt være intakt og i noen tilfeller vil kanskje deres urbane territorium bli utvidet. En eldre dame hadde aldri kunnet benytte seg av et treningstilbud for eldre siden det ikke passet med hverken arbeidstider eller busser, men nå som hun bodde på Straume var det lettere å benytte seg av et slikt tilbud. På Straume er det også knappe 20 minutter med buss eller bil til Bergen og bylivet der.

Ungdomskriminalitet

Følelsen av trygghet oppgis er en opplevd positiv kvalitet ved Fjell. Nær samtlige av informantene påstår det, men trygghet blir også brukt større sammenhenger, som i markesføringen av boliger, som jeg viste i forrige avsnitt. Nærhet og trygghet reflekteres også i boligmarkedet og blir økonomiske prisdrivende dimensjoner; «Nær skole, butikk og barnehage. Trygge og barnevennlige omgivelser» er vanlige formuleringer i boligannonse og prisantydningen blir skrudd opp. Hva når denne tryggheten blir truet av kriminalitet? Ofte kan urbaniseringen eller «byen» assosieres med kriminalitet. På Straume har utviklingen gått motsatt vei.

For få år siden var ungdomsrelatert kriminalitet ansett som et stort problem på Straume-området. Mange, blant dem Henrik husket godt situasjonen for få år siden: «Det var mye ungdommer som hang rundt nede på bussterminalen. Det var ikke bra. De stod der og drakk og røykte og unge jenter solgte seg for sigaretter. Det var altfor mye rus der uten voksne, og ingen kontroll. Faktisk så var det mange som var redde for å gå nede på terminalområdet på kveldene. Mange av de som hang der, drev rundt inne på senteret på dagtid også, uten å ha noe fornuftig å ta seg til. De skulle

bare stjele og naske, og det ble et stort problem etterhvert». Informanter i senterledelsen bekrefter dette: «Ja, derfor ble det satt i gang en rekke forebyggende tiltak med både natteravner og voksenkontakter, vekterne våre sammen med butikkeierne ble kurset i konflikthåndtering og Basecamp ble etablert i tillegg til ungdomsmøtene i menigheten her. Alt dette til sammen har uten tvil vært med på gjøre tilstanden bedre. Nå er det til og med en som tidligere var notorisk nasker som selv er vekter. Flink er han også og har et fantastisk forhold til ungdommene i dag. Han kunne blitt strafferettslig forfulgt, men gjennom spesialprosjekter og dialogmøter fikk han nye muligheter. I dag blir ikke de unge ungdommer sendt rett til politiet. Da kommer de jo bare tilbake. Nei, vi satser på dialog i samarbeid med en rekke andre, inkludert kristne organisasjoner.»

Problemet har ikke vært å fylle Straume med sosialt liv, men kriminalitet kan sies å være *uønsket* sosialt liv. Imidlertid kan politiet bekrefte at kriminaliteten i Straume-området har gått signifikant ned (se figur). En av dem som har jobbet med dette i politiet peker blant annet på det gode samarbeidet politiet har hatt mellom dem, senterledelsen og det kristne organisasjonslivet. Basecamp er et resultat av dette hvor både Den norske kirke og senteret er en del av prosjektledelsen. Den sentrale plasseringen, midt i kjøpesenteret, blir av alle pekt på som en forutsetning for at det fungerer.

HORDALAND POLITIDISTRIKT

Barne og ungdomskriminalitet

Saker mot barn og unge	2010	2011	2012	2013	2014	Totalt	
Under 15 år	Kvinne	29	20	14	10	8	81
	Mann	43	42	40	22	38	185
	Totalt	72	62	54	32	46	266
	Kvinneandel	40%	32%	26%	31%	17%	30%
15 -18 år	Kvinne	69	40	30	21	23	183
	Mann	165	151	141	89	121	667
	Totalt	234	191	171	110	144	850
	Kvinneandel	29%	21%	18%	19%	16%	22%

SOTRA, ASKØY OG ØYGARDE LENSMANNSDISTRIKT 26.02.2015 • Side 7

Fig.: statistikk som viser nedgang lokal ungdomskriminalitet, som var konsentrert rundt Straume-området (ill. Sotra og Askøy lensmannskontor 2015).

Også Betesda-menigheten blir pekt som en viktig aktør som har bidratt til et byrom med mindre kriminalitet.

Henrik er overbevist om at Betesda sine ungdomsmøter på fredagene, midt på Straume, er kriminalitetsforebyggende og har gitt ungdommene «... et sted å gå til. Bare tilstedeværelsen av flere edru ungdommer i området på kveldstid, kan i seg selv virke forebyggende» mener han. Selv opplevde jeg aldri berusede ungdommer på ungdomsmøtene, og det virket som om det var sjeldent at fulle ungdommer oppholdt seg på Straume over lengre tid.

Som jeg viste til i del B, er stilen en helt sentral identitetsmarkør i Fjell. Stril har ikke blitt fortrent av urbane impulser, tvert om så synes det som om strilen blir brukt fremhevet både i kulturlivet og i nye sammenhenger på en svært bevisst måte. Bruken av strilesymboler og fortiden er en del av urbaniseringen og utformingen av det nye byrommet, både materielt, økonomisk og kulturelt.

[«Strilapylso» – besøk på elevbedriftsmesse](#)

På Bildøy ligger Sotra Vidaregåande Skule som jeg besøkte i forbindelse med en konferanse som det lokale næringslivsrådet arrangerte. Sotra Vidaregåande Skule tilbyr flere yrkesfaglige utdanningsprogram, som elektrofag, design- og håndverk, restaurant- og matfag, og teknikk- og industriell produksjon. Gjennom utdanningsforløpet kan elevene starte elev- eller ungdomsbedrifter, hvor hovedpoenget er å lære seg om etablering og å være selvstendig næringsdrivende. Elevene må stå for alt selv, fra forretningsidé til oppstart, drift og planlagt avvikling.

I forbindelse med denne konferanse var det arrangert en messe hvor elevbedriftene viste seg frem, og hvor jeg opplevde hvordan strilen kunne bli forstått av elevene, gjennom bedriften deres:

I kantinen, som for dagen er omgjort til et messeområde for elevbedrifter, er det stands, elektriske installasjoner, sammen med matlukt. Her presenteres det ting som en fartsmåler, import av en industriartikkel samt «Strilapylso» som det står på en stands. Det er en elevbedrift som produserer hjemmelagede pølser og jeg spør elevene hvorfor de har valgt seg dette bedriftsnavnet. «Jo, vi kunne jo ikke kalle oss ‘Sotra-slabben’, ha ha ha!», sier han ene i kokkeklærne mens en annen supplerer: «Det var det de kalte seg i fjor, så vi var nødt til å finne et nytt navn». Jeg spør om pølsenavnet er begrunnet i at de bruker lokale oppskrifter eller ingredienser, som for eksempel kjøtt fra en lokal leverandør? «Nei ikke det hele tatt», svarer jenta, «vi bruker halal-kjøtt og hvitløk». I mens jeg blir tilbydd en krydret og grov smaksprøve slår det meg elevene ikke snakker typisk «strila-mål», så jeg spør om de kaller pølsen «Strilapylso» fordi elevene, mot formodning, er fra Sotra? «He he, nei. Jeg er fra Odda!» sier han ene, «og jeg er fra byen,» svarer ei jente.

Tredjemann svarer at han «... strengt tatt er fra Sund!». Jenta sier: «Nja, nei, men du vet. Vi bor jo her ute. Så, her ute blir vi sånn stril. Sant? Det er jo logisk».

«Å gjera stril ta seg»

Episoden fra elevbedriftsmessen viser at det å være identitetsmarkøren stril kan bli brukt om et produkt, som har liten tradisjonell tilknytning til strilalandet. Med navnet «Strilapylso» ville jeg først antatt at matproduktet hadde vært basert på sjømat eller lokale oppskrifter og ingredienser. At elevene omtaler seg selv som at de «blir vi sånn stril» ved å bo der ute, viser at geografisk tilstedeværelse er med på å avgjøre om man er stril eller ikke. De som bor på strilalandet snakker tradisjonelt *strilamål*, og tidligere kunne man skille strilen fra bymannen på dialekten. Blant mine unge informanter var det fortsatt mange som holdt i hevd en rekke distinktive trekk ved striledialekt⁷⁴, men de fleste av disse bodde ikke i Fjell men i nabokommunene Sund eller Øygarden. Bergensdialekten har over tid spredt seg, også til strilalandet⁷⁵. I Straumeområdet og i store deler ellers i Fjell, snakket de aller fleste, unge og gamle, med den bergenske skarre-R-en, og det var vanskelig å høre på dialekten om de var oppvokst i Bergen eller Fjell. En slik urban dialektpåvirkning, kombinert med mye tilflytting fra Bergen, gjør dialekt vanskelig å bruke som et distinkt skille mellom strilen fra bymannen, eller for å snu på det; noe annet enn dialekten forener, eller «gjør» noen til striler. På spørsmål om hva informantene forbinder med å være stril i dag, var noen utvalgte svar:

«Vi er mer stolt av striler i dag», kvinne i 50-årene.

«Når jeg tenker på stril tenker jeg på noe 'harry', som drikking og råning med gatebiler og som drar til byen i helgene for å sloss», kvinne, 20 år.

«Jeg vil peke på nøkternhet som noe som ligger i strileblodet. Man kommer jo egentlig fra fattige kår. Sånn egentlig, men tja, ikke fattige i dag selvsagt», mann ca. 70 år.

«Nøkternhet kombinert med arbeidssomhet. Det å være i arbeid, å gjøre noe fornuftig, vil jeg si er et typisk karaktertrekk», mann i 60-årene.

«Selvhjulpen, klare seg selv», mann i 50-årene.

«Å være dritkristen! Derfor ville jeg ikke bo der lengre» kvinne 32 år.

Det interessante her er det pekes på holdninger og normer og lite på familie og fødested. Dette utelukker altså ikke at tilflyttere kan bli striler. Mange av informantene, også innvandrere fra

74 «Noen kjenneteikn: Infinitivsform: a-infinitiv. Nektingsadverb: ikkje. R-lyden: rulle-r Såkalla skarre-r er etter kvart vorten vanleg også - særleg i den yngre generasjonen. Ikke tjukk 'L'.» (fra www.wikipedia.no)

75 Se for eksempel *Ytre arna - fra strilemål til Bergensk en generasjon* (Doublet 2014): www.folk.uib.no/hnohs/DEP/Omtalar/Doublet,%20Rosa,%20Ytre%20Arna%20-%20Fra%20strilemal%20til%20bergensk%20pa%20en%20generasjon.pdf

utlandet, sa gjerne: «Vi har flyttet ut hit og gjort stril av oss». Ved et annet tilfelle hørte jeg en predikant, født og oppvokst i Fjell, under et møte først si «Jeg er skikkelig stril,» for litt senere i preken å si «ikke sett meg på en båt. Jeg har ikke filla greie på båt eller navigasjon og det å finne frem på sjøen».

«Gård og fiske», eller det rurale landbruket er ikke lenger noe som er distinkt fra Bergen. Man kan ta på seg identitetsmarkøren stril uten å ha bestemte familiære bånd, religiøse preferanser eller jordeierskap. Stril kan sees på som en identitetsmarkør som ivaretar egalitetsprinsippet. Stril er noe allment tilgjengelig for de som har bosatt seg i Fjell. Å bli stril betyr ikke at man automatisk blir inkludert i sosiale nettverk, noe både Marianne og Cecilie er eksempler på. De som «har gjort stril» av seg må likevel selv finne venner og sosiale nettverk. Selv om det ikke automatisk følger noen sosiale goder med markøren, kan den lave terskelen ved å bli stril, være et første lite steg på sosial anerkjennelse for tilflyttere. Det kreves få, om noen, uformelle kvalifikasjoner, for eksempel kunnskap om sjøliv og fiske. Det er ikke engang nødvendig å snakke strilamål. «Stril» har blitt noe mer allment tilgjengelig, hvor geografisk bosted er det viktigste. Her er det en trend som går motsatt vei av det blant andre Massey har drøftet (1991, 2005) om at geografi mister sin betydning. I en urbaniseringskontekst, med flere muligheter for relasjonsdannelse, også immaterielt som via sosiale medier, er det derfor interessant å observere hvordan en ruralt identitetsmarkør blir reproduisert og holdt vedlike gjennom geografisk tilhørighet.

Ung ledertrening

«Nøkternhet kombinert med arbeidssomhet,» var det en som svarte på spørsmålet om hva han forbant med stril. Det ble av flere forklart som at det å vise seg frem, og skryte eller ha en prangende adferd, ble tolket som negativt. Interessant er det derfor at det pietistiske menighetsliv, hvor nøkternhet har blitt holdt som en sentral verdi, foregår en omfattende ledertrening. Der blir man opplært til nettopp å stikke seg frem, ikke i betydningen «prangende», men som å ta på seg ansvar og engasjere seg. «Noen vil kalle det kynisk, andre kaller det lederutvikling,» forklarte et par av de unge lederne i Betesda meg. «Alle har unike egenskaper og Gud har bruk for alle. Noen ser vi har gode lederegenskaper, så de plukker vi ut, tilbyr opplæring, gir dem konkrete oppgaver. Noen ganger har vi sjanset litt men vi har sett så mange som har blomstret og blitt helt nye personer! Det er fantastisk å se hvordan Gud bare jobber med dem, og lar dem bruke sine nådegaver⁷⁶. Husker du hun Kajsa, hun venninnen til Karina? Da jeg møtte henne første gang, som 14-15-åring var hun kjempesjenert. Hun hadde kjempedårlig selvtillit. Hun syntes ikke godt om seg selv og slet psykisk. Jeg ba og ba til Gud om

⁷⁶ «Nådegaver» dukker opp 12 ganger i Det nye testamentet, i noen av Paulus sine brev, som forstås hvordan hver enkelt har positive egenskaper, som skal brukes i kristen tjeneste og i hverdagslivet ellers.

at han måtte gripe henne og bygge henne opp. Og Gud gjorde det! Vi ga henne så ansvaret for et par viktige ting i ungdomsarbeidet. Jeg var alene med Kajsa og måtte støtte henne opp. Vi hadde mange, lange samtaler, og se på henne i dag! Det er jo en helt annen jente. Med selvillit. Nå står leder hun det ene og det andre, tør å si sin mening både her og på skolen, og hun har fått andre med seg til menigheten, sånne som Karina.»

Ledertreningen ungdommene i Betesda driver er en bibelsk fundert praksis, blant annet gjennom budskapet om at alle har nådegaver som skal brukes. At kristne organisasjoner driver egen lederutvikling er en kontinuitet siden spesifikk opplæring og kompetanse, spesielt i miljøer utenfor statskirken, sjeldent har vært tilbudt på offentlige skoler og kurs.

En av lærerne på Danielsen skole bekrefter at flere av de ansatte der legger merke til ungdommene som er med i Betesda: «Vi har mye flinke ungdommer på skolen, men vi merker at de som vanker i Betesda-forsamlingen, raskt er frempå. De er kjappe til å hive seg ut i ukjent farvann og påta seg arbeidsoppgaver, enten det er elevrådsarbeid eller vi skal arrangere noe», sier han. Ledertreningen får altså betydning utover menigheten.

I nasjonal sammenheng er det interessant å se hvordan ledertrening blir omtalt at stortingsmeldingen *Frivillighet for alle* (St.mld. nr. 39 (2006-2007)), hvor slik ledertrening i kristen regi knapt nevnt ⁷⁷. Et interessant aspekt er at det i Betesda skjer fra ungdom til ungdom, ikke voksen til ungdom, som ofte ellers. Dette kan betraktes som en del av strilens selvhjelpskultur; det er ikke noe som kommer av seg selv. For uten at ungdommene selv arrangerer møter og organiserer alt, så skjer det ingenting. Rekruttering og opplæring er vesentlig for å kunne holde liv i menigheten i fremtiden.

Det private næringslivet er blant dem som har nytt godt av velorganiserte ungdomstilbud som Betesda. Det gjelder både i form av at ungdommenes frivillige, ubetalte innsats har gitt nadre ungdommer «et sted å være» fredagskvelder, men det er også rimelig å tro at slike ting som lederutvikling er noe næringslivet vil nyte godt av i fremtiden. Foruten å dyrke frem egenskaper hos enkeltindivider, er bedriftsetablering og grunding noe som hele tiden stod sterkt i lekmannsbevegelsen og haugianismen (Grytten 2004). Hans Nielsen Hauge selv etablerte flere næringsforetak, og denne «etablererånden» ble videreført som et ideal for haugebevegelsen og pietismen. Nyskaping forutsetter risikovillighet, både personlig og økonomisk, og for å drive

⁷⁷ Utenom noe arbeid tilknyttet Den norske kirke er det knapt noen omtale av «ledertrening» i stortingsmeldingen, hverken generelt eller i frikirkelig sammenheng. «Lederutvikling» står bare nevnt én gang. (St.mld. nr. 39 (2006-2007): 33).

frem innovative ideer og nyetablering, kreves det personer med lederegenskaper og vilje til å ta ansvar. Det er slike egenskaper Betesda er med på å utvikle og kan sees på som en kontinuitet ved lekmannskristendommen på Sotra.

Denne måten ungdommene i Betesda driver en organisert utvikling og ledertrening er vil jeg påstå er en noe nytt ved strilen, som ellers har dyrket det å ikke stikke seg for mye frem. Hvor stor samfunnsøkonomisk betydning arbeidet ungdomsmiljøet i Betesda utgjør, blir spekulasjoner, men det ville vært interessant å vite hvor mange ressurser helsevesenet har blitt spart for ved at unge i Betesda grep fatt i Kajsa, da hun hadde mentale problemer?

Sett i sammenheng med en annen representasjon av strilen; næringsliv og etablerervirksomhet, kan bli relevant. Det lokale, private næringslivet ønsker et tett samarbeid med Sotra videregående skole. Aktører som Vest Næringsråd⁷⁸ er svært opptatt av arrangement som elevbedriftsmesser, for som en av arrangørene fortalte, så er mange av elevene attraktive både som arbeidstakere og grundere. På et seminar jeg var på skrøt representanter fra Vest Næringsråd av konseptet «Ungt entrepenørskap⁷⁹» og hvor viktig det var at elevene som deltok, profilerte bedrifter og produkter med lokal profil, sånn som «strilapylso». Entreprenørskap er en kontinuitet også som en del av strile-identiteten. Tanken om å måtte «klare seg selv», er en representasjon ved strilen som lever i beste velgående også hos premissleverandører som næringslivstopper og planleggerne. I motsetning til andre steder med en hjørnesteinsbedrift, er næringslivet i Fjell og Sotra stort sett små og mellomstore bedrifter som ofte har startet som grunder- og familieforetak. Næringsrådet deler ut priser til både «årets bedrift» og «årets gründer». I tillegg nyter en rekke lokale prosjekter, often innenfor kultursektor, godt av samspillet⁸⁰ mellom det offentlige og privat næringsliv.

Strilen i kultur og idrett

Strilekulturen har også blitt kjent gjennom artister og musikk. Artisten Ivar Medaas og mer moderne grupper som «Heimalanne» og «Ausekarane», alle fra Nordhordland er to eksempler.

78 Vest Næringsråd er en privat medlems-organisasjon for næringslivet i Fjell, Sund og Øygarden, med rundt 500 bedriftsmedlemmer. «Vest Næringsråd skal være en arena for nettverksbygging, en møteplass og et talerør for våre medlemmer.» (Fra: www.vnr.no)

79 Om Ungt Entreprenørskap (UE): «...en ideell, landsomfattende organisasjon som i samspill med utdanningssystemet, næringslivet og andre aktører jobber for å utvikle barn og unges kreativitet, skaperglede og tro på seg selv. Fra www.ue.no)

80 For eksempel ungdomssatsing på Radio Sotra, Nordsjøfartmuseet, MaTilla AS, VilVite-senteret, filmfestivalen BIFF, gallerier og en rekke andre lokale prosjekter, se: www.vnr.no/spvvnrfondet.

Fra fra Sotra er det «kystens trubadur» og initiativtager til «Torgdagen», Johannes Kleppevik (10.10.1947 – 03.02.2001) blant de aller mest kjente. «Når stril ikke lenger er et skjellsord, men nærmest er blitt en hedersbetegnelse, er det ikke minst populære artister som Medaas og den 10 år yngre Johannes Kleppevik (1947–2001) å takke»⁸¹ skriver Bergen byleksikon.

I Kleppevik sin musikk er kystkultur og maritim virksomhet, som norske sjøfolk i utenriksfart og oljearbeidere, tydelig tematikk⁸². Relatert til urbaniseringen er det interessant hvordan denne typen kulturtrykk blir reproduisert. For eksempel var jeg flere ganger tilstede på seniorkaféen da de med jevne mellomrom arrangerte trekspilldager med musikantlag som spilte. Der ble Kleppeviks musikk ofte fremført og mange av de eldre kunne tekstene.

Et eksempel på hvordan strilen blir brukt på nye kulturelle arenaer, som en følge av urbanisering og vekst, er Nest-Sotra sin nystartede supporterklubb «Strilane». Entusiastiske tilhengere startet supporterklubben da Nest-Sotra rykket opp mange, blant dem Veronika og Are, syntes navnet «Strilane» var logisk: «Vi ønsker å dyrke urtypen av stril. Det har blitt tøft å være stril og å snakke breiere», mente de. En av trenerne sa at «Strilane» har gjort seg godt hørbare og synlige på tribunen, og en annen av trenerne komponerte selv en ny supportersang, *Sotrahymnen*⁸³. «Det var viktig at 'Strilane' fikk sin egen sang, ikke bare kopiere RBK eller Brann, men lage noe selv, med nye melodier,» sier Are. «Det er et poeng i seg selv å bruke strilesanger, med litt 'Kleppevik' og litt snert. Noe annerledes,» sier Veronika.

Fig.: noen kulturelle hendelser hvor strilekulturen og lokaliseringen til strillandet er viktig. Festningsrock i Fjell, finner sted på Fjell festning som ble bygget under annen verdenskrig. Kystsøgevekene foregår i mange kystkommuner, mens Periferifestivalen i Sund (til høyre) kombinerer både faglige og musikalske innslag; igjen med vekt på vestlandet, kystkultur og strilesymboler(ill.: festningsrock.no, kystsøgevekene.no).

81 <http://www.bergenbyarkiv.no/bergenbyleksikon/arkiv/13908737> (siteret 05.05.2015)

82 Eksempler på noen av Kleppeviks sin esangtitler: «Havstrilen», «Statfjord», «Et uljeeventyr», «Utseglarvalsen»

83 VestNytt har publisert tekst og video av «Sotrahymnen»: <http://www.vestnytt.no/sport/Nyt-den-nye-Nest-Sotra-hymnen-198867.html>

Flere valgmuligheter kan oppstå gjennom nye tradisjoner og arrangementer som dukker opp. De siste årene har det kommet en rekke arrangementer som etter hvert har blitt faste begivenheter. Periferifestivalen i Sund og Kystsogevekene, som involverer alle kystkommunene i Hordaland er et par eksempler hvor det er formidles musikk, kunst og kystkultur fra strilalandet. I tillegg kommer det en rekke idrettssarrangementer som et resultat av det nye store idrettsanlegget Sotra Arena. Og det nye, åpne byrommet som har erstattet parkeringsplassen på Straume, har gjort det mulig å etablere innslag som et stort, årlig utendørs julemarked.

HVA STRAUME VIL «BLI KJENT FOR»

Som Veronika sa, så har enkelte, tidligere stereotypiske representasjoner av «strilen», gjerne brukt som mobbing av byfolk i Bergen, blitt snudd til noe positivt: «Ja vi lukter fisk. Jeg er slo-stril!», som en ung dame fra Sund fortalte. Symboler fra strile- kystkultur skal bli integrerte i det nye byrommet: «Straume skal vere ein kompakt, urban og vakker møtestad for alle, med ein tydeleg identitet (Fjell kommune 2006: 25). Denne identiteten skal synliggjøres i den fysiske utforming av byrommet og immaterielt, som i markedsføring. Setha Low mener makt til syne i utformingen av det offentlige byrom, «public space», noe det også gjør i Fjell.

Massey beskriver *time-space-compression*, prosessen hvor steder blir stadig likere hverandre uavhengig, av geografi. Mennesker kan bevege over lengre distanser stadig hurtigere, og multinasjonale selskaper som Shell og Burger King, eller internasjonale klesbutikker og de samme kinofilmene, kan man finne både på Straume og i New York. I en by vil dette henge sammen med heterogenitet, hvor innslaget av globale elementer vil være større. Samtidig kan dette fremprovosere et behov for lokal orden, stabilitet og trygghet. Berg og Dale sikter til noe tilsvarende når de sier at steder ikke bare er passive mottakere av globaliseringen, og at menneskene kan reagere 'proaktivt' (2004: 47). Fremstillingen og bruken av strilen i det nye byrommet kan være eksempel på en slik proaktiv reaksjon.

I alt fra kommunevåpenet og bygdebøker, til reiselivsnæringen og prospektene for Sotra Kystby er symbolbruk fra kystnaturen tydelig. På veggene på Sartor senter henger det kunstverk med motiver fra «gamle dager» og strilens kyst- og fiskekultur; i Fjell folkeboksamling er mulig å låne fiskestenger og redningsvester og på nettsidene som skal promotere Fjell for turister, vises det med natur- og kystlandskapsmotiver.

I Linda Lien sitt arbeid om Ålvik knytter hun visuelle fremstillinger av utvalgte sider ved et sted, til *merkevarebygging* (2012). Merkevarerbygging handler om å skape noen kollektive assosiasjoner og følelser om et sted. I en mer kommersiell definisjon av merkevarebygging peker Ritchie og Ritchies på at positive minner: «[...] reinforce the recollection of pleasurable memories of the destination experience» (1998: 103). Dette henger tett sammen med et *omdømmebygging*. Det offentlige kompetansesenteret «Distriktssenteret» har en forståelse av omdømmebygging som blant annet må innebære langsiktighet og noe som munner i en «overordnet strategi for hva lokalsamfunn skal 'være kjent for'»⁸⁴. Disse tilnærmingene forutsetter en bevisst bruk av symboler, noe som allerede er tilfellet for Sotra Kystby. Gjennom presentasjonsvideoer⁸⁵, prospekter, konferanser, sosiale media og lokalmedia har man drevet merkevarebygging, og målgruppen er ikke bare turister og utenforstående men også de som allerede er fastboende.

Bruk av arkitektur og kunst

Det har vært en langsiktig strategisk tanke bak utformingen av Straume, noe som eiendomssjef ved Sartor senter, Einar Einarsen, skrev i et forord for over ti år siden: «Til sist, men ikke minst, hadde vi en visjon om å skape en god og trivelig møteplass for de som bor i vår region. Dette har i stor grad preget utformingen av selve senteret både med hensyn til arealutnyttelse, farge og lysbruk og kunstnerisk utsmykking. Vi har vært bevisst på at vi bygger et senter for fremtiden, samtidig som det skal være klart for alle som handler hos oss, at en befinner seg på strilelandet. Eiendomssjef Ernst M. Einarsen (Grytten 2004: 85).

Dermed gjøres kyst- og strilekultur synlig, for eksempel arkitektonisk. Arkitekturen av den ganske nye Tranevågen ungdomsskole skal for eksempel minne om et skip, og innendørs er det brukt en rekke maritime navn og symboler. Utenfor boligkomplekset «Ankerhagen» er det naturlig nok, plassert et anker-monument på fremsiden.

Den maritime tematikken går også igjen i den kunstneriske utformingen av byrommet. Bruk av kunst for å fremme strilesymboler er også helt bevisst (Grytten 2004: 87). Kunstnerne selv har uttalt at det er positivt at senteret har valgt å implementere unike kunstneriske uttrykk nettopp for å gi byrommet et annet visuelt uttrykk enn andre steder. En av kunstnerne, Roald Tellnes, uttalte i media under prosjekteringen at han var svært glad for at et kjøpesenter viste en slik kunstnerisk

84 <http://distriktssenteret.no/temaer/omdomme/> (sitert 05.05.2015)

85 Se for eksempel Vimeo.com, med flere videoer om Sotra Kystby <https://vimeo.com/search?q=sotra+kystby>

interesse, fremfor bare å benytte egne designere og dekoratører: ‘Dermed vil handelsstanden kunne oppveie noe av den svikten kunstnere har møtt fra det offentlige. Trange kommunale budsjetter har redusert omfanget av utsmykning i kommunale bygg’⁸⁶.

Fig.: eksempler på bruk av lokal kunst i byrommet. (Ill.: privat).

Spesielt fraflyttingskommuner har bedrevet skalt *omdømmebygging* over flere år, gjerne med hjelp av offentlige midler (Bjelland 2012, Villa 2012, Lien 2012). En viktig forskjell fra disse eksemplene er at Fjell ikke er en fraflyttingskommune, tvert om. Dette er heller fortsettelse av en nasjonal trend som Stugu (2006) skriver om da norske byer utover 90-tallet begynte med egenreklame og tok i bruk slagord og markedsføring av seg selv. Dette må sees i en nasjonal kontekst hvor myndighetene oppmuntrer til dette: «Kommuner og steder som har et godt og realistisk omdømme står bedre rustet i kampen om ressurser, mennesker og arbeidsplasser. Den beste garantien for å skape et positivt omdømme er stolte og fornøyde innbyggere, næringsdrivende og tilreisende»⁸⁷.

Antropologen Setha Low har sett på hvordan makt er synlig i utformingen av det offentlige byrom («public space»). For Low er byrom som parker og plasser («plazas»), som Sotraplassen, der hvor mening, stil, design og nostalgi møtes, men ikke nødvendigvis i konflikt. Dette er også uttrykk for politisk og sosial kontroll (2000: 127 – 128). Arkitektur er eksempel på slik kontroll i følge Low, og som et eksempel fra Straume kan være de tilrettelagte seniorleilighetene som jeg omtalte tidligere. Arkitektonisk utforming av både lekeplasser og leiligheter kan både ekskludere og inkludere generasjoner som igjen vil få innvirkninger på den demografiske sammensetningen og byens sosiale liv. Det å definere identitet er makt. Makt kan forhandles og byrommet blir

86 Stavanger Aftenblad 12.09.2003: <http://www.aftenbladet.no/nyheter/lokalt/Kunst-skal-lofte-kjopesenter-2765869.html>, (sitert 01.04.2015).

87 Regjeringen om «Omdømmebygging» <https://www.regjeringen.no/no/sub/stedsutvikling/ny-emner-og-eksempler/omdommebygging/id678036/> (sitert 01.02.2016).

dermed også et politisk rom. Både nasjonal og lokal diskurs materialiseres på Sotraplassen. At biltrafikk skal vike som en del av bærekraftig byutvikling er et nasjonalt definert mål.

I dag har merkevarebygging og omdømmebygging øket i omfang, og det nesten virke som om hver en by, liten og stor, enkeltkommuner og bydeler engasjerer konsulentfirmaer og har konferanser om dette; identitet, «det gode tettstedet» og «byen vår»⁸⁸. noe også Fjell har gjort. Alberto Vanolo, som er geograf som har vektlagt planlegging og politisk-økonomiske studier, har satt opp en prinsippmodell for hva strategisk arbeid med by-merkevarebygging («city branding») kan innebære. Jeg har basert meg på det oppsettet og satt inn noen virkemidler som gjelder for Fjell og Sotra:

Fig.: Tabell, som etter Vanolo om "City Branding"(2008: 377), med eksempler fra branding av stril, strilekultur og Sotra Kystby:

General ideas	Visual/physical	Slogans, narrations	Events
<i>Buzz</i>	Illustrasjoner av folk som treffes, godt vær, uberørt natur.	Flere: "Kystby for framtida", "Så ut i det fri, så nær kysten", "Ein ny plass å bu"	Flere: markeringer når de forskjellige byggetrinnene av Kystbyen er ferdigstilt.
<i>Art, culture</i>	Jarl-Hugos Låstads kunst på Sartor, ny kunst: "Konglo".		Avdukinger, folkefest. Nytt julemarked og nyttårsfeiring. En rekke kulturarrangement i senterkomplekset. "Fiskarbondens marknad", "Kystsogevekene", "Periferifestivalen", "Perler i Nordsjøløypen"(film). Fotballaget Nest-Sotra.
<i>Diversity</i>	Turisme, hotell, sjøen + byen, nye tilflyttere, en by for alle generasjoner	"Ny vekst, nye muligheter", Helselandsbyen.	
<i>Public spaces</i>	Illustrasjoner av nye møtesteder, parker, kulturtilbud, nye idrettsarealer, fotballkultur. Reliose moteplasser. Nye infrastruktur. Fremtidig Bybane.	Sotraplassen, Allmenningen, Sotra Kino, Vilvite Sotra. Ny gågate. Jazzpub. Parkering i fjellhall. Referanser til Bergen.	Offisielle åpninger, konferanser for næringslivet. Ny store arrangement, "Offshore Technology Days"
<i>Other</i>	Ny mat, som sushi, økologisk/hjemmelaget og lokale delikatesser. Ny kanaler å promotere Fjell i.	Butikken "Skikkelig mat". Overskrifter i media. "Opplev Fjell" (app).	Løpende dekning i media og på nettet etter hvert som prosjekter realiseres.

Et poeng for Vanolo er hvordan det visuelle og synlige, må kombineres med slagord, historier («narrations») og hendelser («events»). Mye av dette kan eksemplifiseres fra etnografien i de forrige kapitlene. Denne prinsippmodellen kan sammenfattes med med Liens beskrivelse av merkevare som vektlegger det å mobilisere kollektive følelser. For eksempel blir Sotra Kystby-prospektene synliggjort på sentrale punkter i byrommet. Fortellingen om strilen blir brukt gjennom bilder og navnebruk, og etter hvert som byggetrinnene blir ferdigstilt blir disse markerte

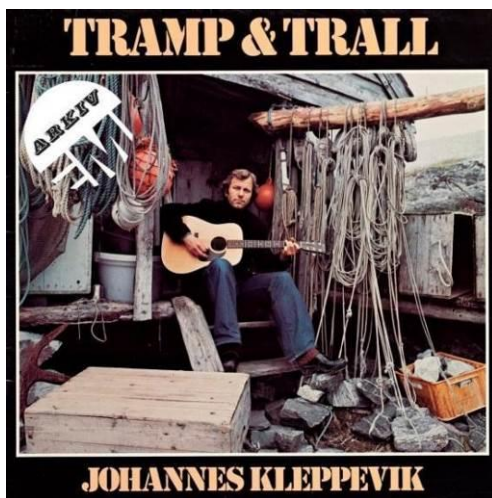
⁸⁸ Et uvitenskaplig forsøk ved å søke på ordene «byutvikling + konferanse» på interenett fører til en rekke treff av nyere dato, fra hele landet, med overskrifter som «internasjonal konferanse om byutvikling Oslo», «Byutvikling bedre luft og klima», «FutureBuilt - klimavennlig arkitektur og byutvikling», «Konferanse om helse, miljø og byutvikling» og så videre.

med store åpningsarrangementer. I boligmarkedet kan man observere noe tilsvarende når slagordene «trygghet» og «nærhet» blir integrert med fortellingen om den nye byen. Enda mer tydelig i bruken av disse virkemidlene er Nest-Sotra og hvordan reiselivssektor opererer. Sotra Kystby sin logo og kommunevåpenet er eksempler på hvordan naturen blir stilisert og re-materialisert, som viktige komponenter for å skape kollektive følelser.

OPPSUMMERING DEL F

Selv om Trengereid skrev følgende: «I dag er det vel ingen som bruker navnet *stril* eller *Strilelandet*, eller noen som stringent kan definere hva ordene egentlig står for» (1970: 94), vil jeg heller argumenter for det motsatte, for geografisk tilhørighet viser seg å være vitkig: bor du på Sotra, er du per definisjon *stril*. Denne oppfatning deles av nær sagt alle informantene mine, fra latinamerikanske Paula, predikanten, barnefamiliene og de tilflyttede skoleelever.

Identitetsmarkører som er geografisk bestemte finnes det mange eksempler på også fra nabolag, bydeler og andre urbane kontekster i for eksempel Lisboa (Gato 2013), Vålerenga (Schau 2008)

og Nordnes (Gullestad 1979). Dette kan med andre ord være forenlig med en urbanisering og kanskje styrke den lokale identiteten og tilhørigheten kombinsert med en del av de andre mekanismene som for eksempel forskjellige former for dannelse av primallandskap.

Fig.: Johannes Kleppeviks forside på en LP. Musikken blir fortsatt brukt i mange sammenhenger (ill.: Bergenbyarkiv.no)

Den tradisjonelt rurale strilen, blir ikke fortrent av det urbane. Tvert om så blir strilen videreført og re-produsert materielle og immaterielt. «Stril» et statisk, musealt symbol, men noe som kan og blir forhandlet og reproduert i nye kontekster. Strilen kan på flere måter vise seg å være dynamisk kontinuitet, og bli en viktig del av bydannelsen. Symboler både fra natur og strilekultur er allerede tatt i bruk i byrommet og skal videreføres gjennom Sotra Kystby på flere vis, kommersielt, arkitektonisk og temporalt.

I denne delen har jeg vist at det er mye som kan indikere urbanisering, på flere nivå; fysisk og temporalt. At kriminaliteten går ned og strilens plass i byrommet tyder på at denne bydannelsen skjer på en egenartet måte; strilen har kontroll med sin egen byutvikling. Dette er ikke bare noe

som er «tredd» end over hodene på folk. Egalitet synes viktig å ivareta noe som strilens geografiske inkludering antyder, men dette må også følges i mer materiell forstand, som transportmuligheter.

NOEN OPPSUMMERENDE ORD

Jeg har vist hvordan *urbanisering* og *bydannelse* kan spores på flere vis. For lokalsamfunnet ligger det også utfordringer, som for eksempel innen boligbygging, men også muligheter som å bruke ressursene frivillig sektor står for.

Ut i fra de uttalte visjonene for Sotra Kystby og de vedtatte politiske målene er det mulig å spore en god del av dette: «Eit mangfald av funksjoner og folk i gatene gir sosial kontroll og førebygger kriminalitet. Spesielt gjer innslag av bustader og bygningar med lys i vindauga god effekt.

Aktivitetar over større deler av døgnet skaper liv og gir økt tryggleik. Eksemplar er underholdning/kultur som kino, kafé/restaurant, teater, ungdomsklubb, treningssenter, storkiosk som ligg i 1.plan med ut- og innsyn til gateplan» (Fjell kommune 2010: 74).

På møteplassene jeg har presentert skjer det mye som kan indikere at et byrom er i ferd med å skapes, med hensyn på indikatorer som intensitet, skala, rytmer og relasjoner, også globalt.

Urbaniseringen innebærer ikke bare å tilføre nye urbane kvaliteter; det innebærer også en kontinuitet av mange rurale kvaliteter. Mye av det rurale blir videreført, som en kontinuitet i byen. Fjell-sokning drar kanskje ikke lenger til byen, Bergen, på besøk. I så fall kan dette være en annen utvikling enn det Foucault antydte i sitatet innledningsvis. Strilen er selv med og påvirker, både gjennom work-shops og gjennom kulturelle uttrykk. Det at menigheter og ungdomstiltak blir inkludert i det nye fysiske byrommet viser at selv om handel har lange tradisjoner på Fjell, står egalitetstanken også sterkt; alle skal få være med å gjøre den nye byen til et godt sted.

Hva så med det nasjonale narrative om byen som noe negativt, «anti-urbanisme» og etterlysningen v gode byfortellinger? Tittelvalget på en av de første stortingsmeldingene om bypolitikk, St.melding nr 11 (1991 – 1992) *Norge trenger storbyene*, sier mye om holdningene som måtte til livs den gang. Dette var samtidig som da Gullestad (1991) skrev om behovet for by-representasjoner. I ettertid har holdningene til norsk byliv endret seg til det bedre og det har vært en endring fra 70-tallets ensidige distriksstøtte, til mer by-støtte. For eksempel har det nasjonale

informasjonsnettverket «Framtidens byer» har kommet på plass⁸⁹, det har kommet på plass både ordningner med områdemidler og storbytilskudd⁹⁰.

Lokalt er det mye som tyder på at Kystbyen blir godt mottatt av flere, kanskje spesielt eldre informanter. I media har det også blitt reflektert flere positive signaler, og selv om utbyggingen ikke var ferdig da jeg avsluttet feltarbeid har transformasjon av den store parkeringsplassen til en plass for gående, blitt godt mottatt. Dette indikerer at man til en viss grad er i ferd med å oppnå en kollektiv enighet om at «her er byen». Kanskje dette blir nok et historisk eksempel på at strilalandet, slik det gjaldt historisk befolkningsvekst og boformer, skiller seg ut fra det nasjonale?

Sartor Storsenter!

INNLEGG: Eg kunne ikkje vore meir einig med noken enn eg er med Rolf Øvretveit og det han skreiv i lørdagsavisen.

Når det gjeld det nye senteret på Straume, så er eg kjempestolt! Eg var forhindra i å vera med på opninga, men var inne der dagen etter, og eg må seia at eg blei heilt fascinert! Det var som å komma på dei finaste kjøpesenter i utlandet som vi skryt av vi har vore på når vi kjem heimatt. Det er som dattera mi seier: Mamma vi må kle oss fint og pynta oss litt når vi skal på Sartor no, da e jo så flott!!

Eg er heilt einig i dei som meiner at vi skal ta vare på kulturen vår i Fjell, dette har eg fronta mange gonger, men det kan vi gjera om ikkje kjøpesenteret vårt, eller «byen» vår skal vera den som må ta hen-

syn til det alltid. Vi har mange plasser i Fjell vi må verna, og som vi må bevara slik at fleire generasjonar framover kan få oppleva den rike kulturen vi har og har hatt i generasjonar. Sjølv er eg ekte sotras-tril, fødd og oppvaksen i Landrovågen og med foreldre fra Solsvik (Solsvikja).Og det er eg stolt og kry av og ikkje minst det med å snakka strilsk! Men vi kan ikkje «grava» oss ned i det gamle og ikkje ha det moderne rundt oss og.

Så til Ernst og Co: dette var overvel-dande og flott! Gleda oss til resten!!

Elna Nybakk

Fig.: et positivt leserinnlegg i Vestnytt 02.12.2014. Fig.: en forside på lokalavisen som forteller noe om stemningen, som jeg også fikk bekreftet av et stort flertall av mine informanter (Ill.: Vestnytt 18.02.2014).

Angående det globale så er det viktig også å poengtere at vestlandskysten og strilalandet ikke bare mottakere av globale impulser, men også avsendere av impulser ut i det globale. Å gjøre seg kjent og attraktiv for utenomverdenen er jo et hovedpoeng for reiselivssektor. Strilalandet blir også eksponert, globalt, gjennom idrett. For eksempel skal «UCI Road World Championships» eller «Sykkel-VM», et av verdens største idrettsarrangement, skal arrangeres i 2017. Selv om

89 «Framtidens byer» skal «hjelpa bykommunene med å dele sine gode ideer til klimavennlig byutvikling med hverandre – og til å samarbeide med næringsliv, region og stat.» Fra: [https://www.regjeringen.no/nb/tema/kommuner-og-regioner/by--og-stedsutvikling/framtidensbyer/id547992/\(sitere\)15.05.2015](https://www.regjeringen.no/nb/tema/kommuner-og-regioner/by--og-stedsutvikling/framtidensbyer/id547992/(sitere)15.05.2015)).

90 CIENS Urban: «Senteret er tenkt som et samarbeid mellom forskning, næringsliv og forvaltning for å komme fram til bærekraftige løsninger på de store utfordringene byene står overfor i framtiden. Dialog, synteser og forskning skal være hovedaktivitetene i senteret.» Fra <http://www.ciens.no/nyheter/ciens-satser-paa-baerekraftig-byutvikling/> (sitere)15.05.2015).

Bergen er formelt sett vertsby, skal hele regionen skal promoteres. «Med havet som bakgrunn avsluttes Sykkel-VM 2017 med fellesstart for menn elite. Spektakulære Kollsnes i Øygarden gir en fantastisk ramme for starten av rittet I det ville og vakre kystlandskapet skal rytterne kjøre over flere broer. Å hylle den norske kystkulturen er viktig for Bergen 2017, og vi kan vente stor stemning i Øygarden og Fjell den siste helgen»⁹¹.

Materielt og immaterielle er det mange urbane indikatorer som tyder på at strilen er på vei til et «urban way of life».Antropologen Monge sier «Old Spaces and new Ways of Living» men det spørs for Fjell sitt vedkommende om vi også kan snakke om «New space and old Ways of Living»?

91 Fra de offisielle nettsidene til «Sykkel Vm 2017»: www.bergen2017.no/no/loyper/fellesstart/menn-elite/ (siteret 15.05.2016).

KILDER

Allen, John (1999): "Worlds wihtin Cities", i *City Worlds*, (red.) Doreen Massey, John Allen og Steven Pile, s. 53 - 98. New York: Routledge.

Barnes, John (1957) Land Rights and kinship in two Bremnes Hamlets.

Barth, Fredrik (1994): *Manifestasjon og prosess*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bestor, Theodore C. (1989): *Neighborhood Tokyo*. Standford Univeersity Press.

Chevalier, Sophie (1999): «the French two-Home Project - Materialization of Family Identity», i *At home – an anthropology of Domestic Space*, Irene Cieraad (red.), s.95 - 106. New York: Syracuse Press

Fjell Kommune (2006): *Kommunedelplan for Straume - området 2005 - 2018*. Fjell kommune.

Fjell kommune (2011): *Områdereguleringsplan for sentrum av regionsenteret Straume*. Fjell kommune.

Fjell kommune (2012): *Kommunedelplan Bildøyna/ Sotra kystby 2013-2024. Frå Straume til Sotra Kystby: Moderne bumiljø og næringsliv i harmoni med kystkultur og tradisjonar*. Fjell kommune.

Fjell kommune (2013) referat

<http://sak.fjell.kommune.no/eInnsyn/Utvalgsbehandling/ShowUtvalgBehandlingDocument/28198/SaksFremlegg> (sitert 15.05.2015)

Fjell kommune (2014): *Kommunedelplan for bustadutvikling 2013 - 2020*. Fjell kommune.

Fjell kommune (2015): *Årsmelding 2014 - Styring, engasjement, tillit og service*. Fjell kommune.

Gato, Maria Assunção m.fl (2013): *Places made by Networks, Networks boosting Places - Two examples of resourceful neighborhoods in Lisbon*. Paper presented at the International RC21 Conference 2013. Berlin: 29-31August 2013.

Greaker, Alf Helge (2014): «Fra 'havstril' til 'bystril' - smakebit fra antropologisk feltarbeid», i *Replikk - tidskrift for human- og samfunnsvitenskap*, nr 37 (2014). Bergen.

- Grytten, Ola** Honningdal (2004): *Fra utkantbutikk til storsenter - Sartor Senter 1978 - 2004*. Straume: Bodoni Hus.
- Gullestad, Marianne** (1979): *Livet i en gammel bydel - livsmiljø og bykultur på Verftet og en del av Nøstet*. Oslo: Aschehoug
- Gullestad, Marianne** (1991): "The Transformation of the Norwegian Notion of Everyday Life", i *American Ethnologist* Vol. 18, No. 3, Representations of Europe: Transforming State, Society, and Identity (Aug., 1991), s. 480-499.
- Gullestad, Marianne** (1984): *Kitchen-table society : a case study of the family life and friendships of young working-class mothers in urban Norway*. Oslo : Universitetsforlaget
- Haddal, Ingvar** (1977): *Vær fra Vest - fra Metodistkirkens historie i Norge*. Oslo: Luther forlag A/S
- Haugset, Anne Sigrid, Kjell-Åge Gotvassli, Birgitte Ljunggren, Morten Stene** (2014): *Åpne barnehager i Norge - organisering, bruk og betydning*. Rapport 2014: 9. Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling AS.
- Haukelien, Heidi** (2012): "Nettverk og forpliktelser i velferdsstaten", i Mary Bente Bringslid (red.) *Bygdeutviklingas paradoks*. Oslo: Scandinavian Academic Press/Spartacus forlag AS.
- Helle, Knut, Finn-Einar Eliassen m.fl** (2006): *Norsk Byhistorie - urbanisering gjennom 1300 år*. Oslo: Pax forlag.
- Hordaland fylkeskommune** (2013): *AUD-rapport nr: 5-13 Pendlingsprognose 2013-2030*. Regionalavdelinga, Analyse, utgreiing og dokumentasjon (AUD), Hordaland fylkeskommune.
- Hordaland fylkeskommune** (2014a): *Hordaland i tal - Folketal og demografi*, nr. 1 - 2014. Regionalavdelinga, Hordaland fylkeskommune.
- Hordaland fylkeskommune** (2014b): *Hordaland i tal - Næring, innovasjon og kompetanse*, nr. 2 - 2014. Regionalavdelinga, Analyse, utgreiing og dokumentasjon (AUD), Hordaland fylkeskommune.
- Hordaland Fylkeskommune** (2014c): *Regional plan for attraktive senter i Hordaland – senterstruktur, tenester og handel*. Hordaland Fylkeskommune
- Hordaland fylkeskommune** (2015a). *AUD-rapport nr 3.1-2015 Fylkesprognosar Hordaland 2015-2035 Befolkning*. Analyse, utgreiing og dokumentasjon (AUD), Hordaland fylkeskommune.
- Hordaland fylkeskommune** (2015b). *AUD-rapport nr 3.2-2015 Fylkesprognosar Hordaland 2015-2035 Bustadbehov*. Analyse, utgreiing og dokumentasjon (AUD), Hordaland fylkeskommune.
- Hordaland fylkeskommune** (2015c). *AUD-rapport 04-2015 Fortettingspotensialet i Bergensområdet: kunnskapsgrunnlag for Regional areal- og transportplan*. Analyse, utgreiing og dokumentasjon (AUD), Hordaland fylkeskommune.
- Ingold, Tim** (2000): *The Perception Of The Environment : Essays On Livelihood, Dwelling And Skill*, London: Routledge, eBook Collection (EBSCOhost), EBSCOhost, viewed 3 May 2015.

- Jaffe**, Rivke og Anouk de Koning 2016: *Introducing Urban Anthropology*. New York: Routledge
- Juvkam**, Dag, Frode Kann, Jon Inge Lian, Roar Samuelsen, Vidar Vanberg (2011): *Storbyregioners funksjonelle grenser*. NIBR-rapport 2011:6. Oslo: Norsk Institutt for by- og regionforskning.
- Knox**, Paul og Steven Pinch 2010. *Urban Social geography - an introduction*. 6th edition. Essex: Pearson Education Limited.
- Larsen**, Tord (1986): "Bønder i byen - på jakt etter den norske konfigurasjonen", i *Den Norske væremåten - antropologisk søkelys på norsk kultur*, s.15 - 44. Arne Martin Klausen (red.). Trondheim: J.W. Cappelens forlag AS.
- Massey**, Doreen (1991): «A Global sense of Place», i *Marxism today* (www.amielandmelburn.org.uk/collections/mt/index_frame.htm, juni 1991)
- Massey**, Doreen (2005): Kap. 9 (Contrary to popular opinion) space cannot be annihilated by time, s. 90 – 98. Kap 8 aspatial globalisation, s. 81 – 89, i *For Space*. London: Sage Publications.
- Measham**, Thomas (2006): "Learning about Environments - The Significance of Primal Landscapes", i *Environmental Management*, 2006, Vol.38(3), s.426-434. Canberra: Springer Science & Business Media B.V.
- Monge**, Fernando (2012) «Urban Anthropological Research: Old Spaces and New Ways of Living», i *Anthropology of the City – Methodology and Theory*, redigert av Italo Pardo og Giuliana Prato, s. 215 – 224. Farnham: Ashgate
- Munri**, Moira og Ruth Madigan (1999): «Negotiating Space in the Family Home», i *At home – an anthropology of Domestic Space*, Irene Cieraad (red.), s.107 – 118. New York: Syracuse Press.
- Myhre**, Jan Eivind (2006): "Del III Den eksplosive byutviklingen, innledning» og « Kapittel 12 Tre generasjoners rivende byvekst», i Knut Helle, Finn-Einar Eliassen, Jan Eivind Myhre og Ola Svein Stugu (2006): *Norsk Byhistorie - urbanisering gjennom 1300 år*, s.249- 272. Oslo: Pax forlag.
- Norstrand**, Harald (1998): *Havstril – Menneske og levemåte i Austevoll, Sund og Fjell*. Bergen: Eide forlag.
- Opus Bergen** 2011: *Notat: Befolkning - vekst og bustadbygging i Fjell kommune*. Versjon 2.0. Bergen: Opus Bergen AS.
- Opus Bergen** (2014): *Naturvurdering SE1, Bildetangen*. Bergen: Opus Bergen AS.
- Pile**, Steve (1999): "What is a City", i *City Worlds*, Doreen Massey (red.), John Allen og Steven Pile, s. 3 - 52. New York: Routledge.
- Rasmussen**, Tarald & Thomassen, Einar (2002): *Kristendommen - en historisk innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.

Respons Analyse (2011): *Innbygger- og flyttemotivundersøkelse i Fjell. Undersøkelse blant innbyggere og utflyttere 13. mai - 20. august 2011*. Bergen: Respons Analyse AS.

Ritchie, J.R. Brent, og Robin J. B. Ritchie (1998): "The Branding of Tourism Destinations: Past Achievements and Future Challenges", i *Proceedings of the 1998 Annual Congress of the International Association of Scientific Experts in Tourism, Destination Marketing: Scopes and Limitations*, Peter Keller (red.), s. , 89–116. Marrakech, Morocco: International Association of Scientific Experts in Tourism.

Schwanhauser, Anja (red.) (2016): *Sensing the City: A Companion to Urban Anthropology*. Birkhauser

Skurtveit, Halvor m.fl. 2008: Straume, i *Fjell Bygdebok, band IV Gards og slektshistorie for gardsnummer 30 - 41*, side 308 - 323. Fjell kommune.

Sotra Kystby 2013: Sotra Kystby (presentasjons-katalog med prospekter).

Stugu, Ola Svein (2006): «Kapittel 20 Vekst og vendepunkt» i Knut Helle, Finn-Einar Eliassen, Jan Eivind Myhre og Ola Svein Stugu (2006): *Norsk Byhistorie - urbanisering gjennom 1300 år*, s.447 - 472. Oslo: Pax forlag.

St.melding nr. 11 (1991 - 1992), tillegg: *Norge trenger storbyene*. Oslo: Kommunaldepartementet

St.melding nr. 31(2002 - 2003): *Storbymeldingen - om utvikling av storbypolitikk*". Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.

St.meld. nr. 39 (2006–2007): *Frivillighet for alle*. Oslo: Kultur- og kirke departementet

St.melding nr. 23 (2001-2002): *Bedre miljø i byer og tettsteder*. Oslo: Kommunaldepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-23-2001-2002-/id196048/?ch=1> (siteret 06.06.2015)

Sørhaug, Hans Christian 1986 "Totemisme på norsk - betraktninger om den norske sosialdemokratismens vesen", i *Den Norske væremåten : antropologisk søkelys på norsk kultur*. Oslo: Cappelen.

Thuen, Trond (1995): "3. Norwegians - the Ethos for Equality", i Trond Thuen *Quest for Equity - norway and the Saami Challenge*, s. 55 - 81. St. John's: ISER - Institute of Social and Economic Research.

Tjora, Aksel, Ida Marie Henriksen, Torbjørn Fjærli, Ingeborg Grønning (2012): *Sammen i byen – en sosiologisk analyse fra urbane naboskap, nærmiljø og boligens betydning*. Trondheim: Tapir Akademisk forlag.

Trengereid, Nils (1937): *Fjell - Prestegjeld kyrkja og folkelivet*. Førde: Øens prenteverk .

Trengereid, Nils (red.) (1970): *Bygdesoga for Fjell*. Bergen: Boktrykk L.L Bergen.

Vanolo, Alberto 2008: The image of the creative city: Some reflections on urban branding in Turin, i *Cities*, Vol.25(6), s. 370-382.